

DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA
UNIVERSITAT DE BARCELONA

PROGRAMA DE DOCTORAT “*LA NORMATIVA: TEORIA I PRÀCTICA*”
(BIENNI 1989-1991)

**LA FONÈTICA DELS PARLARS
BALEÀRICS SEGONS LES NOTES
DE MANUEL MILÀ I FONTANALS.
INTERPRETACIÓ I ESTUDI LINGÜÍSTIC**

DE

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

**TESI PER A L'OBTENCIÓ DEL GRAU DE DOCTOR EN
FILOLOGIA CATALANA**

DIRECTOR: DR. JOSEP MORAN I OCERINJAUREGUI

ANY 2001

PART III:
CONCLUSIONS GENERALS

1 EL VOCALISME DEL BALEÀRIC SEGONS LES NOTES DE MILÀ: CONCLUSIONS

Un cop hem vist i comentat tot el material recollit per Milà sobre el vocalisme balear, estem en condicions de percebre clarament quins són els grans aspectes a destacar tot oferint-ne una visió global i conjunta.

El primer, i més important, serà la caracterització general del vocalisme balearic (o mallorquí, menorquí i eivissenc) que es desprèn dels papers que hem comentat. Les notes milanianes ens permeten reconstruir el sistema vocàlic del balear tal com el concebia Milà i, al mateix temps, veure com es relaciona aquesta caracterització amb la concepció milaniana del vocalisme del català en general, sobretot pel que fa a les implicacions que pugui tenir en les seves cèlebres classificacions dels parlars catalans, tant la bipartita com la tripartida que, recordem-ho, estan fonamentades principalment en les diferències que presenten els sistemes vocàlics àtons del català¹.

Un segon aspecte que cal destacar també són tot el seguit de dades sociolingüístiques, intercalades entre les notes descriptives, que hem anat veient ací i allà en els papers que hem anat estudiant. Ja hem destacat que, com a bon observador de la llengua real², Milà sempre precisa, quan un tret lingüístic no és general entre tots els parlants d'una zona, el grup humà que l'articula. Aquest vessant tan innovador en el context d'un segle XIX, bàsicament prescriptivista pel que fa a la llengua catalana, dóna a Milà un relleu claríssim entre tots els qui reflexionaven sobre la nostra llengua abans de Fabra i fa que la seva obra enllaci amb la moderna teoria de la lingüística de la variació.

Abans de passar a tractar els dos aspectes esmentats, caldrà destacar, a més, una altra característica general de les notes que estudiem, i sobre la qual haurem d'esperar encara més dades per a poder-ne parlar en profunditat, però que ja estem en condicions d'avançar. Ens referim a la metodologia de Milà, tant pel

¹ Vegeu el capítol 1.1. de la Iera part

que fa a fonts d'informació, sistema de presentació de les dades i terminologia com, també, a les idees subjacents de Milà sobre el vocalisme i la fonètica en general, la qual cosa ens durà finalment a valorar el grau d'assimilació dels mètodes de la lingüística moderna per part del nostre il·lustre filòleg. Tot sembla indicar, de moment, que Milà és un home a cavall entre dues èpoques caracteritzades per aproximacions i metodologies diferents pel que fa a l'estudi d'una llengua; en definitiva, el nostre filòleg seria un exponent de la transició que hi va haver entre la filologia tradicional i la lingüística moderna al segle XIX. Trobem, per tant, la paradoxa de veure en Milà el filòleg que fa el primer estudi científic de la llengua catalana però que, al mateix temps, encara participa de les idees que caracteritzen la tradició gramatical antiga com, per exemple, la creença que el resultat de la neutralització de les **aa** i **ee** àtones en català oriental és /a/³. És bàsic, per tant, entendre la figura de Milà com la d'un home-pont a casa nostra entre els gramàtics tradicionals i les noves idees de la lingüística que, pel que fa a la fonètica, ben aviat començaran a parlar ja de fonemes i no de lletres⁴, tal com encara fa Milà.

Així, a més dels exemples citats, són característiques de la gramàtica tradicional, molta de la terminologia usada (*semi-esdrújulas*, *medio-acento*) i les opinions que Milà plasma en aquestes notes, seves o dels seus informadors, sobretot en la caracterització de les **aa** i **ee** tòniques i àtones. Però també comprovem, en llegir-les, la gran intuïció científica i fonètica de Milà⁵ i la distància que el separa dels autors balears que cita com a entesos (Amengual i Figuera, fonamentalment). No hi havia, però, en qui basar-se. Milà estava absolutament sol en el seu intent de caracterització dels parlars catalans i, per

² Aquesta inclinació de Milà ja és patent en els *Estudios de lengua catalana* (1875).

³ Vegeu Rossich (1995) i Segarra (1985 a).

⁴ Vegeu Martínez Celdrán (1984 a:10-14).

⁵ Per exemple, quan conclou que la diferència essencial entre les **aa** és la presència o absència de tonicitat, a diferència de les excèntriques opinions de Guasp o Obrador. Vegeu el capítol 2.4.1.1 de la II part.

tant, havia de dependre del material recollit per gent amb molt poca preparació lingüística com, d'altra banda, també van haver de fer els primers dialectòlegs⁶.

Un altre aspecte general que podem destacar en aquestes conclusions sobre el vocalisme balear és la diferència que hi ha entre el tractament de les vocals, molt més aprofundit, amb molts més exemples i amb un nombre de fulls molt superior, i el de les consonants. Així, per exemple, Milà dedica quinze fulls a descriure el vocalisme del mallorquí i solament quatre al consonantisme. Aquest predomini de l'estudi del vocalisme, tot i que no és tan acusat com en els fulls que estudiem, és també present en la descripció dels sons del barceloní feta per Milà a *Estudios de lengua catalana* (1875).

D'aquest fet, podem deduir que Milà tenia molta més competència en la descripció de les vocals i que, alhora, li interessaven molt més. Aquesta conclusió és la mateixa a què arribaríem si comparem la proporció que hi ha als *Estudios* entre les detallades explicacions sobre la naturalesa de les vocals, dels aplecs vocàlics (diftongs i hiatus) o sobre el fenomen de les elisions amb les molt més breus explicacions sobre les característiques dels sons consonàntics.

⁶ Per exemple, Ascoli o Gilliéron. Vegeu Veny (1985:73-74)

1.1 El vocalisme del baleàric segons Milà

El primer que es fa palès en la descripció milaniana del sistema vocàlic del baleàric és la gran abundància de dades recollides sobre el principal parlar illenc, el mallorquí, del qual podem deduir el paradigma sencer, tant tònic com àton, amb les principals modificacions dels seus elements. Contràriament, els sistemes vocàlics del menorquí i de l'eivissenc que podem deduir de les notes milanians, encara que força il·lustratius, són incomplets pel que fa al nombre d'elements del sistema, i pobres en precisions. Aquesta desproporció entre la descripció vocàlica del mallorquí, d'una banda, i la del menorquí i eivissenc, d'altra banda, s'explica, com ja hem comentat, pel major nombre de fulls -i, per tant, de notes que Milà dedica al parlar de Mallorca (19), a diferència dels 4 i 3 dedicats, respectivament, al menorquí i l'eivissenc.

Dos fets, independentment o conjuntament, podrien explicar-nos aquesta diferència. En primer lloc, és evident que, a banda de les enquestes que pogué fer ocasionalment a Barcelona a persones procedents de les Balears, Milà depenia bàsicament de les informacions que li proporcionaven els seus col·laboradors illencs i de les referències bibliogràfiques que consultava. En aquest sentit, és clar, per una banda, que Milà tenia a l'abast descripcions gramaticals i lexicogràfiques sobre el parlar de Mallorca, però no dels dos altres parlars insulars, i, per altra banda, que es relacionava més amb mallorquins (ja fossin col·laboradors seus o no) que no amb menorquins i eivissencs. En segon lloc, i perfectament compatible amb el que acabem d'esmentar, és el fet que Milà, davant la impossibilitat de fer enquestes *in situ* a les tres illes, es plantegés el sistema de centrar-se bàsicament en una de les varietats del balear i considerar les altres dues com a complementàries, tot destacant, així, només el que no tenien en comú amb el parlar-referència, el mallorquí. Cal recordar que Milà ja havia fet servir aquesta metodologia als *Estudios de lengua catalana* (1875) en què el parlar de Barcelona esdevenia una mostra del català central (o oriental,

segons Milà)⁷.

Això, a més, ens explicaria el fet que Milà triés el parlar de Maó i la Vila d'Eivissa com a exemples bàsics del menorquí i l'eivissenc, respectivament. Així, a través de la tècnica de presentar un dialecte a partir del parlar del seu nucli més important, Milà aconseguix, a més d'una mostra bàsica d'una varietat geogràfica, veure quins trets lingüístics caracteritzen el model de parla més acceptable o prestigiós en una determinada zona. En aquest sentit, la nota on Milà especifica què entén per parlar de Barcelona⁸ és una mostra il·lustrativa de la noció que el nostre autor tenia sobre quina mena de varietat havia de ser presa com a base de la descripció d'un parlar d'una zona determinada: el de les classes mitjanes i, en conseqüència, el parlar del lloc de residència per excel·lència d'aquestes, és a dir, les ciutats o zones urbanitzades.

Aquesta tècnica, però, s'hauria de matisar en el cas del mallorquí. En aquest cas, Milà, ja sigui per deducció pròpia o per les informacions dels seus col·laboradors, devia considerar que la diversitat interna d'aquest dialecte era mínima i que, per això, no calia prendre el parlar de Palma com a paradigma del mallorquí. De fet, però, el cas del mallorquí no seria una contradicció greu de la metodologia que hem comentat, ja que Milà considera, a la pràctica, el parlar de l'illa gran com la mostra emblemàtica del baleàric (anàlogament al paper que el barceloní, el maonès i l'eivissenc de Vila tenen en les altres descripcions dialectals milanianes) i les notes sobre els altres dos parlars insulars com a complementàries i/o subsidiàries⁹ de la descripció del mallorquí. Amb tot, tampoc no podem oblidar que un dels principals informadors mallorquins de

⁷ Això no obvia, però, que en aquest treball Milà precisi algunes diferències entre el parlar de la Ciutat i el del *campo*, tal com també hem vist en els papers que acabem de comentar, sobretot els que fan referència al mallorquí.

⁸ *Por lenguaje de Barcelona entendemos el más usual, especialmente en la clase media, si bien notamos los hábitos populares y vulgares que hasta el presente han llegado á nuestra noticia.* Vegeu Milà (1875:511).

⁹ Caldria preguntar-se, però, quina consideració tenia la dualitat ciutat-part forana en l'imaginari mallorquí del segle passat, en general, i en el dels informadors de Milà, en particular; sobretot per les conseqüències en la percepció de la pròpia varietat lingüística ja que això, indirectament, també pogué influir el propi Milà.

Milà, Manuel Guasp, era palmesà i que Mateu Obrador, malgrat ser oriünd de Felanitx, residia habitualment a Ciutat.

1.2 El vocalisme tònic del baleàric segons Milà

Segons Milà, el paradigma de les vocals tòniques en mallorquí (el més ben especificat en les notes) es compon de nou elements. Excepte dos vocals -un so mixt o doble i una variant de la /a/ tònica desconeguda en central- els altres set elements coincideixen amb el paradigma més general de vocalisme tònic en català; en definitiva, el sistema que Milà ja va descriure per al barceloní el 1875 i que la lingüística catalana moderna ha confirmat com més general en català. Així, a banda de [a], [ɛ], [e], [ɔ], [o], [i], [u]¹⁰, Milà dedueix en els manuscrits que estudiem que el mallorquí té dos sons tònicos més que el català oriental¹¹ i occidental. Un d'aquests sons, que podem identificar perfectament amb la vocal neutra tònica balear, és considerat per Milà com a "mixt" o "diftong simultani" i, per tant, una combinació especial de dues vocals tòniques¹². L'altra vocal seria, segons Milà, una classe especial de la vocal central tònica que apareixeria en alguns contextos, identificable amb la /a/ palatalitzada o [æ] més tancada del mallorquí¹³, i que és representada a través de les grafies **E**, **EA** o **IA**.

Com ja hem dit, no és tan fàcil deduir el nombre d'elements vocàlics dels sistemes menorquí i eivissenc a causa de l'esquemàticitat de les notes milanianes dedicades a aquests dos últims parlars. Tanmateix, i pel que fa al menorquí, les notes de Milà permeten copsar l'existència dels dos subsistemes vocàlics tònicos característics de l'illa: l'oriental, que té com a model el parlar de Maó, i l'occidental, definit encertadament per Milà com el de *Ciudadela y sus pueblos*. Com és sabut, la diferència entre els dos subsistemes és la presència o absència de la vocal neutra tònica, conservada a l'àrea de Ciutadella i desapareguda en la de Maó per confluència amb la /ɛ/ oberta tònica. Fora d'aquesta diferenciació, Milà introdueix, com en mallorquí, un nou element vocàlic tònic en el paradigma

¹⁰ Representats per Milà a través de les grafies **À**, **È**, **É**, **Ò**, **Ó**, **Í**, **Ú**.

¹¹ No sabem quin coneixement tenia del vocalisme del rossellonès.

¹² Segons les notes que hem vist, estaria format per **E** i **O**. La bibliografia milianiana sobre la vocal neutra tònica corrobora sempre el caràcter doble d'aquest fonema.

¹³ Vegeu Recasens (1991:90-91).

menorquí: l'existència d'un so mixt semblant, però no idèntic (*mas dulce, mas oe*) a la /a/ palatalitzada mallorquina representada per **EA**, que hem identificat amb la major anterioritat de la vocal central tònica en menorquí i altres parlars. Tot i que la descripció milaniana es basa en el maonès, farem extensible aquesta última tònica a tot el menorquí. Així doncs, és plausible deduir que Milà havia arribat a la conclusió que el sistema vocàlic tònic general del menorquí estava format per vuit elements (les set vocals més generals en català més la /a/ palatalitzada *mas dulce*), amb la particularitat que el subsistema de Ciutadella presentava una tònica més (la neutra tònica representada a l'exemple *estralla*) que el de Maó¹⁴.

Una situació semblant és la que dibuixen les notes milanienes per a l'eivissenc. Així, cal presuposar que, a més de les set vocals tòniques generals a tot el domini menys en rossellonès, Milà havia copsat, paral·lelament al menorquí, l'existència de dos subsistemes vocàlics tònic en eivissenc caracteritzats igualment per la presència o absència de la vocal neutra tònica. L'àrea oriental, que té com a model el parlar de la capital (el *parlar de Vila*) i que és la que Milà pren com a base de la seva descripció de l'eivissenc, es caracteritzaria per la presència de la tònica [ə] (amb una forta tendència a esdevenir [o] en contacte amb una labial), mentre que en el subsistema del *campo* eivissenc, propi de l'àrea més occidental de l'illa, hauria desaparegut per confusió amb /ɛ/.

En conclusió, doncs, i malgrat els aspectes qüestionables del seu treball, és evident que la descripció milaniana del baleàric, la primera feta des d'un punt de vista no prescriptiu, és prou encertada, ja que dibuixa a grans trets la dualitat geogràfica existent entre el sistema tònic més antic de vuit elements del baleàric (mallorquí¹⁵, ciutadellenc i eivissenc de *Vila*) i el més modern i coincident amb la

¹⁴ Amb tot, no podem assegurar que Milà fes també extensible la /a/ lleugerament palatalitzada del maonès al ciutadellenc; entre altres raons perquè tenia un coneixement molt limitat d'aquest últim parlar. Pressuposem, doncs, que així ho hauria fet si hagués fet una descripció global del menorquí.

¹⁵ És evident que Milà no tingué coneixement dels parlars de l'interior de Mallorca en què la neutra tònica ha desaparegut.

resta del domini, de set (maonès i eivissenc *pagès*) fruit de la conversió de l'antiga ['ə] amb ['ɛ]. Pel que fa a la /a/ més anterioritzada o ['æ] descrita per Milà en mallorquí i maonès, cal reconèixer que la seva existència no és qüestionable, tot i que avui no considerariem que pogués tenir la mateixa categoria fonemàtica que la resta d'elements del sistema tònic baleàric, ja que no deixa de ser una variant contextual o al·lòfon de /a/.

1.2.1 La vocal neutra tònica del baleàric segons Milà

Milà no caracteritza el so més emblemàtic del vocalisme tònic balear, [ə], com a vocal diferent o nova. El nostre autor ja va parlar d'aquest so propi del balear a *De los trovadores en España* (1861), la *Ressenya històrica y crítica dels antics poetes catalans* (1865) i, sobretot, a *Phonétique catalane: oe* (1876). Tal com es desprèn d'aquests articles, Milà no creia estar davant d'una vocal "pura" sinó d'una combinació especial de dos elements fonètics pronunciats molt ràpidament. Tot i així, Milà reconeix que la vocal té un valor distintiu en balear amb la qual cosa li reconeix, almenys, la condició de ser un element bàsic i funcional en el sistema vocàlic tònic de gran part del català insular¹⁶. Milà, doncs, des d'un punt de vista modern, reconeix que [ə] és una peça fonètica amb funcionalitat distintiva, però, des d'un punt de vista tradicional, no considera encara el so tònic una entitat autònoma de la resta de vocals tòniques. La descripció més acurada del so esmentat feta per Milà es pot llegir a *Phonétique Catalane: oe*¹⁷:

La variété baléarique de la langue catalane possède quatre e: e inaccentué, nommé muet¹⁸; e accentué, ouvert; e accentué, fermé; e accentué, nommé aussi muet (une muet accentué!). On donne comme exemple ces quasi-homonymes: deu (dix), ouvert; Deu (Dieu), fermé; deu (il doit), muet; seu (il est assis), ouvert; seu (pron. poss.), fermé; seu (suis), muet. Cette dernière voyelle ou, mieux, diphtongue simultanée, subit des modifications locales et peut-être personnelles et verbales; mais elle est essentiellement de la famille de l'eu français et de l'ö allemand, c'est-à-dire composée de e et de o. Nous l'avons même entendu prononcer, sans doute par un effet de localité, comme simple o.

¹⁶ Així es dedueix de la sèrie *dèu, déu, dèu*. Milà, de fet, es limita a reconèixer el que ja era evident pels parlants de les Illes.

¹⁷ Publicat el 1876 a la *Revue des langues romanes*.

¹⁸ Caldrà retenir aquesta dada per a la caracterització del vocalisme àton balear. Recordem que, segons Milà, en català oriental totes les *ee* àtones es pronuncien [a].

Veiem, doncs, que Milà considera la vocal neutra tònica com un so compost de **e** i **o** que, localment, pot arribar a esdevenir una **o**¹⁹, tot i que certifica que la concepció més tradicional a les Illes Balears és concebre-la com a variant de la lletra **E**²⁰. És interessant, també, la relació que estableix entre el so esmentat i **eu** i **ö** del francès i l'alemany, respectivament, amb els quals creu veure-hi una relació de "família". Una altra prova del caràcter mixt de **ê** (o **oe**) es basaria en els exemples *vou* i *bou* (per *veu* i *beu*), considerats com a propis de *pagès*²¹ a Mallorca, que hem presentat al capítol 2.3.2.2. Segons l'article del 1876 que acabem de citar, Milà opinava que aquests casos eren anàlegs a d'altres que havien existit en català antic com *crou* i que l'explicació de l'evolució d'aquest darrer cas a *creu* s'explicava pel fet que rere la **o** gràfica de **crou** s'hi amagava el so mixt *oe* que, com hem llegit, podia variar fins a [o] en una pronunciació ràpida o descurada. Milà, doncs, i malgrat l'error de partida que implica aquesta hipòtesi²², havia arribat a la conclusió que la vocal neutra tònica també havia existit en el català medieval del continent i que la seva existència justificava alguns casos de canvi [o] > [ə]/[ɛ] que no havien estat explicats satisfactòriament. Aquesta hipòtesi és, en definitiva, la tesi central que Milà defensa a *Phonétique catalane*.

Així, doncs, les notes que hem presentat i comentat concorden amb les idees principals de l'article de Milà de 1876 i, a més, semblen ser les dades que permeteren al nostre autor fonamentar la hipòtesi evolutiva esmentada. Aquest fet ens permetria situar la redacció de les notes que estudiem en una data no molt llunyana a 1876. En conclusió, Milà concep la [ə] del mallorquí

¹⁹ Vegeu els exemples presentats al capítol 2.3.2.2.

²⁰ Per això Milà inclou els exemples de [ə] (grafiada **ê**) entre els fulls dedicats a les **E** tòniques. Tot i així, els separa dels exemples de [ɛ] i [e].

²¹ Malgrat que Moll (1980:60) i Recasens (1991) interpretin aquests exemples com a labialitzacions de [ə], no es pot menystenir la possibilitat que alguns d'aquests casos siguin realment arcaïsmes conservats a les àrees més rurals de Mallorca ja que, per exemple, la primera forma de **veu** en català fou **vou** (< **VOCE(M)**), tal com es pot llegir en els textos medievals. Per a aquesta última interpretació, vegeu Aguiló (1997:455).

²² Efectivament, **crou** prové del llatí **CROCE**. El pas posterior d'aquest mot a **creu** s'ha d'explicar per analogia amb casos com **deu** (<**DEBET**), molt més abundants en la llengua

com un element fònic format a partir de la combinació de dues vocals, la qual cosa implica que no el percep com a entitat separada i diferent de les vocals que tenen una representació pròpia en l'alfabet llatí. Cal remarcar, també, que en cap moment Milà relaciona el so tònic amb el seu correlat àton, ja que la seva percepció del vocalisme àton li ho impedia²³. La concepció segons la qual no hi ha més sons bàsics o "purs" que els que poden ser representats per l'alfabet llatí i que tots els altres en són variacions subjau en la caracterització milaniana de la vocal neutra tònica *i*, com veurem també, en la concepció del vocalisme àton del balear.

Si bé tot faria esperar que la descripció milaniana de la naturalesa de [ə] en les altres dues illes balears fos la mateixa que la que acabem de veure per al mallorquí, els exemples que contenen el so tònic esmentat en les notes sobre el menorquí i l'eivissenc²⁴ semblen reflectir que Milà n'havia fet una interpretació paral·lela però no coincident amb les característiques d'aquesta vocal tònica en mallorquí. D'entrada, solament hi ha una breu nota sobre el caràcter mixt del so en el parlar de la Vila d'Eivissa i, encara, no és taxativa: *voure (veure) a veces parece mixta*. A diferència dels exemples mallorquins, la grafia dels casos recollits per Milà en les dues illes menors, majoritàriament amb la lletra **A**, semblen indicar que, més que un so mixt, considerava [ə] com una variant de /a/ en menorquí occidental i eivissenc oriental. L'última nota esmentada sobre l'eivissenc dóna a entendre, a més, que en aquest parlar la vocal neutra tònica seguida de [w] és molt més oberta que en mallorquí i que pràcticament ha arribat a confondre's

antiga, i ahora, potser, per dissimilació del tret labial.

²³ El fet que Milà qualifiqui en diverses ocasions tant [ə] àtona com [ə] tònica amb el terme "muda" no ens ha de fer creure que hi veiés una relació. Quan Milà anomena els dos sons esmentats amb el mateix terme, és evident que copiava la terminologia vocàlica de la gramàtica d'Amengual (1835) en què són descrits com a *e muda larga* i *e muda breve*, respectivament. Però Milà, a més, és contradictori en l'ús del terme "muda" ja que en una nota dels *Estudios de lengua catalana* (1875) diu: *la muda ha de ser la (vocal) que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropiaamente a la e convertida en a (...) en el lenguaje que ahora estudiamos, y a la e escrita mallorquina en casos en que corresponde a la vocal doble o diptongo simultáneo oe*. Malgrat el que acabem de llegir, a *Phonétique Catalane* (1876) anomena la neutra tònica *muet accentué*.

²⁴ Ens referim, concretament, al parlar oriental de Menorca i a l'occidental d'Eivissa que conserven inalterada la [ə].

amb [o], fenomen que Milà havia detectat també com a propi del parlar rural a Mallorca. En aquest sentit, cal recordar que els casos mallorquins de [ə] sempre són representats amb les lletres Ê o OE, tret dels casos amb el diftong [əw], propis de la pagesia mallorquina, grafats amb OU.

Amb tot, aquestes diferències gràfiques no necessàriament haurien de representar concepcions fonètiques no coincidents. Així, una possible explicació de la divergència gràfica en la representació de les diferents [ə] del baleàric podria raure en el fet que els diversos col·laboradors de Milà interpretessin de manera diferent la naturalesa de la vocal tònica o que seguissin diferents tradicions gràfiques. Segons aquesta hipòtesi, Milà respectaria la grafia dels exemples tal com els havia rebut, tot considerant que pertanyien a una tradició gràfica genuïna de cada illa, però opinava que eren essencialment la mateixa vocal. En aquest sentit, no podem oblidar que a *Phonétique Catalane* Milà parla en tot moment de *variété baleárique de la langue catalane*. Tanmateix, no deixa de ser una certa contradicció que una persona amb les idees tan clares sobre la naturalesa de la vocal neutra tònica del baleàric (tal com es dedueix de la lectura de l'article citat) plasmi de manera diversa el so esmentat en mallorquí, per una banda, i menorquí i eivissenc, per altra. És difícil saber, doncs, si la divergència en la representació de [ə] s'origina en una percepció diferent de la vocal en cadascuna de les illes per part de Milà (o els seus col·laboradors) o es tracta d'una simple variació que respecta la grafia de les fonts originals o les preferències dels seus informadors.

Pel que fa a la resta del menorquí i eivissenc –l'àrea d'influència de Maó i el parlar occidental de l'illa pitiüsa-, hem vist com Milà constata l'absència de [ə] (per confluència amb [e]²⁵) en els sistemes vocàlics tònic respectius. Hauria estat molt interessant que Milà hagués aportat més detalls sobre l'àrea geogràfica exacta d'aquestes dues últimes zones, ja que això ens hauria permès copsar la dinàmica del canvi esmentat en el segle XIX. La migradesa d'exemples, però, no

²⁵ Vegeu informació més detallada sobre aquest canvi a Montoya (1995).

ens permet deduir l'extensió precisa de la isoglossa al darrer terç del segle XIX ni en quins grups socials l'evolució fonètica estava més avançada.

1.2.2 La /a/ anterioritzada del baleàric segons Milà

El primer que es percep en la descripció de la variant palatalitzada de [a+] ²⁶ en mallorquí és la dificultat per precisar-ne les característiques, un fet que deduïm de les múltiples representacions del so assajades per Milà i en la indefinició del fenomen dins el vocalisme o el consonantisme. En aquest sentit, cal tenir present que Milà devia trobar-se davant de diferents fenòmens que per la seva gran proximitat poden arribar a semblar el mateix. De fet, en les descripcions dialectals modernes, encara no se separa prou clarament el que seria la naturalesa més anterior de tota /a/ en mallorquí ²⁷ del que són pròpiament els canvis en la vocal baixa per influència de l'entorn sil·làbic de caràcter palatal, especialment de la [c] i [j] existents a una part del mallorquí ²⁸. Així, doncs, es tractaria de dos fenòmens que incideixen damunt de /a/, però mentre un és general a l'illa, l'altre solament n'afecta una part. A banda d'aquests dos aspectes, caldria precisar i trobar una explicació satisfactòria per als casos en què [a] canvia a [ɛ] seguida d'una vibrant [r] (amb un so palatal, a més, o sense), alguns dels quals són compartits per altres parlars catalans. Així mateix, caldria veure la interrelació entre els tres fenòmens esmentats.

La complexitat del tema, doncs, hauria fet que Milà, en comptes d'assajar una explicació-descripció global dels canvis que afecten /a/ en mallorquí, hagués preferit fer una presentació puntual de diferents casos de transformació de la vocal central tònica, interpretats a vegades com a canvis en e i, sobretot, en ea o ia, ja que eren fenòmens desconeguts en català central.

²⁶ A partir d'ara indicarem amb el diacrític +, que representa el matís fònic “avançat”, a la dreta del símbol [a] l'al·lòfon palatal o anterior de la /a/ mallorquina. Tot i que l'A.F.I. situa el diacrític esmentat damunt o davall del símbol de la vocal afectada, les fonts del nostre processador de textos no ens permeten situar-lo en aquestes posicions.

²⁷ Més anterior que en català central segons Recasens (1991:90-91). Potser era això el que volia dir Milà en la nota *Menjâa tónica mas fuerza* que hem presentat al capítol 2.3.4.

²⁸ Vegeu la localització d'aquestes dues consonants palatalitzades a Veny (1983:81) i Moll (1980:57).

Així, casos com *viqueri*, *guiterra* o *llerch* poden ser explicats per la influència del context consonàntic²⁹ format per una ròtica (més una palatal a vegades), la qual cosa donaria una solució satisfactòria a casos similars en altres parlars catalans (nord-occidental de transició, central nord-oriental i valencià) que no tenen actualment ni consonants oclusives palatals ni realitzacions més anteriors de /a/. Aquests casos poden ser tractats independentment de la palatalitat pròpia del mallorquí en determinades vocals i consonants. Les dades aportades per Recasens (1991) suggereixen que determinats parlars han anat modificant la centralitat de la /a/ en determinats contextos i que, d'aquests, el mallorquí és la varietat que ha portat el canvi al màxim de contextos. Segons l'autor suara esmentat, variants especialment palatalitzades de /a/ es donen sistemàticament i amb independència del context en mallorquí. Fins i tot, dins del parlar de Mallorca caldria també distingir les zones especialment proclius a la pronunciació de [a+] palatal i a modificar-la en [ɛ]³⁰ de les àrees que mantenen realitzacions més acostades a les del català central i on els canvis que afecten la /a/ tònica són força menys abundants³¹.

Altres casos com *quíar* o *quearn* (per *car* i *carn*) serien mostres del canvi [a] > [a+]/[æ]³² explicables, com en d'altres llengües romàniques³³, per la propagació de la palatalitat de la consonant a la vocal tònica. Aquests casos caldria, a més, relacionar-los amb les palatalitzacions de vocals neutres àtones que, etimològicament, provenen de /a/ i que Milà representa a través com a canvis en *e* o *i*³⁴ per tal d'intentar assajar una explicació global dels fenòmens esmentats. A més, cal explicar aquests canvis tenint en compte no solament el

²⁹ Vegeu Recasens (1991:100-101), Coromines (1976:92-93), Moll (1991:77) i Moran (1994:100-101).

³⁰ Per exemple, les localitats de Son Servera, Felanitx, Sineu i, en general, la zona de Mallorca amb [ç] i [j] palatals.

³¹ Per exemple, la zona de Calvià, Sóller i Bunyola.

³² *Quearn*, fins i tot, podria ser una mostra de la diftongació de [a] en [e'a] o [e'ɛ] com la que té lloc a Son Servera. Vegeu Veny (1983:100) i Recasens (1991:91).

³³ En francès, per exemple, la vocal tònica de **CARU** es modificà en **cher** per la propagació de la palatalitat de la consonant precedent.

³⁴ Vegeu els casos que hem presentat al capítol 2.4.1.2.

mallorquí sinó també la resta dels parlars catalans que han fet evolucions fonètiques paral·leles com el català de transició nord-occidental/valencià i el central nord-oriental³⁵. No és la nostra intenció fer-ho aquí, però la bibliografia existent és lluny encara d'haver interpretat globalment el tema³⁶.

Malgrat els pocs exemples de /a/ anterioritzada o modificada recollits per Milà en els altres dos parlars baleàrics, la descripció milaniana del menorquí és molt significativa pel que fa als fenòmens que comentem. Pensem especialment en la nota sobre la *a inglesa dulce*, que Milà descriu com a pròpia del *campo* de Mallorca, i que també existiria en maonès a través d'una variant més "dolça". A la llum de les dades actuals, és evident que Milà s'està referint a la variant anterioritzada de la /a/ tònica³⁷ comuna a diferents zones de Mallorca i Menorca. Tot i així, i tal com percep encertadament Milà, localitats com Son Servera, Felanitx, Campos, Sineu, Pollença, Manacor i Capdepera presenten una realització més palatal ([a+] o [e+]) que Maó i Ciutadella ([a(+)]). Aquesta diferència, doncs, és la que justificaria la "dolcesa" de la vocal en menorquí. Pel que fa a l'eivissenc, on les realitzacions palatals de [a] són molt menys freqüents que en les altres dues illes, els pocs casos amb la /a/ tònica modificada (*sutrec*, *llerb*) poden ser explicats perfectament com a inflexions produïdes pel context consonàntic, especialment per la vibrant, paral·leles a les que també es troben en d'altres parlars catalans.

En conclusió, doncs, Milà detecta variants més o menys palatalitzades de /a/ en mallorquí i menorquí que descriu i representa de manera intuïtiva però prou encertada, i diferents canvis de la vocal tònica central en [e] produïts o per influència de les oclusives palatals del mallorquí o per d'altres contextos amb

³⁵ Kuen (1932:34) ha intentat explicar els canvis [a] > [e] a Mallorca com una conseqüència de la repoblació empordanesa de l'illa.

³⁶ Així, per exemple, establir les isoglosses de les diferents realitzacions de /a/ en mallorquí ajudaria molt no solament a delimitar amb precisió les zones en què el fenomen és sistemàtic, sinó també a veure'n la relació amb les oclusives palatalitzades o altres possibles condicionants del canvi.

³⁷ Representada per Recasens (1991:91) a través de [a+].

consonant palatal i/o vibrant. Milà, però, davant de la limitació de les dades de què disposa i, sobretot, per la complexitat de la qüestió, no busca establir regularitats sinó donar acta de fe dels fenòmens esmentats, sense tenir clar plantejar-se si està davant de fets sense relació o, contràriament, davant d'un mateix procés que calia determinar en un futur. Pel que fa a l'extensió del tancament de [a] en mallorquí, caldrà, a més, retenir la interessant dada de variació lingüística aportada per Milà sobre la pronunciació *vicari/viqueri* en mallorquí³⁸ i que sembla reflectir una extensió del fenomen menys extensa que l'actual, tant en grups humans com en zones, en la Mallorca del segle XIX que caldria, però, investigar.

En definitiva, les dades aportades per Milà ajuden i esperonen a plantejar conjuntament els diferents fenòmens que afecten la vocal tònica central en baleàric i veure com s'interrelacionen amb els que tenen lloc en altres dialectes, no només sincrònicament sinó també en la vitalitat i extensió diacrònica que han presentat en èpoques anteriors.

³⁸ *Vicari campo, viqueri ciudad, pueblo bajo*. Vegeu el capítol 2.3.1.

1.2.3 Les altres vocals mitjanes tòniques del baleàric segons Milà

Un aspecte a destacar, i que ens permet enllaçar amb el que acabem de dir sobre la vocal neutra tònica balear, són les sèries distintives³⁹ que llegim en les notes sobre vocalisme tònic en què Milà confronta les tres **ee** tòniques mallorquines. Es tracta d'exemples usats tradicionalment pels gramàtics i mestres mallorquins per tal de mostrar als seus alumnes els diferents tipus de sons tònicos que podien ser representats amb la lletra **E**. És segur que Milà va prendre els exemples citats de la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual i del pròleg del *Diccionari mallorquí-castellà* de Figuera. La tradició de presentar mots que només es diferenciaven pel tipus de **ee** tònicos ha de ser molt antiga a Mallorca, car una de les sèries anotades per Milà (*Dén, dèn, dên*) ja és present a l'anònim *Nova art de trobar* i a l'*Art de trobar* de Francesc d'Oleza, ambdós del segle XVI⁴⁰.

Centrant-nos en les altres dues **ee** tòniques del mallorquí, [e] i [ɛ], hem vist que la tècnica amb què Milà presenta les dues tòniques esmentades en els fulls dedicats al mallorquí és pràcticament la mateixa que llegim a la descripció milaniana del barceloní⁴¹. Fins i tot, els paral·lelismes augmenten si tenim present l'elevat nombre de mots coincidents que contenen ambdós estudis. Això explica que Milà cometí una sèrie d'errors en les notes, ja que diferents mots que inclou a l'apartat dedicat als mots que presenten [ɛ] en mallorquí són casos que es pronuncien realment amb [ə]⁴².

³⁹ Es tracta de *sèn, sên, sên* i *dèn, dên, dên*. Vegeu el capítol 2.3.2.1.

⁴⁰ Vegeu Rossich (1995: 63 i 123).

⁴¹ *Estudios de lengua catalana* (1875).

⁴² Hem comentat que hi hauria alguna remota possibilitat que els informadors de Milà li aportessin els exemples esmentats de la zona de Mallorca que al segle passat havia obert la neutra tònica en [ɛ] i que encara es manté, tot i que ara és una zona més reduïda. Nogensmenys, la gran similitud entre les llistes dels fulls 3 i 4 i les dels *Estudios* fan molt més probable que estiguem davant d'errors causats per no haver comprovat la pronunciació real i més estesa dels exemples que utilitza tant per al mallorquí com per al barceloní. Tot i així, caldria recordar el cas anotat per al sollerí *Tonet e abierta* que no es dona actualment.

A banda d'aquests errors, la gran similitud existent entre els *Estudios* i els papers manuscrits que estudiem fa plantejar la possibilitat que Milà hagués pensat publicar totes les notes sobre dialectes catalans que tenia recollides a partir de considerar el barceloní (o el català oriental) com a eix de la descripció del català parlat al segle passat. Així, la resta dels dialectes es presentarien a partir de les diferències i no de les similituds amb el català central. Com ja hem comentat, els paral·lismes entre els papers que estudiem i els *Estudios de lengua catalana* són molt elevats i no es limiten solament a les tècniques d'exposició i classificació⁴³ dels sons recollits sinó també, i com veurem en propers capítols, en l'estructuració general dels apartats.

Dos són els punts més destacables en la caracterització milaniana de les *ee* tòniques del baleàric. El primer es detecta en les descripcions del menorquí i l'eivissenc i fa referència al fet que Milà reflecteix en les seves notes que una part dels dos parlars esmentats (maonès i eivissenc occidental, específicament) havien modificat l'obertura de la [ɐ] del sistema tònic baleàric més genuí fins fer-la coincidir amb una [e]. Evidentment, aquest canvi fonètic, que els estudiosos han datat a principis del segle XIX⁴⁴, acostava el maonès i el parlar de la pagesia eivissenca al vocalisme tònic de la resta del domini⁴⁵ i comportava una de les primeres grans escissions en el vocalisme del català insular. Les dades de Milà, per tant, tenen el valor de confirmar-nos que al darrer terç del XIX l'evolució ja havia esdevingut un dels trets més característics del parlar oriental de Menorca i occidental d'Eivissa. Així, doncs, les notes *vèure, campo*, per a Eivissa, i *estralla, Ciudadela y sus pueblos*, per a Menorca, són una de les primeres manifestacions

⁴³ Recordem, per exemple, el fet que Milà utilitzi l'accent obert i tancat en *ee* i *oo* tòniques com a eina de descripció del grau d'obertura vocàlica, una tècnica que no implica, però, cap preferència ortogràfica, ja que també l'aplica a les vocals àtones com la [o] mallorquina. Segarra (1985 b:81) certifica, a més, que Milà, com Bofarull o Blanch, era partidari d'usar l'accent gràfic només per reflectir la tonicitat de la síl·laba i no la diferència de timbre de la vocal, contràriament al que propugnava el grup d'Aguiló.

⁴⁴ Vegeu Veny (1983:83) i, sobretot, Montoya (1995).

⁴⁵ Excepte el del rossellonès.

científiques escrites de la principal isoglossa que divideix el parlar de les dues illes esmentades.

El segon punt més destacable del tipus de notes que comentem és una anotació poc precisa sobre una característica general en les **ee** tòniques mallorquines que, amb tota probabilitat, fa referència a les [e] tancades⁴⁶:

Bé, e algo sucia ge(neralme)nte las acentuadas.

És probable que Milà intentés descriure amb aquest adjectiu el fet que la [e] tònica del baleàric sigui més oberta (també en valencià i alguerès) que en català central⁴⁷. Ja hem vist que segons la terminologia tradicional que utilitza Milà un so serà "pur" o "impur" (*sucia* en seria un sinònim)⁴⁸ si coincideix més o menys amb els models de pronunciació més prestigiosos, ja sigui l'ortoèpia tradicional catalana⁴⁹, castellana o llatina. Milà, doncs, davant la sensació que li produïa una vocal tònica com la [e] baleàrica, que presenta un camp de dispersió més variable i una obertura major que la del català central, il·lustraria amb l'adjectiu *sucia* aquesta diferència fonemàtica que allunya la vocal tònica mallorquina d'allò que entre els gramàtics tradicionals es considerava com un so pur o *limpio*.

Valdria la pena destacar, també, la vacil·lació que hem detectat en la descripció de la vocal tònica del mot **dobler**, que Milà grafia a vegades amb la lletra **ê** (és a dir, [ə]) i d'altres amb **é**, que no sabem si cal interpretar en clau fonètica, ja que la pronunciació habitual del mot en baleàric és amb /e/ tancada. Destaquem, finalment, els diversos casos mallorquins amb [ɛ] provinents del tancament i/o palatalització de [a], un fenomen que devia interessar força Milà ja que en recull un gran nombre d'exemples.

⁴⁶ Així ho deduïm per l'exemple que encapçala la nota: *bé*.

⁴⁷ Vegeu Recasens (1991:70).

⁴⁸ Recordem els adjectius que Milà utilitzava en la seva famosa classificació dialectal del català del 1861: *La parte occidental-meridional, en que se pronuncia el catalán con más limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental (...) en que las vocales son menos limpias y hay sustitución de vocales. A Quatre mots d'Ortografia catalana* (1875), Milà torna a dir: *abont cabalment se pronúncian ab mes puresa les vocals, és a dir, a tot lo regne de València y a la que s diu ara província de Lleyda y un bon tros de la de Tarragona.*

⁴⁹ Vegeu-ne les característiques a Rossich (1995).

Pel que fa a la resta de notes, cal dir que a banda dels comentaris sobre la presència o absència de [ə] en una part del menorquí i eivissenc, Milà no fa cap comentari sobre les altres **ee** tòniques ([e] i [ɛ]) d'aquests dos parlars, amb la qual cosa podem donar per segur que ja considerava suficient la informació recollida sobre les dues vocals tòniques esmentades en mallorquí pel fet que no hi havia diferències essencials en aquest aspecte entre el vocalisme de les tres varietats del baleàric.

La gran similitud existent entre la descripció milaniana del mallorquí i la del barceloní torna a ser present, com hem vist, en la caracterització de les **oo** tòniques del baleàric. Així mateix, el fet que Milà no comprovés la pronunciació exacta dels mots que anotava en les seves notes sobre el mallorquí el duu, igualment, a cometre alguns errors pel que fa a l'obertura o tancament real de la vocal tònica en aquest últim parlar⁵⁰. Milà tampoc no fa cap mena de comentari sobre les **oo** tòniques del menorquí i eivissenc per la qual cosa deduïm també que no hi havia trobat diferències essencials amb el mallorquí i/o el català central.

Veiem, doncs, que Milà no es preocupa gaire de comprovar la distribució exacta dels quatre sons tòncics [e], [ɛ], [o] i [ɔ] en mallorquí i molt poc en els altres dos parlars illencs. El fet que en un elevat nombre de casos el baleàric presenti el mateix tipus de tònica que el català central podria ser el motiu que hagués induït Milà a no preocupar-se excessivament per la comprovació de l'obertura exacta dels exemples baleàrics que recollia a les seves notes. Aquest excés de confiança ha de ser el responsable principal dels errors que hem detectat en els apartats que Milà dedicà als quatre sons tòncics esmentats en la descripció dels tres parlars, especialment en mallorquí. La dependència de la caracterització del menorquí i eivissenc respecte a la del parlar de l'illa gran, que ja hem comentat, ens explicaria que sols es comentí allò que no hi coincideix (l'existència o absència de [ə]).

⁵⁰ Tot i així, cal reconèixer que algun dels mots equivocats porten un interrogant, fet que no

Ens quedarien dos petits aspectes més a remarcar sobre les **oo** tòniques balears. D'una banda, recordar que els casos amb els diftongs [ow] provinents de la labialització de [əw] fou allò que induí Milà a considerar que mots com **sou**, **dou** i d'altres com **vou** (provinents respectivament de **seu**, **deu** i **veu**) eren la prova tant de l'existència en català antic del so [ə] com del caràcter "mixt" -de **e** i **o**- d'aquesta vocal tònica⁵¹. Evidentment, tot i que el resultat sigui, en part, encertat, el camí que segueix Milà no és correcte si tenim en compte els coneixements actuals sobre l'evolució del vocalisme tònic de la nostra llengua⁵². D'altra banda, i per acabar amb la qüestió de les **oo** tòniques del baleàric, ens agradaria insistir en la reflexió que ens ha plantejat els casos mallorquins amb [ɔ] oberta que es realitzen amb el correlat tancat en el parlar de l'antic Bisbat de Girona. El fet que, contràriament a la resta del domini, la tendència a mantenir tancada la [o] (< **O** llarga, **U** breu llatines) en mots com **h[ó]ra** sigui molt acusada en les terres que varen furnir el gruix dels repobladors catalans a les Illes ens ha dut a considerar que en baleàric degué existir alguna mena d'anivellament amb el català continental no septentrional que es degué dur a terme en una data posterior al segle XIII. Cal insistir en el fet que, a diferència de molts altres fenòmens originaris de la zona nord-oriental del Principat, aquest tret fonètic no s'ha mantingut en baleàric. Valdria la pena, doncs, que aquest aspecte evolutiu no passés més temps desapercebut en la lingüística històrica catalana.

Tot i que aquest no és potser l'apartat més adequat, no voldríem acabar aquests capítols sobre el vocalisme tònic sense esmentar sumàriament alguns dels comentaris generals sobre l'accentuació del baleàric que llegim en les notes milanianes. Així, recordem els comentaris sobre l'existència en mallorquí d'un suposat *medio acento* o que en alguns infinitius la vocal tònica és articulada amb

veiem, en canvi, a l'apartat dedicat a les **ee** tòniques del mallorquí.

⁵¹ Vegeu *Phonétique catalane* (1876).

⁵² La prova de l'existència de [ə] en català medieval ha de cercar-se en casos provinents de **I** breu i **E** llarga etimològica i que presentin grafies com *aqualla* per **aquella** o *cadama* per **cadena**. Vegeu l'estudi que Gulsoy (1993:67-103) dedica a l'evolució de les **ee** tòniques romàniques en català.

más fuerza. És evident que aquestes percepcions devien ser originades per l'entonació mallorquina que acompanya la realització de les síl·labes palatalitzades. Així mateix, el caràcter més obert de les vocals tòniques en baleàric, sobretot en mallorquí, respecte al català central també devia ajudar Milà a formular aquest tipus d'opinions. Remarquem, per acabar, l'interès de Milà per tal de recollir exemples de pronoms febles enclítics tòtics en els tres parlars insulars, als quals sempre dedica un apartat específic, i la curiosa diferenciació que estableix entre mots esdrúixols i *semi-esdrújulos*, que, com hem vist, era habitual entre alguns gramàtics de l'època⁵³.

⁵³ Vegeu el capítol 2.3.4 i 2.3.3. Segons Segarra (1985 a:83), a la gramàtica de Nonell (1898) també hi apareixen mots catalogats com a *semi-esdrújuls*.

1.2.4 Síntesi general de les notes milanianes sobre el vocalisme tònic baleàric

En conclusió, la visió general del vocalisme tònic balear que es desprèn dels manuscrits de Milà destaca principalment per dos aspectes. D'una banda, la riquesa i precisió de dades sobre el mallorquí que esdevé, de fet, el paradigma bàsic del baleàric, en contrast amb les poques dades que trobem de vocalisme tònic menorquí i eivissenc. D'altra banda, es percep clarament que Milà recull en tots tres parlars moltes dades sobre unes determinades vocals i molt poques o gens sobre d'altres⁵⁴. És evident que el gran nombre de notes sobre les [a+] o [æ] palatalitzades (grafiades **ea** o **ia**), les [ɛ] (grafiades **è** o simplement **e**) i la vocal neutra tònica (grafiada **ê**, **oe**, **a** o fins i tot **o**), presents en les tres descripcions dels parlars baleàrics, reflecteixen l'interès de Milà per destacar les especificitats del vocalisme tònic baleàric. Així mateix, és clar que les notes sobre el primer i últim so esmentats són les més abundants. En conseqüència, Milà s'interessa principalment per recollir dades sobre dos sons vocàlics tònic que no apareixen a la resta del domini lingüístic del català. Una síntesi esquematitzada del paradigma del vocalisme tònic balear segons Milà és la que podem llegir en el quadre n. 1 que veurem a continuació.

⁵⁴ Hi ha un apartat buit sobre la [i] i [u] tòniques en els fulls dedicats al mallorquí. En menorquí i eivissenc ni s'esmenten; tampoc hi ha dades en aquests dos darrers parlars sobre [e] i [o].

QUADRE N. 1

Milà	A.F.I.	Mallorquí	Menorquí	Eivissenc
<i>A</i>	[a]	+	-	-
<i>EA, IA, E</i>	[a+]/[æ]	+	+ ⁵⁵	-
<i>È</i>	[ɛ]	+	+ ⁵⁶	+ ⁵⁷
<i>É</i>	[e]	+	-	-
<i>Ê, OE, A</i>	[ə]	+ ⁵⁸	+ ⁵⁹	+ ⁶⁰
<i>Ò</i>	[ɔ]	+	-	-
<i>Ó</i>	[o]	+	-	+ ⁶¹
<i>I</i>	[i]	-	-	-
<i>U</i>	[u]	-	-	-

(+): n'hi ha dades; (-): no n'hi ha dades.

⁵⁵ Més “dolça” que la mallorquina.

⁵⁶ Només hi ha dades sobre el parlar de Maó.

⁵⁷ Només hi ha dades per al parlar del *campo* d'Eivissa. Cal tenir en compte també els casos *sutrec, llerch*.

⁵⁸ Hi ha, però, un cas de discrepància amb el mallorquí general: *tonet e abierta* (solleric).

⁵⁹ Només hi ha dades de *Ciudadela y sus pueblos*.

⁶⁰ Tot i que Milà no ho especifica, les dades es refereixen probablement al parlar de la Vila d'Eivissa.

⁶¹ És, de fet, la vocal del diftong [ɔw] que, segons Milà, *a veces parece mixta*.

1.3 El vocalisme àton del baleàric segons Milà

Milà ha passat a la història de la lingüística catalana per haver estat el primer filòleg que va assajar una classificació científica dels parlars catalans. En un primer moment, a *De los trovadores en España* (1861), Milà distingí dues varietats de català (oriental i occidental) caracteritzades precisament per algunes diferències en la realització del vocalisme àton. Específicament, Milà afirmava que la varietat oriental del català confonia en posició àtona les **ee** i les **aa**, per una banda, i les **oo** i les **uu**, per altra banda, mentre que la varietat occidental distingia clarament en posició àtona les quatre vocals esmentades⁶².

Posteriorment, a *Estudios de lengua catalana* (1875), Milà proposa una nova classificació divisió dialectal, ara ternària, dels parlars catalans en què el baleàric és considerat un grup dialectal autònom al costat de l'oriental i l'occidental:

El catalán contemporáneo o hablado és uno, pero ofrece modificaciones secundarias que constituyen tres principales variedades.

1ª Catalán oriental (E.: gran parte de Cataluña, Rosellón y Alguer);

2ª Catalán occidental (S.O. y O.: Valencia y una parte de Cataluña);

*3ª Catalán baleárico.-El oriental, al cual pertenece la subvariedad de Barcelona, se distingue del occidental en que la **e** y la **o** átonas se confunden respectivamente con la **a** y la **u**.*

Tanmateix, i com acabem de veure, Milà només defineix les dues primeres varietats –l'oriental i l'occidental- amb les mateixes característiques que ja havia assenyalat el 1861⁶³. L'absència de definició de la tercera varietat -el català baleàric- és la causa que la classificació ternària del 1875 hagi passat inadvertida o

⁶² *Entre las muchas diferencias locales de pronunciación en diversos puntos de Cataluña (...) se distinguen dos grandes divisiones: la parte occidental-meridional, en que se pronuncia el catalán con más limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental, en que se altera la pronunciación, en que las vocales son menos limpias y en que hay sustitución de vocales. Esta sustitución es la de la **a** a la **e** y la de la **u** a la **o** en todas las sílabas no acentuadas.* Milà (1861:432-433).

⁶³ Cal tenir present, a més, que el 1861 Milà tenia un coneixement limitat dels parlars de fora de Catalunya, però ja no el 1875. Vegeu el capítol 1.1 de la Iera part.

s'hagi abandonat perquè, si s'acceptava, una de les parts quedava sense definir. Amb tot, Milà va intentar precisar els trets més generals que l'havien dut a establir la classificació dialectal del 1875 en un treball col·lectiu poc conegut, *I parlari italiani in Certaldo alla festa del V centenario di Messer Giovanni Boccaccio* (editat el 1875 per Giovanni Papanti), en què, com veurem seguidament, la fonètica del baleàric és una de les raons que justifiquen la divisió tripartida esmentada:

*BALEÁRICO, che a una fonetica speciale, serba l'articolo es e antiche flessione verbale.*⁶⁴

Tanmateix, Milà continua mantenint la indefinició, tot i que no tan acusada, de la seva proposta de classificació, especialment en un aspecte clau: les característiques de la fonètica insular. Així, doncs, no és estrany que la moderna lingüística catalana ha consagrat la divisió binària de Milà de 1861, la més antiga, per la claredat i efectivitat dels seus criteris⁶⁵.

A banda de la divisió ternària esmentada, que creiem estar en condicions de poder justificar a través de la interpretació de les dades que hem anat comentant en els papers pòstums milanians sobre el vocalisme baleàric, les dues classificacions milanianes plantegen una qüestió que ha passat força inadvertida, però que recentment ha estat detectada i estudiada per alguns filòlegs⁶⁶. Ens referim, específicament, a la qüestió de com s'ha d'entendre exactament l'expressió *la e (...) se confunde con la a*. El fet que Fabra fos el primer lingüista català que caracteritzà encertadament el resultat de la neutralització de [a], [e] i [ɛ] en posició àtona⁶⁷ com un so nou *intermedio entre la a y la e muda francesa*⁶⁸ ha

⁶⁴ Per a més informació, vegeu el capítol 1.1. de la Iera part.

⁶⁵ El cas més clar és la classificació dialectal de Joan Veny (1978) que és, de fet, una ampliació i perfeccionament de la divisió binària milaniana. Això no obvia, però, que recentment alguns estudiosos hagin assajat classificacions alternatives. Vegeu, per exemple, Lloret i Viaplana (1997) i Recasens (1991:10).

⁶⁶ Bàsicament Segarra (1985 a) i Rossich (1995). Solà (1991:141) es limita a recollir l'opinió de Segarra.

⁶⁷ *En sílaba inacentuada no puede haber en catalán mas que estas tres vocales oe, i, u*. Fabra (1891:11).

⁶⁸ *Ensayo de Gramática de catalán moderno* (1891:11). Posteriorment Casas-Carbó, a *L'Avenç*, anomenà aquest fonema "vocal neutra", denominació que es generalitzà

fet oblidar que abans del reformador de la llengua no existia el concepte que en català oriental existís un so vocàlic diferent dels que es localitzen en posició tònica⁶⁹. Sí que podem detectar, en canvi, en alguns estudiosos la idea de confusió entre determinats sons o "lletres" i, per tant, una noció primària del concepte de neutralització fonètica entre les vocals àtones d'una part del català⁷⁰. Però no podem trobar abans de Fabra⁷¹ ningú que digui que en el registre àton del català oriental hi hagi una nova vocal que no figuri també en el sistema tònic⁷². Rossich (1995) ha dit encertadament que la idea bàsica era considerar la vocal neutra com la variant àtona de la lletra **A**. És precisament aquesta idea la que trobem en els papers que estudiem pel que fa al baleàric, concepte que també confirma la lectura atenta dels textos milanians del 1861 i 1875⁷³ citats. Milà, doncs, va ser coherent amb aquesta idea al llarg de la seva obra i és així com cal entendre totes les seves descripcions del vocalisme àton catalanooriental. En efecte, quan Milà diu que la **e** i la **o** àtones d'una part del català es confonen amb la **a** i la **u**, respectivament, cal llegir exactament això i no pressuposar que la confusió té com a resultat sons intermedis o diferents⁷⁴. Així, doncs, Milà concebia que el català oriental tenia en posició àtona un sistema general de tres elements format per /**a**/, /**i**/ i /**u**/.

Amb tot, i tal com ja hem vist en comentar les notes sobre el vocalisme àton del baleàric, Milà descriu més elements en el sistema vocàlic àton del balear, però

seguidament.

⁶⁹ Especialment al Principat. Caldria comprovar, però, si els autors balears de l'època consideraven la vocal neutra tònica com un so idèntic a la que apareix en posició àtona. Amengual (1835), per exemple, sembla que així ho creia, però no Figuera (1840).

⁷⁰ Per exemple, a Amengual (1835:12): *La a abierta y la e abierta o cerrada pasan a mudas, y la o abierta pasa a cerrada, cuando concurren en alguna palabra que tiene larga otra sílaba.*

⁷¹ Cal recordar que Fabra fou també l'introduïdor de la fonètica moderna al nostre país i, per tant, del concepte de fonema. Abans d'ell es parla, com en totes les gramàtiques tradicionals europees, de lletres i de varietats de sons en les lletres. Vegeu per exemple Vârvaro (1988).

⁷² Vegeu Segarra (1985 a:66) i Rossich (1995).

⁷³ *De los trovadores en España* i *Estudios de lengua catalana*, respectivament.

⁷⁴ Vegeu també l'opinió de Rossich (1995:161): *I ara observem-hi (...) l'explicació del que avui anomenem neutralització com a alteració de la e àtona (pronunciada com una a) però no pas com a alteració de la a àtona, en paral·lel perfecte amb l'alteració de la o àtona que és pronunciada [u].*

enlloc llegim que en posició àtona el balear tingui una vocal diferent de /a/ i de /e/.

Malgrat que per a Milà no hi ha una diferència essencial entre una **a** tònica i una **a** àtona en baleàric⁷⁵, precisar la naturalesa d'aquesta última vocal és la primera preocupació de Milà en els fulls que estudiem⁷⁶. Tal com hem avançat, Milà, que té en compte les opinions no sempre coincidents d'Amengual, Figuera, Guasp i Obrador, conclou que l'única diferència que hi ha entre les **aa** –tòniques i àtones- del balear és la causada per la presència o absència de tonicitat (com en barceloní), però que la *A àtona participa más de E que en oriental*⁷⁷. Malgrat les idees fonètiques de Milà, cal remarcar que estem davant de la primera comparació entre les vocals neutres del català central i les del baleàric (concretament les del mallorquí). En aquest aspecte, Milà s'avança a les caracteritzacions més precises de la neutra àtona fetes modernament i que avalen el caràcter més tancat de la vocal àtona en mallorquí⁷⁸, que, en definitiva, és allò que vol dir Milà amb la seva peculiar terminologia.

Ara bé, la novetat més destacable que es desprèn de les notes milanianes sobre el baleàric és que, malgrat la idea que les **ee** àtones esdevenen **a** i que les **aa** són essencialment idèntiques tant en posició tònica com àtona, Milà creu trobar en baleàric (sobretot en mallorquí) més elements fonètics en posició àtona que els que havia precisat per al barceloní. Concretament, i a banda de [o], Milà ens descriu casos de [e] tancada en posició àtona i, entre aquest so i la [a] àtona, una gradació de vocals àtones que van des de **ee** convertides en **a** (com en barceloní) fins a **aa** àtones convertides en **ee**, passant per una gradació de *e casi a, a algo de e, e casi e*. Així mateix, trobem també vocals àtones representades amb les mateixes

⁷⁵ Vegeu el capítol 2.4.11. Tampoc en barceloní: *La a àtona suena mas impura que la tónica, recidiendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo más intenso de e y de nasalidad*. Milà (1875:514) [el subratllat és nostre].

⁷⁶ El full 1 hi està completament dedicat.

⁷⁷ Aquesta definició és totalment paral·lela a la caracterització de la **a** àtona barcelonina que, com la mallorquina, només es distingiria de la tònica, a banda de la tonicitat, per un lleuger "tint" de **e**. Vegeu Milà (1875:514).

⁷⁸ Recasens (1991:106) diu, citant Bibiloni (1983), que: *la vocal mitjana central (tònica i àtona) és més tancada i labialitzada en mallorquí que en català central*.

grafies que hem vist per a les [a+] palatalitzades; és a dir, **ea** i **ia** (per exemple, *toqueador, barquea, peguian*). Precisament, els exemples de **aa** i **ee** àtones que trobem al costat de [ç] i [j] palatals són les que apareixen més vegades descrites com a **ee** àtones (per exemple, *música, guenancia, aigue*). Cal tenir present que les **ee** àtones que descriu Milà no són solament les que trobem en mallorquí habitualment en determinades posicions⁷⁹, sinó exemples com ara *guenancia*⁸⁰.

El que es desprèn, en definitiva, de les notes que hem comentat al capítol 2.4.1.3 és que Milà opinava que en mallorquí no totes les **ee** àtones esdevenien **a**, sinó que algunes es mantenen sense canvis i que, fins i tot, algunes **aa** àtones poden rebre diferents matisos de **e** que, d'una manera gradual, les va allunyant de la naturalesa de **a** fins arribar a convergir amb [e]. Hem vist, però, que no es tracta d'una caracterització afinada sinó de diferents exemples transcrits desordenadament i amb poques precisions. És probable, fins i tot, que siguin opinions no pròpiament seves sinó d'algun dels seus col·laboradors mallorquins (Guasp o Obrador, probablement). Però el fet que en cap moment n'hàgim vist una opinió contrària, ens ha de fer entendre que Milà, siguin opinions seves o no, compartia les idees fonètiques que acabem d'esmentar. I això significa, efectivament, que la caracterització oriental/occidental que Milà va assajar per al català del Principat al 1861 no era aplicable sistemàticament al vocalisme mallorquí ni pel vessant velar del vocalisme àton (ja que [o] i [u] no s'hi confonen) ni en el vessant palatal perquè, com hem vist, hi ha casos en què les **ee** àtones no esdevenen **a** i, inversament, **aa** àtones que esdevenen **e**⁸¹. A més, entre aquestes dues vocals àtones Milà creu detectar tota una sèrie de sons intermedis propis d'aquest parlar i inexistents en la seva caracterització del barceloní del 1875. Un altre fet que reforçaria aquesta interpretació de les notes

⁷⁹ Ens referim concretament a la [e] àtona descrita per Joan Veny (1983) en algunes formes verbals o postverbals, mots derivats, algunes terminacions i cultismes que són generals en mallorquí. Per una descripció més completa, vegeu també Recasens (1986:112-114).

⁸⁰ Aquest exemple coincideix amb la realització de les vocals neutres àtones a Sineu, on tota [ə] davant o darrere de so palatal esdevé [e]. També se'n poden trobar casos esporàdics a d'altres pobles de l'illa com, per exemple, Bunyola, Sóller o Lluçmajor. Vegeu Recasens (1991:128).

⁸¹ Per exemple, el cas *guenancia, música*.

milanianes es basaria en la comparació entre la pobríssima descripció de la *e* àtona en barceloní, de la qual es limita a dir pràcticament que es pronuncia *como si estuviera escrita a*, i la de la *e* àtona mallorquina que hem vist en el capítol 2.4.1.3.

En aquest punt, les descripcions fonològiques més modernes del vocalisme mallorquí coincideixen amb Milà pel que fa a les excepcions a la regla de la neutralització en posició àtona de [a], [e] i [ɛ] en [ə]⁸² que són nombroses en determinats tipus de mots del parlar de l'illa. A més, en determinades localitats mallorquines⁸³ com Sineu les vocals neutres àtones esdevenen [e] en moltes ocasions, la majoria per contacte amb sons palatals. Milà, doncs, sense precisar cap regla ni buscar-ne l'origen, detecta encertadament un nombre considerable de [e] àtones en mallorquí en posicions en què el català central pronuncia [ə]. El caràcter més tancat de la vocal neutra en mallorquí, a més de les possibles modificacions produïdes per la propagació de la palatalitat de determinades consonants, ens explicaria tot el seguit de sons àtons intermedis entre *a* i *e* que Milà creu trobar en diversos mots mallorquins.

Pel que fa al menorquí i a l'eivissenc, malgrat les poques dades recollides per Milà⁸⁴, trobem també algunes notes que indiquen l'existència en determinats exemples de [e] (o [ɛ]) en posició àtona. Els casos més destacables es troben en el menorquí de Maó. Alguns dels casos estan en posició pretònica, i poden ser imputables a preferències gràfiques dels escriptors locals que cita Milà, però els més interessants es localitzen en posició final de mot. Així, paraules com *Tonie*, *aigue* o *robelle* ens informen d'una realització més oberta de la vocal neutra final que ha esdevingut [e] o [ɛ] en gran part del menorquí actual⁸⁵.

⁸² Vegeu-ne una tipologia completa a Recasens (1991:112-113).

⁸³ El cas *se moxe* (per *sa moixa*), anotat per al solleric, mereixeria un comentari diferenciat. És probable que Milà hagués interpretat que els canvis [-ə] > [-ö] que es produeixen a diverses localitats de la Serra de Tramuntana eren modificacions de *a* àtones en *e*. Per a més informació, vegeu Montoya (1995:175-176) i Bibiloni (1983:106).

⁸⁴ Recordem la disparitat de fulls que Milà dedica a cada un dels tres parlars baleàrics.

⁸⁵ Vegeu l'estudi d'aquest canvi i la difusió al llarg del nostre segle a Montoya (1995:174-175). Aquest darrer autor no s'aventura a esbrinar l'època de gènesi del canvi, però recentment Ginebra (1996:96-97), estudiant les descripcions vocàliques del menorquí Febrer i Cardona a *Principis Generals y Particulars de la Llengua Menorquina* (1821), ens permet aventurar

Aquesta tendència a modificar les [-ə] a fi de mot en menorquí fou documentada científicament a principis del nostre segle per Alcover (1908:228) i podem considerar, per tant, que les notes de Milà són una de les primeres mostres documentals del canvi. Tanmateix, Ginebra (1996), en estudiar l'obra gramatical de Febrer i Cardona, ha detectat que l'erudit menorquí descrivia en els seus treballs de 1804 i 1821 realitzacions en posició àtona i final de [-e] o [-ɛ] (on s'esperaria [-ə]) en alguns mots patrimonials a Menorca. Pel que fa a l'eivissenc, ja hem comentat que la nota *quexal no caxal* no ha de ser interpretada com una mostra d'un cas de [e] en posició àtona sinó com un cas de neutra àtona especialment anterior que Milà interpretà com a /e/. Com era d'esperar Milà, no destaca (ni esmenta) cap cas especial de [i] àtona en baleàric, ja que estem davant d'una vocal que no presenta modificacions ni variacions destacables en tot el català.

Així, doncs, Milà dedueix que en baleàric, especialment en mallorquí, no es dona sempre la regla de la confusió de la e àtona amb la a que, segons les seves pròpies indicacions, es compleix sistemàticament en català oriental (llevat dels mots compostos o amb prefix tònic). Hem vist que, segons Milà, en baleàric no solament hi ha casos de [e], *e casi a i e casi e (no a)* en posició àtona sinó que, fins i tot, detecta alguns exemples de confusió inversa⁸⁶ (a àtona > e) a la que ell mateix havia descrit en català oriental. És evident, per tant, que, tot i que el vocalisme àton anterior i central del baleàric sigui força semblant al del català oriental continental, Milà devia haver deduït que no era exactament el mateix. Hauria estat molt interessant que Milà hagués intentat explicar o sistematitzar aquestes "excepcions" a la seva famosa caracterització del català oriental en les notes que hem presentat, però com als *Estudios de lengua catalana* o la seva

que, com d'altres innovacions menorquines, el canvi en la vocal neutra final es devia originar a principis del segle passat.

⁸⁶ Per exemple *guenancia* o *musique*. Es tracta de casos de vocal neutra al costat d'un so palatalitzat (/k/ i /g/ de molts punts de l'illa). Aquesta anteriorització de la vocal neutra és freqüent en el context esmentat a algunes zones de Mallorca com, per exemple, Sineu. A d'altres zones de l'illa, la [ə] és, paral·lelament, molt anterior. Vegeu Veny (1983) i Recasens (1991).

participació en l'homenatge a Bocaccio, el nostre autor es limita a descriure fets lingüístics i a presentar-ne exemples; és a dir a mostrar *lo que ahora hay*, tal com deia per carta a Morel-Fatio⁸⁷ on, a més, afegia el següent:

Si Dios me da vida empezaré después (de presentar lo que ahora hay) por el principio hasta llegar a nuestros días, y entonces no dejará de ilustrar muchos puntos dudosos de la historia el conocimiento de la fonética viva del catalán.

Milà, doncs, concebia la descripció dels parlars catalans com la tasca indispensable que calia dur a terme abans de fer qualsevol assaig de gramàtica històrica de la nostra llengua, amb la qual cosa es fa evident que les notes milanianes sobre els parlars catalans, no només les dedicades al baleàric, formen part d'un projecte molt més ambiciós que no pogué materialitzar-se i que la divisió tripartida del 1875 era un avançament provisional d'allò que esperava defensar amb més dades en una altra ocasió.

Pel que fa al vocalisme àton posterior, Milà ens descriu una situació pràcticament idèntica a la del baleàric dels nostres dies. Així, separa clarament l'àrea formada pel menorquí, eivissenc i solleric, on tota [o] àtona esdevé [u], de la del mallorquí general on la distinció entre les dues vocals àtones esmentades es manté com en el català occidental modern i en l'oriental medieval. Hem destacat, també, l'ús de l'accent tancat damunt de oo àtones com a mostra per part de Milà d'un primitiu alfabet fonètic. Entre aquests casos, hi ha un exemple especialment destacable, *vos-té*, repetit diverses vegades en les notes sobre el mallorquí i l'eivissenc, que ens indica que la vocal àtona del mot era una [ɔ] oberta en la pronunciació del parlar de la ruralia mallorquina (en eivissenc no se n'indica l'obertura, però és segur que no es neutralitzava en [u]). La interpretació més plausible sobre aquest fenomen és el fet que *vostè*, un mot compost etimològicament, conservà en mallorquí i eivissenc els dos accents originals durant molt més temps que a la resta del domini.

⁸⁷ Carta de Milà a Morel-Fatio datada el 8-IX-1875 (reproduïda per Solà i Marçet [1998]).

Pel que fa al vocalisme àton velar, és destacable, així mateix, el fet que Milà esbrinés que en una part de l'illa de Mallorca⁸⁸, i en determinats contextos, la [o] àtona esdevingués [u]. Milà, tot i que no ho especifica, presenta diferents mots en què la [o] àtona es troba en posició pretònica i davant de [i] o [u] tòniques (*cusí, cullí, durmí*) o al costat de consonants palatals (*Juan*)⁸⁹. En anomenar algunes de les localitats on té lloc el canvi esmentat, tenim la sorpresa de llegir que a la ciutat de Palma n'hi ha *algun caso*. Palma, precisament, és una de les poblacions mallorquines on cap [o] àtona esdevé [u] actualment. Si no estem davant d'un error, Milà ens informaria, indirectament, d'una distribució geosocial diferent de l'actual del fenomen esmentat. A banda d'aquest problema, que només plantegem, Milà ens informa de la localitat mallorquina on tota [o] àtona esdevé [u] (Sóller) i d'una localitat, Manacor, que manté la [o] àtona inalterada en qualsevol context (*Manacó ninguna*).

Respecte al fenomen de les elisions vocàliques per fonosintaxi, hem vist que, malgrat l'interès de Milà per tal de dedicar-hi un apartat específic en cada un dels parlars insulars, no n'hi ha casos especialment destacables. Hem comprovat que l'apartat dedicat a les elisions en mallorquí era un calc dels exemples que Amengual (1835) havia fet servir en la seva gramàtica a fi d'il·lustrar el fenomen. En el cas del menorquí, però, llegim una nota segons la qual en aquest parlar hi hauria més elisions que en "català". Malauradament, no se'n citen exemples. En aquest sentit, ens ha sorprès haver deduït, a través de l'obra de Milà, que les elisions no li mereixien una valoració positiva i que, fins i tot, les rebutjava en una elocució formal⁹⁰. Aquest fet ens obliga a buscar una justificació que expliqui l'existència d'un apartat dedicat específicament a les elisions, per breu

⁸⁸ Vegeu el mapa de la distribució geogràfica del fenomen a Alegre (1991:137) que es basa en les dades de Moll (1974 [1980]).

⁸⁹ La majoria d'exemples, però, són de mots amb /i/ i /u/ tòniques.

⁹⁰ *Nostres mes antichs poetes se menjavan moltes vocals y poch ó molt los ha seguit en aixó un dels lloats catalanistes, presentant una innovació ó mes bé renovació digne de advertencia y estudi. Mes havem de considerar que com també ha succebit en la llengua castellana, la qual no desconeixia les elisions y ha acabat desterrantles del tot (en quedan reliquies en **al** y **del**), la reflexió gramatical y la tirada mes literaria y académica de la llengua ha restituit en la escriptura catalana moltes vocals que abans se elidian y sens les quals apar que*

que sigui la descripció del parlar. En aquest sentit, és clar que els tres apartats dedicats a les elisions en baleàric havien estat concebuts per Milà amb la pressuposició d'una hipotètica freqüència més elevada del fenomen en baleàric, una idea inicial que abandonaria després d'haver-ne recollit dades i comprovar la gran similitud existent entre les elisions vocàliques del català oriental i les de l'insular. Així s'explicaria, doncs, la coherència entre l'actitud desfavorable de Milà envers les elisions i l'especial atenció que tenia previst dedicar-hi en les notes que hem estudiat.

Pel que fa als diftongs, hem vist que Milà es limita a recollir exemples de monoftongació o manteniment de determinats aplecs vocàlics en baleàric, a diferència de l'exhaustiva caracterització que va fer dels diftongs en barceloní⁹¹. Així, i tal com s'esdevé actualment, llegim casos de reducció del diftong [aw]/[əw] en mallorquí i eivissenc de pagès (*pasco, llego*) però de manteniment en l'eivissenc de la Vila (*cuaresma*). Milà, igualment, creu trobar un cas de diftongació de [o] a Mallorca en el mot *cuantra*, arcaisme viu en aquell moment a l'illa i que paradoxalment és una hipercorrecció motivada per la consideració negativa que les monoftongacions de l'aplec vocàlic esmentat han tingut tradicionalment, especialment en locucions formals, arreu del nostre domini lingüístic.

Un cop vist el panorama del vocalisme àton en baleàric, presentem seguidament un esquema (quadre n. 2) on sintetitzem els trets més característics de les notes milanianes que hem comentat.

qualsevol dictat se vulgarisa. Milà (1874:166)

QUADRE N. 2

Milà	A.F.I.	Mallorquí	Menorquí	Eivissenc
A ⁹²	[ə]	+	+	+
E ⁹³	[e], [ɛ]?	+	+	+
Vocals mixtes ⁹⁴	[ə+]? [e+]?	+	-	-
O	[o]	+ ⁹⁵	-	-
U	[u]	+ ⁹⁶	+	+
I	[i]	-	-	-

(+): N'hi ha dades; (-): No n'hi ha dades.

⁹¹ Vegeu Milà (1875:519-520).

⁹² *Diferencia acaso mayor que en oriental porqué la a átona participa mas de e* (Milà, full 1). *Me parece que la a atona y la e convertida en a mas mezclada de e que entre nosotros* (Milà, full 3).

⁹³ Sempre en casos on hi ha sons palatals al costat o en lexemes verbals àtons en mallorquí; en menorquí, sobretot en exemples amb **-a** etimològica a fi de mot; en eivissenc, només hi trobem la indicació *quexal no caxal*.

⁹⁴ O potser, més exactament, **vocals intermèdies**. Serien les *e casi e (no a)*, *e casi a* i les *ea* o *ia* en posició àtona (vocals neutres palatalitzades) del mallorquí.

⁹⁵ Cal recordar les localitats mallorquines que en determinats contextos tanquen la [o] àtona en [u].

⁹⁶ En els contextos que hem especificat segons les notes milanianes: en posició pretònica i davant [í] o [ú] tòniques, i després de consonant palatal.

1.4 Relació entre els sistemes vocàlics tòncics i àtons del mallorquí, menorquí i eivissenc descrits per Milà

Assagem, tot seguit, d'esquematitzar en els tres quadres següents (n.3, n. 4 i n. 5) les relacions entre el sistema vocàlic tònic i àton de cada un dels parlars baleàrics, tal com es desprèn de les notes estudiades, a fi d'oferir una visió de conjunt que faciliti la comprensió ràpida i sintètica de la descripció del vocalisme balear segons Milà.

QUADRE N. 3

SISTEMA VOCÀLIC DEL MALLORQUÍ									
Vocalisme tònic	A	EA, IA	È	É	Ê, OE	Ò	Ó	U	I
Vocalisme àton	A generalment. També E, EA i vocals intermèdies.					ó (u ⁹⁷)	u	i	

QUADRE N. 4

SISTEMA VOCÀLIC DEL MENORQUÍ									
Vocalisme tònic	A	EA ⁹⁸	É	È	A ⁹⁹	Ò	Ó	U	I
Vocalisme àton	A, però en alguns casos E (generalment final)					U			I

⁹⁷ En solleríic sempre [u]. En alguns pobles mallorquins també en determinats contextos (generalment rere [i] o [u] tòniques).

⁹⁸ Recordem que és *Mas dulce* que la mallorquina.

QUADRE N. 5

SISTEMA VOCÀLIC DE L'EIVISSENC								
Vocalisme tònic	A	È	É	O, A ¹⁰⁰	Ò	Ó	U	I
Vocalisme àton	A, però hi ha un cas de E				u			i

⁹⁹ És la vocal neutra tònica de *Ciudadela y sus pueblos*. No existeix, per tant, en maonès.

¹⁰⁰ La **o** representa la vocal neutra tònica en el diftong [əw], en la resta d'ocasions l'escriu **a**. En el *campo*, però, ha evolucionat a [ɛ].

1.5 La descripció del vocalisme baleàric i la seva relació amb les classificacions dialectals de Milà

Un cop vista la descripció milaniana del vocalisme balear, així com les idees o concepcions fonamentals que la sostenen, estem en condicions de copsar-ne l'abast i l'impacte que implica tant per al conjunt de l'obra filològica de Milà com per a la història de la lingüística catalana.

És evident que la divisió binària dels parlars catalans que Milà establí el 1861¹⁰¹ no encaixa bé amb les dades que acabem de veure. D'una banda, perquè la part més emblemàtica del baleàric, el mallorquí (tret de Sóller), no confon en posició àtona [o] i [u] i, d'altra banda, perquè, en baleàric, amb freqüències diferents segons l'illa¹⁰², no es dona sempre la confusió de les ee àtones en a. A més, cal tenir en compte el caràcter més barrejat de la a àtona per a Milà (és a dir, de la vocal neutra àtona), les vocals intermèdies entre a i e, i l'existència de ee en contextos en què el català oriental continental té [ə]¹⁰³, sons que Milà no detecta en català oriental. Totes aquestes característiques que Milà descriu com a identificatives del vocalisme baleàric (sobretot del mallorquí) ens fan concloure que el 1875 el nostre autor havia arribat a la conclusió que la classificació binària dels dialectes catalans que ell mateix havia establert el 1861, basant-se bàsicament en el tractament diferenciat del vocalisme àton dels parlars del Principat, no era aplicable o era d'aplicació problemàtica al català insular. Creiem, per tant, que la divisió ternària del 1875, exposada per Milà a *Estudios de lengua catalana* (1875:511) i la seva participació en l'homenatge internacional a Bocaccio del mateix 1875, en què distingeix entre català oriental, català occidental i català baleàric està motivada

¹⁰¹ A *De los trovadores en España*.

¹⁰² Si Milà hagués dedicat la mateixa atenció als tres parlars baleàrics, hauríem pogut precisar més exactament l'abast del fenomen en menorquí i eivissenc. Som conscients, per tant, que donem una conclusió basada en notes de desigual informació.

¹⁰³ Ara només tenim en compte les especificitats del vocalisme àton mallorquí ja que la divisió

pel fet que ja tenia coneixements sòlids sobre les especificitats del vocalisme àton baleàric, a diferència del 1861, que cal interpretar sempre a partir de les seves idees fonètiques. Tampoc no hem de menystenir la seva caracterització del vocalisme tònic baleàric i el pes que pugui haver tingut en la decisió de considerar la fonètica del català insular com a *speciale*. Així, recordem que, segons Milà, el baleàric té dos elements tòncics més que l'oriental continental: el representat per **ea** o **ia**¹⁰⁴ (en realitat la [a] palatalitzada o més anterioritzada del mallorquí i menorquí) i la vocal **oe**, definida com a "mixta" o "diftong simultani", amb les seves variants gràfiques i/o fonètiques segons l'illa¹⁰⁵ (és a dir, la [ə] tònica).

Restaria encara una pregunta bàsica: per què Milà no va especificar en l'homenatge a Bocaccio del 1875 quines eren les característiques especials de la fonètica baleàrica que, conjuntament amb els articles *salats* i la morfologia verbal arcaïtzant d'aquest parlar, l'havien dut a considerar-lo un grup a part de l'oriental i occidental? Per respondre aquesta qüestió caldria tenir present una de les característiques bàsiques dels manuscrits que hem presentat. Hem de ser conscients, en primer lloc, que estem davant de notes de treball elementals i poc elaborades que havien de servir de canemàs a una futura publicació en què, com havia fet per al barceloní, Milà caracteritzés el català parlat de la seva època¹⁰⁶. Tanmateix, i com ja sabem, aquest projecte quedà estroncat per raons encara desconegudes. També cal tenir present, en segon lloc, que Milà s'havia basat

dialectal feta per Milà es basa en les diferències entre els sistemes vocàlics àtons del català.

¹⁰⁴ També a *inglesa dulce*.

¹⁰⁵ Representada com a **ê** en mallorquí i **a** o **o** (aquesta darrera lletra quan forma part del diftong [ow] < [əw]), en menorquí i eivissenc.

¹⁰⁶ És clar que Milà havia projectat fer una descripció del català parlat. No solament ho proven els fulls que hem comentat i presentat:

De estos estudios, donde se inquiera lo que es y lo que ha sido, no lo que debiera ser, damos ahora tan solo un primer ensayo y muy anticipada muestra (Introducció dels *Estudios de lengua catalana* [Milà 1875:509]).

(...) pero, pensando que lo mejor es enemigo de lo bueno y que tengo muchas notas sobre el catalán hablado y menos (por otra parte más fáciles de reunir) sobre el antiguo, me he decidido a presentar lo que ahora hay. Si Dios me da vida empezaré después por el principio hasta llegar a nuestros días, y entonces no dejaré de ilustrar muchos puntos dudosos de la historia el conocimiento de la fonética viva del catalán. (Carta de Milà a Alfred Morel-Fatio [8·IX·1875]. *Epistolari de Milà i Fontanals*, II: 55-57).

principalment en fonts bibliogràfiques -bàsicament Amengual (1835) i Figuera (1840)- i en les informacions proporcionades pels seus col·laboradors illencs (Guasp i Obrador per al mallorquí i Pons per al menorquí) i que, per tant, no eren dades que havia pogut contrastar fidedignament amb la realitat. Per això Milà, a qui podem qualificar de primer lingüista català modern¹⁰⁷, o no devia estar absolutament segur de la fiabilitat de les dades que hem vist o no les devia considerar prou treballades i/o suficients. És probable que, per aquests motius que exposem, Milà no s'atrevis el 1875 a justificar encara la separació del *catalán baleárico* dels altres dos blocs dialectals que proposava i que esperés fer-ho en la futura publicació de les notes que hem estudiat d'una manera més ben fonamentada i elaborada. Aquest fet ens indicaria, a més, que quan Milà va publicar la seva cèlebre caracterització del parlar de Barcelona (1875), devia estar reunint aquestes notes sobre el baleàric o tot just acabava de fer-ho.

Restaria encara per explicar-se per què Milà no va decidir-se, com a mínim, a treure a la llum les dades que havia recollit sobre el balear (o dels altres parlars catalans). Tot i que aquesta qüestió mai podrà aclarir-se exactament, és lògic pressuposar que l'edat avançada del nostre autor¹⁰⁸, la magnitud de l'empresa, i els darrers projectes que l'absorbiren¹⁰⁹ van anar ajornant la continuació dels *Estudios de lengua catalana* fins que el sorprengué la mort, amb la qual cosa la primera descripció científica (no prescriptiva) dels parlars catalans, i per tant del baleàric, va quedar oblidada i guardada, amb tots els seus papers pòstums, al Fons Milà de la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander.

¹⁰⁷ Solà (1991:143-144), es refereix així als *Estudios* milanians de 1875: *Per primera vegada tenim una descripció científica del català (...). Una altra manera justa de qualificar-lo seria dir-ne que és l'estudi més seriós sobre la llengua catalana fet fins al moment (...), és perfectament comparable als primers treballs que Fabra publicarà uns quants anys més tard.*

¹⁰⁸ Milà tenia 65 anys el 1875. Morí el 1884 després d'haver reduït força el ritme de publicacions a causa dels seus problemes de salut. Vegeu *Obres catalanes d'En Manuel Milà y Fontanals* (1908:328-376).

¹⁰⁹ No hem d'oblidar que Milà és sobretot un estudiós de la literatura i que la seva gran darrera obra va ser la segona edició del *Romancerillo catalán* (1882) que no va quedar completa. Vegeu Jorba (1989:287-298).

2 EL CONSONANTISME DEL BALEÀRIC SEGONS LES NOTES DE MILÀ: CONCLUSIONS

2.1 Síntesi de les notes milanianes sobre el consonantisme del baleàric

Abans de passar a destacar les característiques generals més importants de les notes milanianes sobre el consonantisme dels parlars baleàrics, creiem necessari fer una recapitulació de tots els fenòmens comentats fins ara i fer-ne una presentació esquemàtica. Per aquest motiu passarem seguidament a presentar a través de quadres sintètics tota la informació aportada per les notes milanianes i classificant-la segons el tipus de consonants a què facin referència i el parlar insular a què pertanyin. Posteriorment, esquematitzarem tots els fenòmens del consonantisme baleàric recollits per Milà en conjunt. A partir d'aquestes síntesis, estarem ja en condicions de fer una valoració global de les notes milanianes sobre el consonantisme balear que ens permeti arribar a fer-ne una conclusió general, així com destacar els aspectes més importants que hi hem localitzat.

2.1.1 Síntesi de les notes sobre el consonantisme mallorquí

QUADRE N. 1:			
NOTES SOBRE CONSONANTS OCLUSIVES DEL MALLORQUÍ			
FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Palatalització de /k/ i /g/	Rere [a], [ə] i a fi de mot.	<i>Quearn,</i> <i>Genanci</i> <i>Quiar</i> <i>Músique</i> <i>Focki</i> ¹¹⁰	Nombrosos ¹¹¹
Geminació o no dels grups heterosil·làbics /bl/ i /pl/	Intervocàlica i posttònica	<i>fib-la</i> <i>dobble</i> <i>tripple</i> <i>tri-ple</i> ¹¹²	Un ¹¹³
/p/ final reforçada ¹¹⁴	Fi de mot	<i>tapp</i>	Cap

¹¹⁰ Dins de mot, els exemples poden ser grafats amb una segregació vocàlica entre la consonant palatalitzada i la vocal nucli de síl·laba -grafada **e, i** majoritàriament- (*quearn, quiar*) o modificant la vocal -a través de la grafia **e-** que segueix a la consonant (*musique, genanci*). La palatal a fi de mot es representa amb **-cki** o **-ki** (*seki, focki*).

¹¹¹ La major part dels comentaris sobre /k/ i /g/ palatalitzades fan referència a la naturalesa de la vocal que es creu sentir abans de la consonant -*Yo creo e muy suave aunque Obr. como yo antes ha creído i / la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g-* o a les característiques de la consonant -*g tan suave que parece y- i -([c] a fi de mot) muy marcada-*. Vegeu la resta de comentaris al capítol 5.1.1. Cal destacar també la presència d'un nota de possible caràcter sociolingüístic: (*[c]*) *no repugnó a Guasp*.

¹¹² La geminació es marca amb l'oclusiva reduplicada i la no elisió amb un guió entre l'oclusiva i la lateral. Vegeu la resta d'exemples al capítol 5.1.2.

¹¹³ Hi ha un parell de notes de caràcter sociolingüístic: *dobbé, los viejos dob-blé i dobbé, algun doblé los viejos*. Vegeu el capítol 5.1.2.1.

¹¹⁴ Es tracta d'un únic exemple, que no duu comentaris, inclòs a l'apartat "*Iguales en final*" on es

Articulació del grup / ŋk / final ¹¹⁵	Fi de mot	<i>venc</i> <i>tench</i>	Cap
Realització dels grups / nt / i / lt /	fi de mot	<i>inteligent</i> <i>corrent</i> <i>molt</i> ¹¹⁶	Cap
Assimilacions consonàntiques [-ps-] > [-ts-] [-kt-] > [-tt-]	Dins de mot	<i>catsa</i> <i>Ret-tó</i>	Un ¹¹⁷

QUADRE N. 2:			
NOTES SOBRE CONSONANTS NASALS DEL MALLORQUÍ			
FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Pèrdua o manteniment de /-n/ ¹¹⁸	Posició enclítica i proclítica	<i>Ningú/ningun</i> <i>Bo/bon</i> <i>Ben/be</i> ¹¹⁹	Cap

comenta la similitud fonètica de les grafies **B** i **P**, **G** i **C**, **D** i **T** en posició final de mot. Vegeu el capítol 5.1.3.

¹¹⁵ Vegeu el capítol 5.1.3.

¹¹⁶ Tots els exemples citats duen l'oclusiva final /t/ subratllada. Vegeu la resta d'exemples al capítol 5.1.3.

¹¹⁷ Solament *Catsa por capsa O.* (=Obrador).

¹¹⁸ Tots els exemples pertanyen a la classe d'adverbis o indefinits que perden la /n/ final quan esdevenen enclítics com, per exemple, **bo/bon**.

¹¹⁹ Tots els exemples s'inclouen en l'apartat *Apòcope* on el manteniment o la pèrdua de la nasal

Pas de /-ŋks/ a /-jns/ ¹²⁰	Fi de mot	<i>Banys, blanys</i> ¹²¹	Cap
Pas de /ŋ/ a "i nasal" a Valldemossa ¹²²	No especificada	No se'n donen	Sí ¹²³

QUADRE N. 3:			
NOTES SOBRE CONSONANTS FRICATIVES DEL MALLORQUÍ			
FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Realització de fricatives a fi de mot ¹²⁴	Fi de mot	No se'n donen	Un ¹²⁵
Dissimilacions consonàntiques ([-ss-] > [-ts-] i rotacisme)	Dins de mot i entre mots	<i>birba,</i> <i>sas señas (ts),</i> <i>ets homos</i> ¹²⁶	Un ¹²⁷

s'indica a través de confrontacions del tipus *jove bo pero bon jove, ningú vendrà pero ningun homo*.

¹²⁰ Vegeu el capítol 5.2.1.

¹²¹ La nota de Milà diu concretament: *Banys, blanys por banchs, blanchs*.

¹²² Vegeu el capítol 5.9.

¹²³ *Valdemosa no hacen ñ. Algo como [...] [...] o mas bien como i cons. nasal.*

¹²⁴ En l'entrada "*Iguales en final*" hi ha parelles de lletres que representen el mateix so (alguns d'oclusius i d'altres fricatus) a fi de mot, entre les quals *J* y *X*, *V* y *F*. Vegeu els capítols 5.1.3 i 5.3.1.

¹²⁵ El títol de l'entrada (*Iguales en final*) pot ser considerat un comentari.

¹²⁶ Hi ha altres exemples: *dos senyors (ts)* i *Devets ses dues*. Encara que l'article *ets* no està originat per aquest fenomen, Milà creu que té el mateix origen que els dos primers exemples i per això els agrupa conjuntament. Vegeu el capítol 5.3.2.

¹²⁷ Hi llegim només: *bisbe gnl. [generalment] birba.*

Pèrdua de /s/ interna ¹²⁸	Dins de mot	<i>Aquets</i> <i>masté</i>	Cap
Pronunciació de /ʃ/ ¹²⁹	Inici, dins i fi de mot.	<i>xot</i> , <i>moxonia</i> , <i>moradux</i> ¹³⁰	Cap
Pas de /-ʃs/ a /-js/	Fi de mot	<i>mateis por</i> <i>matexos</i>	Sí ¹³¹
Presència de /v/	No especificada	No se'n donen	Sí ¹³²
/v/ com a epèntesi antihàtica	Dins de mot (i de hiat)	<i>cova (coa)</i>	Sí ¹³³

¹²⁸ Vegeu el capítol 5.3.2.1.

¹²⁹ Aquesta informació es dedueix a partir de les grafies d'un conjunt d'exemples molt diversos de [ʃ], [tʃ], [dz] i [gz]/[ks]. Cal recordar que Milà considerava [tʃ] com una simple variant combinatòria de [ʃ]. Els casos de fricativa palatal sorda es localitzen en posició inicial, intervocàlica i final de mot. Vegeu els capítols 5.3.3.1 i 5.3.3.2.

¹³⁰ Vegeu la resta d'exemples a 5.3.3.1.

¹³¹ *Mateis por matexos etc. Creo q. def[ecto] de pronunciacion o vulgar. Es pagés.* Vegeu el capítol 6.3.3.2.

¹³² "Se hace la v". Vegeu el capítol 5.3.4.

¹³³ "Cóna (o coa, cola). Pag[és] cova". Es tracta, doncs, d'un fenomen que es localitzava a les àrees rurals. Vegeu el capítol 5.3.4.

QUADRE N. 4:

NOTES SOBRE CONSONANTS AFRICADES DEL MALLORQUÍ¹³⁴

FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Realitzacions de [dz] en mallorquí	Dins de mot	<i>batzerri/ baczerri, dotzena/ doczena¹³⁵</i>	Un ¹³⁶
Realitzacions de [tʃ] en mallorquí	Dins i final de mot	<i>matxaca/ macxaca, bucxaca, bretxa¹³⁷</i>	Cap
Sonorització de [tʃ] en mallorquí ¹³⁸	Dins de mot, intervocàlica	<i>Butjaca, matjaca, retja</i>	Cap

¹³⁴ Tal com hem vist (vegeu el capítol 5.4), Milà considerava les africades com a consonants "dobles", és a dir, elements compostos per dos sons. Per aquest motiu les agrupava amb els sons representats per la lletra **X** a **taxi** ([ks]) i **exemple** ([gz]). Recordem que les notes que fan referència a tot el conjunt de sons citats són especialment confuses, tant pel que fa a la seva disposició (moltes es troben barrejades a les mateixes entrades), com per la informació que aporten (més ortogràfica que fonètica).

¹³⁵ La diversitat de representacions gràfiques de l'africada alveolar sembla ser l'únic interès de Milà. Els exemples amb la grafia **tz** són aportats per Obrador i els que presenten **cz**, per Amengual. Vegeu el capítol 5.4.1.

¹³⁶ "*Dotzena G[uaʃp], no doczena de Am[engual]*".

¹³⁷ Com en el cas anterior (l'africada [dz]), l'interès de Milà sembla centrar-se a recollir les diverses grafies amb què es representava l'africada palatal sorda en mallorquí. Recordem que Milà considerava [tʃ] com un so "doble". Vegeu el capítol 5.4.2.

¹³⁸ No es tracta d'un fenomen generalitzat sinó de casos esporàdics. Tot i així, devia tenir anteriorment una major incidència que no en l'actualitat, ja que el **DCVB** només enregistra els exemples aportats per Milà a Banyalbufar i Fornalutx. Vegeu el capítol 5.4.2.1.

Realitzacions particulars de [dʒ] en mallorquí ¹³⁹	Dins de mot, intervocàlica	<i>lletgir</i> <i>i derivats,</i> <i>ratjola,</i> <i>colpetjar</i>	Sí ¹⁴⁰
---	----------------------------	---	-------------------

QUADRE N. 5:			
NOTES SOBRE CONSONANTS APROXIMANTS DEL MALLORQUÍ			
FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Casos de Iodització ¹⁴¹	Interior i final de mot	<i>uis, muyé,</i> <i>bêya</i> ¹⁴²	Cap
Pèrdua o debilitament de [j]	Dins de mot, intervocàlica	<i>Estovaas,</i> <i>vea, fea</i> ¹⁴³	Molts ¹⁴⁴

¹³⁹ Es tracta d'exemples de l'africada [dʒ] que en català central corresponen a [ʒ] com, per exemple, *lletgir, colpetjar, ratjola* etc. Vegeu el capítol 5.4.3.

¹⁴⁰ La nota "*Llitjada G[uasp], Obr[ador] lletgí, lletjada y lligida*" pot respondre a diferències entre el parlar del primer (palmès) i el segon (felanitxer). Un altre comentari *-relotge como nosotros-* fa palès que la forma *relotge* era usual al segle passat a Mallorca i Barcelona. Vegeu el capítol 5.4.3.

¹⁴¹ Cal recordar que Milà concebia aquest fenomen com un canvi de qualsevol [ʎ] (independentment del seu origen etimològic) en [j]. Vegeu el capítol 5.5.1.

¹⁴² Vegeu la resta d'exemples als capítols 5.5 i 5.5.1.

¹⁴³ Vegeu la resta d'exemples als capítols 5.5 i 5.5.2.

¹⁴⁴ La major part de comentaris fan referència al grau de relaxament de la [j] intervocàlica de diversos exemples inclosos en l'apartat "*Y suprimida*": *Estovaas casi suprimida; cuera un poco de i; feyan suena poco; fêya (se dice fêa)*. Una de les notes (*Obr[ador] no suprime Y en fia*) sembla indicar una certa resistència a l'elisió de la consonant en determinats estrats socials o geogràfics -Obrador era felanitxer-. El més interessant, però, és la conclusió de l'apartat: *Obrador que no se suprime ent[erament]e, suena muy poco*. Vegeu el capítol 5.5.2.

/w/, epèntesi antihàtica ¹⁴⁵	Dins de mot	<i>Cóua (o coa)</i>	Sí ¹⁴⁶
--	-------------	---------------------	-------------------

QUADRE N. 6:			
NOTES SOBRE CONSONANTS RÒTIQUES DEL MALLORQUÍ			
FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Pèrdua i conservació de /-r/ final	Fi de mot	<i>pe'sa mare,</i> <i>per l'orgue,</i> <i>fló, có</i> ¹⁴⁷	Sí ¹⁴⁸

¹⁴⁵ Encara que la [w] no és desconeguda com a element antihàtic en baleàric (sobretot en eivissenc), a Mallorca actualment predomina el so [v] per a aquesta funció. La nota de Milà, per tant, reflecteix una situació peril·litada. Vegeu el capítol 5.5.3.

¹⁴⁶ El comentari, però, no es refereix directament a la forma *cóua*: *Cóua (o coa, cola)*. Pag[ès] *cova* Obr[ador]. Això voldria dir que el mallorquí del segle passat podia usar indistintament [w] i [v] com a element antihàtic; el primer hi era considerat més normal i el segon, més rústic.

¹⁴⁷ Vegeu la resta d'exemples al capítol 5.6.

¹⁴⁸ L'únic comentari (extret de la gramàtica d'Amengual) fa referència als contextos en què es manté la [-r] final en mallorquí: *No siempre apócope (de [-r]) exc. en per y algun otro monosilabo y exc. el inf. seguido de na, la, lí, lo, me, te, se, ho, hi*.

Assimilació [-rl-] > [-ll-] ¹⁴⁹	Dins de mot	<i>Pal-lá</i>	Cap
--	-------------	---------------	-----

QUADRE N. 7:			
NOTES SOBRE CONSONANTS LATERALS DEL MALLORQUÍ			
FONEMES I FENÒMENS DESCRITS	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Manteniment del grup [ll] ¹⁵⁰	Dins de mot, intervocàlic	<i>gual-la,</i> <i>espal-la,</i> <i>vel-lá</i> ¹⁵¹	Indirectes ¹⁵²
Un exemple de [l] sense palatalitzar	Dins de mot	<i>relotge</i>	Sí ¹⁵³

¹⁴⁹ Vegeu el capítol 5.6.

¹⁵⁰ Es tracta de la lateral geminada [ll] que és producte de l'evolució dels grups llatins secundaris **-T'L-**, **-D'L-**, **-G'L-** i **-J'L-**. Aquesta combinació fonètica, comuna a tot el català medieval, s'ha conservat en els dialectes consecutius catalans mentre que en els constitutius ha esdevingut [ʎʎ].

¹⁵¹ Sobre l'exemple *gual-la*, avui inexistent en mallorquí, i la resta d'exemples no indicats aquí, vegeu el capítol 5.7.

¹⁵² El fet que Milà inclogués els casos de [ll] en un apartat intítulat "**LL**" és una mica desconcertant. Podria ser un indicatiu que cregués estar davant d'una modificació [ʎ] > [ll] produïda pel mallorquí. Tot i que no és el mateix cas, la nota "*ll en l, relotge*" sembla indicar una concepció semblant o paral·lela. Vegeu el capítol 5.7.

¹⁵³ N'hi ha dos: "*ll en l, relotge*" (full 16) i "*relotge como nosotros*" (full 19). El primer comentari indicaria que Milà creia equivocadament que **rellotge**, la forma més moderna (resultat d'una segmentació errònia **re-lotge** i consegüent palatalització de la falsa [ʎ] inicial), era la forma originària i que *relotge* era un canvi de *ll en l* produït posteriorment. El segon, per altra banda, faria palès que *relotge* era habitual encara a Barcelona i Mallorca durant el segle passat. Vegeu el capítol 5.7.

No elisió de [l] implosiva davant [p]	Dins de mot	<i>colpetjar</i> ¹⁵⁴	Cap
--	-------------	---------------------------------	-----

QUADRE N. 8:			
NOTES SOBRE ALTRES FENÒMENS CONSONÀNTICS			
DEL MALLORQUÍ			
FONEMA DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Grup [gz] (grafiat X)	Dins de mot, intervocàlic	<i>etzemple/ eczemple</i> ¹⁵⁵	Sí ¹⁵⁶
Falsa H consonàntica	No especificada	No se'n donen	Sí ¹⁵⁷

¹⁵⁴ La forma actual d'aquest verb a Mallorca és *copejar* (o *donar cops*). Es tractaria, doncs, d'un cas de conservació, davant de consonant bilabial, de la [l] implosiva desapareguda modernament a tot el domini excepte en eivissenc i valencià. Vegeu el capítol 5.7.

¹⁵⁵ Hi ha també *ecsemples*. La diversitat de representacions gràfiques indicaria que Milà estava més interessat en els usos gràfics dels escriptors mallorquins que no en la naturalesa real del grup [gz] que, com les africades, era considerat una consonant "doble". Vegeu el capítol 5.8.

¹⁵⁶ "*Ecsemples segun G[uasp]. No etzemple*". Sobre la possible interpretació fonètica d'aquest comentari, vegeu el capítol 5.8.

¹⁵⁷ "*H en cierta poblacion. Amengual prologo*". Tal com hem comentat en el capítol 5.9, aquesta nota de Milà té el seu origen en una interpretació errònia d'un fragment del pròleg de la gramàtica d'Amengual (1835:15) en què l'autor mallorquí opinava que anteriorment la **H** havia estat un signe d'aspiració "gutural" a Mallorca: *si hemos de juzgar lo que fue por lo que es en el comun de ciertas poblaciones y que parece un resto del sonido aspiral que otras edades formara la base de nuestra pronuncia*. Milà, en llegir aquest passatge, degué deduir erròniament que alguna població mallorquina

2.1.2 Síntesi de les notes sobre el consonantisme maonès

QUADRE N. 9:			
NOTES SOBRE CONSONANTS OCLUSIVES DEL MAONÈS			
FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Naturalesa general de /k/ en maonès	Sense especificar ¹⁵⁸	<i>K es pura pero [.] un poco queab</i> ¹⁵⁹	Sí ¹⁶⁰
[p] i [k] finals ¹⁶¹	Fi de mot	<i>sap, sec</i> ¹⁶²	Cap
Geminació de /b/ seguida de [l]/[r] ¹⁶³	Dins de mot, posttònica	<i>dubblés, sab-brá, cab-bra</i>	Sí ¹⁶⁴

encara pronunciava la **H**.

¹⁵⁸ Tot i que la nota principal és de caràcter general, els exemples aportats són sempre en posició inicial seguida de [a]. Vegeu el capítol 6.2.1.

¹⁵⁹ També *ca, capsas como nosotros* (=catalans orientals) i *cap y casa como cat[alán]*. Tots els exemples, doncs, fan referència a /k/ davant de [a].

¹⁶⁰ "Dice T. [**Hombre de la Tierra**] que la C (K) es pura pero el mismo pronuncia un poco queab que en el campo de Mallorca es la a inglesa que se parece un poco a la e. En Mahon la pronuncian mas dulce, la a mas cerrada (mas oe)". Aquesta llarga nota i els exemples aportats (*ca, capsas como nosotros / cap y casa como cat.*) ens permeten deduir que Milà havia arribat a la conclusió que la /k/ del maonès era essencialment idèntica a la del català central però amb un lleuger matís de palatalitat.

¹⁶¹ Es tracta de dos exemples inclosos en un apartat específic (*P K final*). Tot i que no hi ha en maonès cap característica especial de les dues consonants en posició final, és possible que aquest apartat tingui alguna relació, malgrat que no la sabríem especificar, amb l'exemple *tapp* i els casos de [c] final en mallorquí (vegeu el quadre n. 1).

¹⁶² Vegeu el capítol 6.2.1.

¹⁶³ Malgrat que la geminació de l'oclusiva bilabial en el grup [bl] posttònic sigui un fenomen ben conegut i estudiat del català oriental, fins ara mai no s'havia enregistrat el mateix fenomen davant d'una altra líquida, la [r]. Caldria, per tant, buscar-ne més indicis. Vegeu el capítol 6.2.2.

¹⁶⁴ Hi llegim una altra comparació entre mallorquí i maonès -*Mall. dobbés, Mah. dubblés*- i una senzilla nota sobre la geminació de /b/ al grup [br] -*Mahon cab-bra*-.

Realització dels grups /-nt/ i /-lt/	Fi de mot	<i>molt</i> , <i>damunt</i> ¹⁶⁵	Si ¹⁶⁶
--	-----------	---	-------------------

QUADRE N. 10:			
NOTES SOBRE CONSONANTS NASALS DEL MAONÈS			
FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
[n] per [ɲ] ¹⁶⁷	Dins de mot	<i>enganá</i>	Cap

¹⁶⁵ La tècnica de subratllar la [t] final dels exemples per indicar que es pronuncia ja havia estat utilitzada per Milà en els casos mallorquins que reflecteixen el mateix fenomen (vegeu quadre n. 1).

¹⁶⁶ Malgrat que només s'esmenten els dos exemples indicats, la nota *r o t final = Mall.* deixa ben clar que el maonès, com la resta del menorquí, continua pronunciant l'oclusiva dental, precedida de [n] i [ɲ], en posició final. Vegeu el capítol 6.2.3.

¹⁶⁷ Es tracta d'un únic exemple (*enganar*) que mostra una absència de palatalització del grup consonàntic llatí **-NN-**, fenomen usual en determinats mots i contrades del domini. Vegeu el capítol 6.5.

QUADRE N. 11:

NOTES SOBRE CONSONANTS FRICATIVES DEL MAONÈS

FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Realització de /j/ en maonès ¹⁶⁸	Fi de mot i intervocàlica	No se'n donen	Sí ¹⁶⁹
Un cas de dissimilació consonàntica ¹⁷⁰	Entre 2 mots	<i>Ets homes</i> ¹⁷¹	Cap
Casuística de [v] en maonès	Inici i interior de mot	<i>vint/ buyt</i> <i>meva/ meua</i> <i>coa</i> ¹⁷²	Indirectes ¹⁷³

¹⁶⁸ La nota fa referència concretament a la manca de segregació de [j] davant [ʃ] en determinades posicions. Vegeu el capítol 6.3.1.

¹⁶⁹ "Antes de x nada de i = Mall." A banda de la informació sobre el maonès, estem davant del primer comentari directe sobre el mateix fenomen en mallorquí.

¹⁷⁰ Vegeu el capítol 6.3.2.

¹⁷¹ L'article **ets** del menorquí i mallorquí és el resultat, en primer lloc, d'una dissimilació de la darrera consonant de l'article **es** quan estava en contacte amb mots començats amb fricativa (**e[z] jove > e[d] jove**). A partir de la forma dissimilada (interpretada com a ***et**), s'ha creat posteriorment una forma analògica **ets** de plural. A les notes sobre el mallorquí, Milà havia inclòs aquest fenomen entre les dissimilacions [ss] > [ts] (vegeu el quadre n. 3).

¹⁷² Tal com es dedueix a partir dels exemples, Milà recull mostres de tres fenòmens relacionats amb el funcionament de [v] dins el diasistema del menorquí de Maó que cal interpretar en relació amb el mallorquí: l'oposició [v]/[b] (*vint/ buyt*), l'alternança entre [v] i [w] en determinats contextos (*meva/meua*) i l'absència d'una [v] antihàtica (a diferència del mallorquí) a mots com *coa*. Cal destacar, pel que fa al segon cas, que actualment en maonès només s'utilitza *meva*. Vegeu el capítol 6.3.3.

¹⁷³ El fet que tots els exemples que acabem de mostrar estiguin inclosos dins un mateix apartat -intitulat V- fa palès que Milà volia agrupar totes les dades relacionades amb la casuística de [v] en maonès. Els dos últims fenòmens, però, no es poden entendre sense tenir en compte les dades sobre el mallorquí ja que Milà només hi recollia l'existència de *meua* i la realització de *coa* amb epèntesis consonàntiques (*cova* o *cóua*). Vegeu el capítol 6.3.3.

QUADRE N. 12:

NOTES SOBRE CONSONANTS AFRICADES DEL MAONÈS¹⁷⁴

FONEMA DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Africada [dʒ] ¹⁷⁵	Dins de mot	<i>fondetja,</i> <i>rotja,</i> <i>pijjó?</i> ¹⁷⁶	Cap
Africada [dz]	Dins de mot	<i>doczena ?</i> ¹⁷⁷	Cap
Africada [tʃ]	Fi de mot	<i>vatj</i> ¹⁷⁸	Cap

¹⁷⁴ Totes les notes sobre africades en maonès es troben barrejades en una mateixa entrada, **TJ-Z**. Com en mallorquí (vegeu quadre n. 4), Milà s'interessa principalment per la qüestió gràfica i no per la fonètica.

¹⁷⁵ La major part d'exemples, com en les notes sobre el mallorquí, recullen casos de [dʒ] que en català oriental correspon a [ʒ]. D'altres, però, hi coincideixen i semblen ser únicament exemples de grafies alternatives a **TJ**.

¹⁷⁶ Un conjunt d'exemples -la majoria- representen l'africada palatal sonora amb la grafia **TJ** però una minoria, que sempre duen un interrogant, ho fan amb **JJ** o **GJ**. Per a entendre aquesta discrepància, vegeu el capítol 6.4.

¹⁷⁷ L'interrogant que acompanya aquest mot i el fet que el mateix exemple, amb la mateixa grafia **cz** per a [dz], ja surti a la descripció del mallorquí seria un indicatiu que Milà estava interessat a detectar l'existència de l'africada alveolar (o l'ús de la grafia **cz**) en maonès, però que li restava comprovar-ho. Vegeu el capítol 6.4.

¹⁷⁸ Milà havia demostrat clarament en les seves notes sobre el mallorquí i en la descripció del barceloní feta als *Estudios de lengua catalana* que diferenciava clarament l'africada palatal sorda i la sonora. Per aquest motiu, aquest exemple ha de fer referència a un ús gràfic, la representació de [tʃ] en posició final amb el dígraf **-TJ**, freqüent entre els autors del segle passat. Vegeu el capítol 6.4.

QUADRE N. 13:

NOTES SOBRE CONSONANTS APROXIMANTS EN MAONÈS

FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
[j] provinent de iodització	Fi de mot	<i>cabei</i> ¹⁷⁹	Cap
Pèrdua de [j] intervocàlica	Dins de mot	<i>gua, taa, cuera, fia</i> ¹⁸⁰	Sí ¹⁸¹
Alternança [w]/[v] ¹⁸²	Dins de mot, intervocàlica	<i>meva/meua</i> ¹⁸³	Cap

¹⁷⁹ No és cap casualitat que l'únic exemple de [j] producte de la iodització que llegim en les notes sobre el maonès estigui en posició final de mot ja que el menorquí elideix tota aproximant palatal en posició intervocàlica. L'exemple, a més, es troba barrejat amb diversos casos de [j] elidida, [ɲ] i [ʎ], fet que fa patent la concepció milaniana segons la qual els tres sons esmentats estan estretament relacionats. Per aquest motiu, Milà creia que la iodització era un canvi de qualsevol [ʎ] en [j]. Vegeu el capítol 6.6.

¹⁸⁰ El gran nombre d'exemples de [j] intervocàlica elidida (vegeu el capítol 6.6) denota que Milà s'interessà especialment per aquest fenomen en les seves notes sobre el maonès. Hi dedicà un subapartat específic (intitulat *Suprimen ll y y*) on també hi ha alguns exemples de consonants laterals.

¹⁸¹ El comentari més rellevant sobre aquest fenomen és la nota que encapçala els exemples d'elisió de [j]: *Suprimen ll y y*. Aquesta informació mostra indirectament que Milà concebia la iodització com un canvi de qualsevol [ʎ] a [j]. La resta de comentaris que acompanyen els casos esmentats són comparacions entre el maonès i d'altres parlars catalans: *[Maonès] mas cat. que Mall. i cuera = Mall?, Estovaas = Mall?*. Vegeu el capítol 6.6.

¹⁸² Vegeu el capítol 6.3.3 i també el quadre n. 11 (*Casística de [v] en maonès*).

¹⁸³ L'alternança *meva/meua* detectada per Milà en el maonès de la segona meitat del XIX és una mostra que l'aproximant velar de la forma originària (*meua*) ja hi era freqüentment modificada en una fricativa (*meva*). El maonès finalment ha generalitzat la variant més moderna amb [v] i ha perdut l'antiga amb [w] que ha quedat com a pròpia de la varietat més conservadora de l'illa: el ciutadellenc.

QUADRE N. 14:

NOTES SOBRE CONSONANTS LATERALS DEL MAONÈS¹⁸⁴

FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Manteniment del grup [ll]	Dins de mot, intervocàlic	<i>vetlada</i> ¹⁸⁵	Cap
Modificacions de laterals	Dins de mot, intervocàlic	<i>juriol</i> , <i>jullebert</i> / <i>juebert</i> ¹⁸⁶	Cap

QUADRE N. 15:

NOTES SOBRE CONSONANTS RÒTIQUES DEL MAONÈS

FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Pèrdua de [-r] final	Fi de mot	<i>co, colós</i>	Si ¹⁸⁷

¹⁸⁴ Recordem que totes els exemples que presentarem ara es troben barrejats amb els casos de iodització i elisió de [j] intervocàlica. Aquest fet fa patent que per a Milà les consonants laterals i la [j] eren sons estretament relacionats. Vegeu el quadre n. 13.

¹⁸⁵ Com en les notes sobre el mallorquí (vegeu quadre n. 7), Milà s'interessa per recollir tot allò que no coincideixi amb el català central; en aquest cas, la manca de palatalització del grup [ll] en els dialectes consecutius. Vegeu el capítol 6.7.

¹⁸⁶ El primer cas (*juriol*) és una mostra de dissimilació entre laterals, freqüent a tot el domini. El segon cas (*jullebert* o *juebert*) és més problemàtic ja que la primera forma no ha estat mai enregistrada i la segona és la usual a Menorca. El més probable és que *jullebert* sigui una hipercorrecció motivada per la consciència que en menorquí molts hiats són el resultat d'una elisió de [j] que correspon, al seu torn, a [ʎ] en els dialectes no ioditzants. Vegeu el capítol 6.7.

¹⁸⁷ Hi llegim dos comentaris: "*r o t final = Mall.*" i "*de co pero bon cor. Todos los finales en o sin r. Colós*". A banda de la comparació entre mallorquí i maonès, estem davant d'un dels pocs comentaris en què Milà arriba a conclusions clares sobre la fonètica del maonès. Vegeu el capítol 6.8.

2.1.3 Síntesi de les notes sobre el consonantisme eivissenc

QUADRE N. 16:			
NOTES SOBRE CONSONANTS OCLUSIVES DE L'EIVISSENC¹⁸⁸			
FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Realització dels grups /nt/ i /lt/	Fi de mot	<i>molt etc., enteniment, tan/ tant¹⁸⁹</i>	Sí ¹⁹⁰
/g/ com a epèntesi antihàtica	Dins de mot	<i>bugul, dugas¹⁹¹</i>	Cap
Geminació de l'oclusiva al grup /g1/	Dins de mot	<i>Ygglesia¹⁹²</i>	Cap

¹⁸⁸ Les característiques fonètiques de l'eivissenc recollides per Milà procedeixen clarament de la varietat oriental de l'illa, anomenada també *parlar de Vila*. Vegeu el capítol 7.1.

¹⁸⁹ Com a les notes sobre el mallorquí i maonès, Milà indica la pronunciació de l'oclusiva dental final amb un subratllat. La realització de la [t] final de *tant* solament té lloc, segons Milà, si el mot següent comença amb vocal. Vegeu el capítol 7.2.

¹⁹⁰ El comentari més clar (un dels pocs que apareixen a les notes milanianes sobre l'eivissenc) és *tan antes de cons., tant antes de vocal*. Tanmateix, i malgrat la seva brevetat, l'*etc.* que acompanya *molt* també ha de ser considerat un apunt sobre les característiques del consonantisme eivissenc que cal interpretar en relació amb les dades ja recollides per Milà en les altres dues illes. Milà, en definitiva, fa palès que la [t] dels dos grups consonàntics finals, a diferència d'avui, encara era pronunciada habitualment a l'Eivissa de finals del segle passat. Vegeu el capítol 7.2.

¹⁹¹ Sobre els problemes que plantegen aquests dos exemples (ni *bugul* ni *dugas* s'han enregistrat fins ara a Eivissa), vegeu el capítol 7.2.

¹⁹² Aquest exemple, com els dos anteriors, planteja una sèrie d'interrogants que hem intentat resoldre al capítol 7.2.

QUADRE N. 17:

NOTES SOBRE CONSONANTS FRICATIVES DE L'EIVISSENC

FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Realització de /ʃ/ en eivissenc ¹⁹³	Intervocàlica	<i>dexálo</i> <i>no dexarlo</i>	Sí ¹⁹⁴
Palatalització de [s] inicial	Principi de síl.laba	<i>xelest</i> <i>(celeste)</i> ¹⁹⁵	Cap
Presència de /v/ ¹⁹⁶	Inicial i intervocàlica	<i>voure, sovén</i> <i>caball</i> ¹⁹⁷	Cap

¹⁹³ Tot i que només n'hi ha un exemple en posició intervocàlica, la nota permet deduir que l'eivissenc tampoc segrega una [j] davant de la fricativa esmentada en posició final de mot.

¹⁹⁴ La nota *dexálo no dexarlo* no fa referència directament a l'articulació de [ʃ], però l'ús de la grafia **X**, com hem vist en les notes sobre el mallorquí i el maonès, així ens ho indica. Vegeu el capítol 7.3.

¹⁹⁵ Milà aporta també *esquinxat* com a exemple de palatalització de [s] en posició inicial de síl.laba tot i que, en realitat, és un cas d'analogia amb **esquixat/esqueixat**. Pel que fa a *xelest* (forma avui oblidada a l'illa), cal remarcar la importància de l'aclariment (*celeste*) car és una mostra del primitiu significat del mot, no solament a Eivissa sinó també segurament a Mallorca i Menorca. Vegeu el capítol 7.3.

¹⁹⁶ En deduïm la presència a través de la grafia dels exemples recollits per Milà. Vegeu, però, la nota següent.

¹⁹⁷ El fet que les notes milanianes sobre l'eivissenc no presentin cap mena de classificació dels exemples en apartats fa difícil interpretar alguns exemples sorprenents com ara la grafia **B** per a tres casos de [v] (*caball, caballé, [ha]bia*). Tanmateix, no pot ser una casualitat que la resta de mots recollits que presenten [v] en eivissenc (8 casos) siguin representats per Milà amb la lletra **V**. Els tres casos discordants, doncs, han de ser distraccions del nostre autor. Vegeu el capítol 7.3.

QUADRE N. 18:

NOTES SOBRE CONSONANTS AFRICADES DE L'EIVISSENC

FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Sonorització de [tʃ]	Dins de mot, intervocàlica	<i>Butjaca suave</i> ¹⁹⁸	Sí ¹⁹⁹
Casos propis de [dʒ] ²⁰⁰	Dins de mot, intervocàlica	<i>passetjaven,</i> <i>colpetja</i>	Cap

QUADRE N. 19:

NOTA SOBRE UNA CONSONANT APROXIMANT DE L'EIVISSENC

FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Exemples de iodització	Fi de mot	<i>uy, trebay</i>	Sí ²⁰¹

¹⁹⁸ Aquest mot, encara present a l'illa, forma part del conjunt d'exemples de [dʒ] en eivissenc recollits per Milà (*passetjaven* i *colpetja*). Se'n singularitza, tanmateix, per l'adjectiu *suave* que l'acompanya. Vegeu el capítol 7.4.

¹⁹⁹ Es tracta de l'adjectiu *suave* que determina l'exemple *butjaca* (vegeu la nota anterior), al nostre entendre un índex clar de la sonoritat de l'africada. El fet que només se n'enregistri un cas fa que, com en mallorquí, arribem a la conclusió que era un fenomen esporàdic en eivissenc.

²⁰⁰ Es tracta d'exemples de l'africada [dʒ] que en català central corresponen a [ʒ]. Com hem vist en les notes sobre el mallorquí i el maonès, Milà s'interessava especialment per aquest tipus de discrepàncies entre les dues varietats esmentades. Vegeu el capítol 7.4.

²⁰¹ La nota *uy pero caball, caballé* és un dels exemples més clars de la concepció milanesa segons la qual la iodització és un canvi de qualsevol [ʎ] en [j], independentment del seu origen

QUADRE N. 20:

NOTES SOBRE CONSONANTS LATERALS DE L'EIVISSENC

FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Manteniment del grup [ll]	Dins de mot, intervocàlic	<i>vetla</i>	Sí ²⁰²
Conservació de [l] implosiva + bilabial ²⁰³	Dins de mot	<i>colpetja</i>	Cap

etimològic. Vegeu el capítol 7.5.

²⁰² L'únic comentari *vetla no vetlla* vol plasmar el fet que l'eivissenc, com el mallorquí, el menorquí i la resta de dialectes consecutius, no ha palatalitzat el grup [ll] del mot **vetla** i altres d'afins. Vegeu el capítol 7.5.2.

²⁰³ Aquest fenomen, general en català medieval, només es conserva actualment en eivissenc i valencià. Si fem cas de les notes milanianes sobre el mallorquí, al segle passat també n'hi havia restes en mallorquí (vegeu quadre n. 7). Pel que fa a l'eivissenc, vegeu el capítol 7.5.2.

QUADRE N. 21:

NOTES SOBRE CONSONANTS RÒTIQUES DE L'EIVISSENC

FONEMA I FENOMEN DESCRIT	POSICIÓ	EXEMPLES	COMENTARIS
Assimilació [r] > [ll]	Dins de mot	<i>pal-lá</i> ²⁰⁴	Cap
Pèrdua de [-r] d'infinitiu + pr. enclític	Combinació verb+clític	<i>dexálo,</i> <i>mostralú</i>	Sí ²⁰⁵

²⁰⁴ Aquest mateix exemple, escrit d'igual manera, també és present en les notes milianies sobre el mallorquí, a fi d'indicar una de les assimilacions regressives més freqüents en baleàric. Vegeu el capítol 7.5.2.

²⁰⁵ La nota *dexálo no dexarlo*, inclosa a l'apartat dedicat al consonantisme, i *mostralú*, dins els exemples d'accentuació pròpia de l'eivissenc, plantegen nombrosos interrogants. A primer cop d'ull, semblen indicar un sistema de combinació entre verbs i pronoms enclítics paral·lel al que es dona en determinats parlars catalans, com ara el tarragoní i el gironí, en què la [r] final de l'infinitiu no se sensibilitza si va seguida de pronom feble. Tanmateix, no hi ha proves que aquest sistema hagi existit alguna vegada en eivissenc. Caldria investigar, doncs, l'origen d'aquesta informació. Vegeu el capítol 7.5.3.

2.1.4 Síntesi global de les notes sobre el consonantisme dels parlars baleàrics

Una vegada presentats esquemàticament els fenòmens consonàntics descrits per Milà en cada un dels parlars insulars, a continuació passarem a fer-ne una síntesi conjunta segons diferents criteris.

En primer lloc, indicarem en una sèrie de quadres (del n. 22 al n. 29) quins tipus de fenòmens, agrupats segons els modes d'articulació a què pertanyen, són descrits per Milà en les seves notes sobre consonantisme baleàric, tot indicant en quina illa van ser localitzats a través dels signes + (descrits), – (no descrits). En el cas en què sigui difícil donar una resposta concloent, usarem un interrogant (?).

En segon lloc, especificarem en un parell de quadres (el n. 30 i 31) els paral·lelismes detectats per Milà entre el consonantisme del tres parlars baleàrics, tot separant els fenòmens descrits a més d'una illa (quadre n. 30) dels que només són recollits en una (quadre n. 31). Evidentment, distingirem els diferents tipus de paral·lelismes consonàntics que estableixen les notes de Milà (mallorquí-maonès, mallorquí-eivissenc i mallorquí-maonès-eivissenc) i especificarem a quin parlar pertanyen els fenòmens descrits només en una de les tres seccions.

En tercer lloc, i per finalitzar, sintetitzarem en xifres numèriques (quadre n. 32) el nombre de trets consonàntics recollits per Milà en les seves notes, tot indicant l'illa o illes en què els va detectar.

QUADRE N. 22:

FENÒMENS REFERENTS A LES CONSONANTS OCLUSIVES

DEL BALEÀRIC

FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Palatalització de /k/ i /g/	+	ɸ ²⁰⁶	-
Geminació de /b/ i /p/ seguida de [l]	+	+ ²⁰⁷	-
Geminació de /g/ seguida de [l]	-	-	+
Geminació de /b/ seguida de [r]	-	+	-
No geminació de /b/ o /p/ seguida de [l]	+	-	-
[p] final reforçada (grafuada -pp)	+	ɸ ²⁰⁸	-
Articulació del grup final /ŋk/	+	-	-
Presència de /g/ com a epèntesi antihlàtica	-	-	+

²⁰⁶ Segons les notes de Milà la /k/ del maonès és com la del català central (*como nosotros*) però té un lleuger matis de palatalitat (*un poco queab*). Cal tenir en compte també el petit apartat que Milà dedica a [k] i [p] finals del maonès (vegeu el quadre n. 9).

²⁰⁷ En maonès només hi ha exemples de geminació de /b/.

²⁰⁸ Encara que no té una relació aparent amb el fenomen mallorquí que esmentem, és possible que l'apartat dedicat a la [p] (i [k]) final del maonès (vegeu quadre n. 9) hi tingui alguna cosa a veure.

Assimilacions i dissimilacions regressives que afectin con. oclusives	+	-	-
Articulació dels grups finals /nt/ i /lt/	+	+	+

QUADRE N. 23:			
FENÒMENS REFERENTS A LES CONSONANTS FRICATIVES			
DEL BALEÀRIC²⁰⁹			
FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Realització de fricatives en posició final de mot	+	-	-
Dissimilacions regressives que afecten consonants fricatives	+	+	-
Pèrdua de /s/ en interior de mot	+	-	-
No segregació de [j] davant /j/ final i intervocàlica	+	+	+ ²¹⁰
Pas de [-js] a [-jɫ] a fi de mot	+	-	-

²⁰⁹ També podríem incloure en aquest quadre l'alternança entre [v] i [w] en posició intervocàlica detectada en maonès. Hem decidit incloure-la, però, en el quadre dedicat a les aproximants (n. 26).

²¹⁰ En eivissenc només n'hi ha exemples en posició intervocàlica.

Presència de /v/	+	+	+ ²¹¹
Existència de [v] com a epèntesi antihàtica	+	- ²¹²	-
Palatalització de [s-] en posició inicial	-	-	+

QUADRE N. 24:			
FENÒMENS REFERENTS A LES CONSONANTS AFRICADES			
DEL BALEÀRIC²¹³			
CASOS I FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Casos de [dʒ] no coincidents amb el català central	+	+	+
Sonorització de [tʃ] en posició intervocàlica	+	-	+
Presència de casos de [dz] i [tʃ]	+ ²¹⁴	+	-

²¹¹ Tot i que no hi ha cap nota que en faci esment, se'n suposa l'existència a través de les grafies de la major part dels exemples (vegeu quadre n. 17).

²¹² Una dels comentaris palesa implícitament que el maonès no usa [v] per a la funció esmentada en l'exemple *coa*.

²¹³ A banda de la casuística diferent de [dʒ] i la sonorització d'algun cas de [tʃ], els únics fenòmens que afecten africades del baleàric i que no es donen en català central, cal fer notar que l'interès de Milà a l'hora de recollir exemples d'africades en baleàric és més gràfic que fonètic. A més, Milà sol mesclar en una mateixa entrada els exemples de consonants africades ja que les concep com a consonants "dobles". Per aquest motiu també hi ha exemples del grup consonàntic representat per la lletra **X** ([ks]/[gz]) en l'apartat dedicat a les africades del mallorquí.

²¹⁴ En mallorquí, fins i tot, amb grafies divergents de les tradicionals (copiades d'Amengual).

QUADRE N. 25:

FENÒMENS REFERENTS A LES CONSONANTS NASALS

DEL BALEÀRIC

FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Presència o absència de [-n] segons l'enclisi o proclisi del mot	+	-	-
Pas [-ŋks] > [-jns]	+	-	-
Pas de /ɲ/ a "i nasal" a Valldemossa	+ ²¹⁵	-	-
/n/ (< -NN- llatí) no palatalitzada	-	+	-

QUADRE N. 26:

FENÒMENS REFERENTS A LES CONSONANTS APROXIMANTS

DEL BALEÀRIC²¹⁶

FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Exemples de iodització	+	+	+
Casos de pèrdua de [j] intervocàlica	+	+	-
Alternança [v]/[w] en posició intervocàlica	-	+	-

²¹⁵ Evidentment, es tracta d'un fenomen circumscrit únicament a la localitat de Valldemossa.

²¹⁶ També caldria tenir en compte l'alternança [v]/[w] en posició intervocàlica que hem indicat en el quadre n. 23.

Ús de /w/ com a epèntesi antihiàtica	+	-	-
--------------------------------------	---	---	---

QUADRE N. 27:			
FENÒMENS REFERENTS A LES CONSONANTS LATERALS			
DEL BALEÀRIC			
FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Manteniment del grup [ll] no palatalitzat	+	+	+
Casos de conservació de /l/ implosiva davant bilabial	+	-	+
Un exemple de /l/ sense palatalitzar	+	-	-
Modificacions que afecten laterals	-	+	-

QUADRE N. 28:

FENÒMENS QUE AFECTEN CONSONANTS RÒTIQUES

DEL BALEÀRIC

FENÒMENS	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Pèrdua de [r] final en substantius	+	+	+
Pèrdua de [r] final d'infinitiu seguida de pronom enclític	-	-	+
Assimilació regressiva [rɪ] > [ɹ]	+	-	+

QUADRE N. 29:

ALTRES FENÒMENS CONSONÀNTICS DETECTATS EN BALEÀRIC

FENOMEN	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Falsa /h/ consonàntica	+ ²¹⁷	-	-

²¹⁷ Segons Milà, en cierta población.

QUADRE N. 30:
FENÒMENS CONSONÀNTICS DESCRITS EN LES NOTES
MILANIANES PRESENTS A MÉS D'UNA ILLA²¹⁸

EN MALLORQUÍ I MAONÈS	<ul style="list-style-type: none"> • Palatalització de /k/ i /g/²¹⁹ • Geminació de /b/ i /p/ seguida de [l] • Reforçament de [p] final²²⁰ • Dissimilacions entre fricatives ([ss] > [ts]) • Presència de casos de [tʃ] i [dz] • Pèrdua de [j] intervocàlica
EN MALLORQUÍ I EIVISSENC	<ul style="list-style-type: none"> • Casos de sonorització de [tʃ] intervocàlica • Conservació de /l/ implosiva seguida de bilabial • Assimilació [rl] > [ll]
EN MALLORQUÍ MAONÈS I EIVISSENC	<ul style="list-style-type: none"> • Articulació dels grups finals [nt] i [lt] • No segregació de [j] davant /ʃ/²²¹ • Presència de /v/ • Casos de [dʒ] no coincidents amb el català central • Exemples de iodització • Manteniment del grup [ll] sense palatalitzar • Pèrdua de /r/ a fi de mot

²¹⁸ Cal destacar el fet que no hi ha cap coincidència entre el maonès i l'eivissenc que no sigui compartida també pel mallorquí. No hi ha, doncs, cap paral·lelisme entre maonès i eivissenc que deixi de banda el mallorquí en les notes milanianes.

²¹⁹ En maonès, però, és una coincidència parcial ja que només s'hi dona, segons Milà, dèbilment.

²²⁰ En maonès, tanmateix, és possible però no segur.

²²¹ En posició intervocàlica i final de mot en mallorquí i maonès; en eivissenc, només entre vocals.

QUADRE N. 31:
FENÒMENS CONSONÀNTICS DESCRITS EN LES NOTES
MILANIANES PARTICULARS D'UNA SOLA ILLA

NOMÉS EN MAONÈS	<ul style="list-style-type: none"> • Geminació de /b/ seguida de [r] • /n/ (< -NN-) no palatalitzada • Alternança [v]/[w] entre vocals • Modificacions de laterals
NOMÉS EN EIVISSENC	<ul style="list-style-type: none"> • Geminació de /g/ seguida de [l] • Presència de /g/ com a epèntesi antihiàtica • Palatalització de /s/ inicial • Elisió de [r] de l'infinitiu amb pronom enclític
NOMÉS EN MALLORQUÍ	<ul style="list-style-type: none"> • No geminació de /b/ i /p/ seguida de [l] • Articulació del grup final [ŋk] • Assimilacions i dissimilacions entre oclusives • Ensordiment de fricatives a fi de mot • Pèrdua de /s/ dins de mot • Pas [ʃs] > [js] a fi de mot • /v/ com a epèntesi antihiàtica • Presència o absència de [n] segons la posició proclítica o enclítica del mot • Pas [ŋks] > [jns] • Pas de /ɲ/ a "i nasal" (només a Valldemossa) • /w/ com a epèntesi antihiàtica • Un cas de /l/ no palatalitzat • Falsa /h/

QUADRE N. 32:

***NOMBRE TOTAL DE FENÒMENS CONSONÀNTICS DESCRITS EN
LES NOTES MILANIANES***

Fenòmens descrits només en les notes d'un parlar insular	21 (13 mallorquí, 4 maonès i 4 eivissenc)
Fenòmens descrits en les notes sobre el mallorquí i maonès	6 ²²²
Fenòmens descrits en les notes sobre el mallorquí i eivissenc	3
Fenòmens descrits en les notes dels parlars de les tres illes	7
NOMBRE TOTAL DE FENÒMENS DESCRITS	37

²²² Hem considerat que el fenomen de palatalització de /k/ i /g/, propi en realitat d'una part del mallorquí, era compartit pel mallorquí i el maonès, ja que Milà creia que la /k/ d'aquest últim parlar, tot i ser *como nosotros* (=català central), era un xic palatal a Menorca (*cap, un poco queab*).

2.2 Característiques generals de les notes milanianes referents al consonantisme baleàric

Després d'haver vist, comentat i estudiat en detall la informació aportada per les notes de Milà sobre els sons consonàntics del mallorquí, maonès i eivissenc separatament, i a banda de les conclusions particulars que han estat fetes en els capítols oportuns, ens adonem que no és fàcil arribar a extreure conclusions generals de les notes milanianes a causa de l'heterogeneïtat del material que analitzem.

En primer lloc, i a pesar de l'existència d'una presentació i ordenació mínima de les dades (més clara en els papers dedicats al mallorquí que no als altres), cal ser conscients del fet que estem davant de notes personals²²³ que haurien estat poc o molt reformulades si Milà hagués decidit publicar-les. Això vol dir que molts exemples i comentaris s'haurien aprofitat però que una part de les notes, que no ens és possible precisar, hauria estat modificada o suprimida. Evidentment, no podem posar-nos en el lloc de Milà i decidir per ell allò que és més vàlid o aprofitable del que no ho és; moralment, a més, no en tenim cap dret. Hem de tenir clar, doncs, que treballem amb dades que haurien servit per a bastir un estudi que no reeixí a sortir a la llum el disseny i la intenció del qual només podrem conèixer parcialment²²⁴.

En segon lloc, hem de tenir present que Milà, tal com havia fet als *Estudios de lengua catalana* amb el barceloní, poques vegades arriba a establir les lleis o tendències fonètiques més característiques dels parlars baleàrics i es decanta majoritàriament per recollir exemples concrets que presentin trets no compartits amb el català central. Això vol dir, doncs, que a través d'un o més casos que presentin alguna característica determinada hem de creure que Milà n'hagués

²²³ Tampoc no podem saber exactament com va ser el procés de recollida de notes.

²²⁴ A banda del que puguem deduir de les notes, el conjunt de l'obra milaniana publicada que fa referència directament a la llengua catalana ens ajudarà a entendre el seu pensament lingüístic i, per tant, a copsar millor el sentit últim del material que hem comentat.

interpretat una tendència general. Així, per exemple, casos com *butjaca* no han de fer pensar que Milà hagués arribat a la conclusió que en mallorquí tota africada palatal sorda se sonoritzava en posició intervocàlica, sinó únicament que alguns mots, pocs, presentaven aquesta modificació i que valia la pena recollir-los a fi que els estudiosos els coneguessin (a fi que algun dia, potser, poguessin ser explicats satisfactòriament).

Un tercer aspecte que no podem negligir és la qüestió dels col·laboradors de Milà ja que d'alguna manera són responsables, directament o indirectament, que en els materials sobre el baleàric destaquin més uns fets lingüístics que no d'altres. Els informadors, per tant, han d'haver condicionat el desenvolupament d'algunes de les opinions i comentaris del nostre autor sobre els temes que tractem. El problema, però, és que Milà no sempre cita la font o l'autor d'on extreu les dades i, conseqüentment, és fa difícil avaluar i precisar la influència dels seus informadors en determinades qüestions que esdevenen problemàtiques, com ara diversos fenòmens enregistrats en els parlars baleàrics sobre els quals no hi ha constància documental al segle passat²²⁵. Així mateix, la presentació del baleàric com a conjunt de varietats articulades al voltant del mallorquí²²⁶, el fet de destacar en les dues illes menors únicament el parlar de les capitals respectives²²⁷ o algunes opinions de caràcter sociolingüístic (sobretot les que assenyalen que determinats trets són propis de *pagès*²²⁸) són fets que no poden explicar-se només com a deduccions o idees de Milà.

²²⁵ Ens referim, per exemple, al reforçament de [p] final que presenta el mot *tapp* en mallorquí; la presència de formes i fenòmens com la geminació d'oclusiva bilabial seguida de [r] (*sab-brá, cab-bra*) i el mot *jullebert*, detectats per Milà en maonès i mai enregistrats; o l'existència del numeral femení *dugas* a Eivissa, que segons Coromines hi desaparegué abans del XIX, amb una epèntesi antihàtica estranya al baleàric, així com altres casos que ja han estat presentats i que tractarem conjuntament més endavant.

²²⁶ Tal com s'ha avançat en capítols anteriors, les notes sobre el maonès i l'eivissenc estan concebudes més com un apèndix del mallorquí que com a descripcions autònomes.

²²⁷ Aquesta qüestió ha d'estar lligada amb la concepció que els informants de Milà tenien sobre la seva pròpia varietat lingüística, més global en el cas del mallorquí i més local en el cas del menorquí i eivissenc.

²²⁸ Per exemple, en mallorquí, dir *mateis* per *mateix* o *cova* per *coa*. Cal destacar, també, que només apareixen fenòmens propis de "pagès" a les notes sobre el mallorquí i eivissenc, però no a les del menorquí de Maó. El fet que Menorca compti amb dos nuclis urbans que es

Malgrat les precaucions que cal prendre a causa dels problemes suara exposats i la informació que s'ha de matisar en alguns casos, és evident que Milà aconsegueix reunir esquemàticament en els fulls que hem estudiat la major part de fets consonàntics que caracteritzen els tres parlars insulars si es pren com a punt de comparació el català central. Hem de destacar, doncs, que el conjunt de notes estudiades formen una descripció força encertada d'allò que definia, i en molts casos encara defineix, el sistema consonàntic del baleàric tal com hem intentat reproduir en els diferents quadres del capítol anterior. Milà, doncs, seguint el mètode d'anar recollint tot allò que no coincidia amb el consonantisme de la seva pròpia varietat geolingüística -el català central²²⁹- aconsegueix plasmar en les seves notes la major part dels fenòmens característics del consonantisme dels parlars baleàrics.

Tot i així, no podem obviar que una petita part de les notes no fan referència només a sons sinó també a grafies i que, en alguns casos, Milà recull informació sobre trets que existeixen igualment en català central. Així, és clar, per exemple, que la major part de notes que fan referència a consonants africades són casos que també es donen en català central, però que acostumaven a ser representades per alguns autors illencs del segle passat, com Amengual o Figuera, amb grafies molt innovadores que no coincidien amb les que utilitzaven els autors del Principat, seguidors majoritàriament de les tradicionals per influència de la gramàtica de Ballot. Milà, com a personatge del seu temps, devia considerar tan interessant plasmar la fonètica real del baleàric com els usos gràfics amb què els escriptors autòctons la representaven encara que, com passava al Principat, no sempre fossin coincidents²³⁰.

disputen la capitalitat i Mallorca i Eivissa amb una sola capital indiscutible n'ha de ser la causa, ja que en aquestes dues darreres illes allò que no té el prestigi de ser usat al principal nucli urbà és considerat *pagès*.

²²⁹ Varietat que, en termes generals, és identificable amb la descripció del barceloní que realitzà als *Estudios de lengua catalana* (1875).

²³⁰ Per exemple, en el cas de les notes sobre les africades [dʒ] i [tʃ] recordem que Milà s'interessà alhora tant per les grafies que usava Obrador (tj i tx, respectivament) com Amengual (cj i cx).

A partir d'ara ens proposem desenvolupar els principals aspectes que hem apuntat començant, en primer lloc, per esbrinar les causes que dugueren Milà a recollir alguns trets que no eren privatis del baleàric. Posteriorment, i en segon lloc, farem una valoració general de les característiques de les tres descripcions consonàntiques en què estan estructurades les notes (mallorquí, maonès i eivissenc), a fi de copsar els trets més importants de les notes milanianes dedicades al consonantisme baleàric. Un cop fet això, i en tercer lloc, estarem en condicions de fer una hipotètica reconstrucció general de la descripció milaniana de la fonètica consonàntica dels parlars baleàrics, tot classificant el conjunt de la informació recollida. D'aquesta manera, podrem fer-nos una idea aproximada de com haurien estat estructurades les notes que hem comentat si Milà hagués pogut publicar-les.

2.2.1 Fenòmens consonàntics recollits per Milà que són comuns amb el català central

Si, com s'ha dit, Milà es preocupà majoritàriament per recollir tots aquells fets lingüístics que no es donaven en català central, hem considerat oportú, abans de tractar globalment la informació continguda en les notes referents a la fonètica consonàntica de les tres illes, començar per esbrinar quins motius dugueren el nostre autor a desviar-se del mètode general en algunes notes.

Una primera explicació que es podria donar, la més ràpida i primària, seria que es tractava de fenòmens que es donaven en baleàric però encara no en català central. Una anàlisi més detallada, però, ens va fer adonar que estàvem davant d'un conjunt de fets molt heterogenis que no semblaven obeir únicament a una causa. Per aquest motiu, vam considerar que la millor manera d'esbrinar l'origen dels paral·lelismes entre central i baleàric presents en les notes que estudiem era contrastar-los amb la principal descripció d'una de les varietats del català central, el barceloní, feta a la mateixa època pel propi Milà: els *Estudios de lengua catalana* (1875). D'aquesta manera esperem arribar a saber si estem davant d'informació repetida per Milà en totes dues descripcions dialectals o si, contràriament, estem davant de noves deduccions sobre la fonètica d'ambdós parlars. En tot cas, la comparació que realitzarem seguidament ens ajudarà a esbrinar amb més facilitat les causes dels paral·lelismes que hem esmentat. Passarem, doncs, a continuació a presentar de manera contrastada els fenòmens comuns al consonantisme del baleàric i del català central que són presents als fulls milanians dedicats al balear i la informació que Milà donà sobre el mateix tret en els *Estudios*.

QUADRE N. 34

<i>Fenomen comú al central i al balear que és present a les notes</i>	<i>Informació que se'n dona als ESTUDIOS DE LENGUA CATALANA</i>
1. Geminació d'oclusiva bilabial seguida de [l] (-pl- i -bl-)	Es comenta el fenomen i se'n donen exemples ²³¹ però només dels grups /bl/ i /gl/
2. Manteniment o pèrdua de [-n] segons l'enclisi o proclisi del mot ²³²	No se'n parla.
3. Notes sobre l'ensordiment de les oclusives i algunes fricatives ²³³ a fi de mot.	Es comenta la realització de les oclusives a fi de mot ²³⁴ però no les fricatives.
4. Pèrdua de [s] interna a <i>aquets</i>	S'esmenta que el pronom té en singular dues formes segons el mot següent ²³⁵ .
5. Pronunciació de [ʃ] sense segregació de [j] en posició intervocàlica i final de mot	Es parla únicament de la representació gràfica de [ʃ] en les posicions esmentades ²³⁶
6. Casos de [dʒ], ordenats en apartats propis ²³⁷	No disposen d'entrada pròpia. L'únic cas (<i>fétge</i>) s'inclou entre els exemples de J ²³⁸ .

²³¹ *Afáb-ble, síg-gle*; alguns (nens d'escola) diuen també *prub-blèma*. Vegeu Milà (1875:521).

²³² Es tracta d'adjectius o adverbis com *bo/bon, bé/ben* etc.

²³³ Concretament [v], [f], [ʃ] i [ʒ].

²³⁴ "No existen en nuestra lengua las inversas suaves *d, g (gue)* y *b*. En las sílabas mediales se ha respetado la etimología: *adverti(r)* etc., pero en las finales se escriben siempre la s fuertes *t, ch (=c)* y *p*, aun cuando la terminación corresponda a sílabas de palabras en que hay la dulce: *amát, amada; gròch, gròga; sáp, sabè(r)*." Vegeu Milà (1975:523, Nota 3).

²³⁵ DEMOSTRATIVOS: "*Aquet (aquèst antes de vocal)*". Vegeu Milà (1875:531).

²³⁶ "*X=CH fr*. Se escribe *x* en inicial y después de consonante é *ix* en medial directa y final, excepto cuando ya hay *i*: *xántre, púnxa, matéixa, guix*". Vegeu Milà (1875:525).

7. Exemples de [dz] ²³⁹	No disposa d'entrada pròpia. L'únic cas (<i>atzeròla</i>) s'inclou entre els exemples de T ²⁴⁰
8. Exemples del grup consonàntic [ks]/[gz]	Disposa d'entrada pròpia. Es comenten les diferents grafies amb què s'escriu ²⁴¹
9. Exemples de [tʃ]	Disposa d'entrada pròpia. Es considerat un so "doble" compost de t i [tʃ] ²⁴² .
10. Dissimilació entre laterals a <i>juríol</i>	Es comenta que el barceloní presenta casos de " I en r " però no s'esmenta <i>juríol</i> ²⁴³

Després d'haver contrastat la informació d'ambdues fonts, arribem a la conclusió que s'estableixen, a grans trets, tres tipus de paral·lelismes entre les notes baleàriques i els *Estudios de lengua catalana*.

Així, en primer lloc, detectem que la major part de les anotacions fan referència a fets comuns del baleàric i del català central que no van ser tractats

²³⁷ Solament en mallorquí i maonès. Les consonants no es classifiquen en les notes dedicades a l'eivissenc.

²³⁸ Vegeu Milà (1875:525).

²³⁹ En els exemples de [dz], així com en els de [tʃ] i del grup [ks]/[gz], Milà s'interessa únicament per recollir les diferents representacions gràfiques usades a Mallorca. Per exemple, *dotzena/doczena, matxaca/macxaca, etzemple/eczemple*.

²⁴⁰ Vegeu Milà (1875:523).

²⁴¹ També és considerat, com **TX**, un so "doble". Vegeu Milà (1875:525).

²⁴² "**TX**. Es un sonido doble en que la **x** se convierte en **ch** castellana (1). Es solo medial inverso-directo y final. En el primer caso se escribe **tx**, en el segundo **ig** (2) excepto cuando precede **i** que debe escribirse siempre **tx**." Les dues notes que acompanyen el text són també molt interessants. La primera esmenta que, a causa de la modificació que es descriu, la pronunciació catalana de **despacho** és *despatcho*; en la segona, Milà comenta que la relació entre [tʃ] i [ʒ] en alguns mots derivats (per exemple, **boig-boja**) li fa sospitar que els mots escrits amb **-ig** final devien tenir antigament un so més "*dulce*" (=sonor). Vegeu Milà 1875:525).

als *Estudios* encara que a vegades aspectes o fenòmens que hi estan estretament relacionats siguin presents a la descripció del barceloní. Aquests casos serien els següents: geminació de la bilabial al grup /**pl**/ isosil·làbic, que no va ser citat als *Estudios* encara que Milà va descriure el fenomen que l'afecta en altres grups que pateixen el mateix procés (/b**l**/ i /g**l**/); presència o absència de /-n/ en alguns adjectius i adverbis (com **bo/bon**, **bé/ben**) segons la posició enclítica o proclítica del mot, fenomen absent de la descripció barcelonina; homofonia de [v] i [f], per una banda, i [ʒ] i [ʃ], per altra, en posició final absoluta de mot, tot i que Milà havia parlat de l'absència de consonants sonores en català (només esmentava les oclusives, però) en els *Estudios*; indicació sobre la pèrdua de [s] a **aquets**, forma oblidada als *Estudios* malgrat que Milà hi feia referència al fet que la forma de singular del demostratiu esmentat (**aquest**) perdia en barceloní la fricativa alveolar quan anava seguida de mot començat per vocal; i, finalment, la dissimilació present a *juríol*, freqüentíssima a tot el domini, però absent de la descripció milanesa del barceloní malgrat que altres dissimilacions paral·leles (*arcòva*, *arcáldè*) hi siguin presents. També podríem afegir en aquest grup les indicacions sobre l'absència de [j] davant de [ʃ] en posició intervocàlica i final de mot, obviades als *Estudios* perquè Milà només cregué interessant d'exposar-hi la normativa ortogràfica que seguia a l'hora d'escriure la fricativa en els contextos esmentats.

En segon lloc, hi hauria un altre grup d'anotacions que fan referència a determinades consonants africades presents al català central i al baleàric²⁴⁴. Aquest seria el cas de la informació aportada sobre la casuística de les africades [dz] i [dʒ] en baleàric, contemplades en les notes que estudiem sempre com a sons singulars, però que a la descripció del barceloní foren considerades com a simples variants contextuais de **T** i **J**, respectivament. Aquest tipus de consonants no havien estat considerades ni com a africades ni com a sons independents als *Estudios*, encara que Milà en recollí algun exemple que fou

²⁴³ Es donen com a exemples *arcòva* i *arcáldè*. Vegeu Milà (1875:521).

inclòs en apartats que feien referència a altres sons²⁴⁵. En canvi, en les notes sobre el mallorquí i menorquí²⁴⁶ Milà sempre separa i singularitza [dz] i [dʒ] de la resta de sons en apartats propis que en contenen abundants exemples. La conclusió més evident que resulta del contrast entre les dues descripcions és que Milà no considerava les dues africades esmentades com a sons independents quan redactà els *Estudios*. Posteriorment, però, la coneixença més profunda dels parlars baleàrics li havia fet replantejar-se la seva idea inicial i havia arribat a la conclusió que les dues africades mereixien ser considerades com a entitats diferenciades²⁴⁷.

En tercer lloc, hi hauria les notes que fan referència únicament a qüestions de representació gràfica de determinats grups consonàntics presents a tot el català. Ens referim a les notes sobre l'africada [tʃ] i els grups [ks]/[gz] en mallorquí (els darrers representats amb la lletra **x**) on Milà només es preocupa de recollir la grafia utilitzada per Amengual i Obrador a l'hora de representar els sons esmentats²⁴⁸ (**cx** i **cs** el primer autor i **tx** i **cz** el segon, respectivament). A diferència de les dues africades esmentades en segon lloc, Milà considerava aquests sons com a entitats singulars als *Estudios* ja que hi dedicava dues entrades pròpies (intitulades **TX** i **CS-CSS**²⁴⁹). L'única diferència que existeix entre les dues descripcions milanianes és el fet que a les notes sobre el mallorquí hi ha exemples de representacions gràfiques de [tʃ] (les usades per Amengual) que no havia recollit als *Estudios*²⁵⁰. En el fons, a les notes sobre el mallorquí

²⁴⁴ També arreu del domini, excepte en els parlars apitxats.

²⁴⁵ Pel que fa a [dz], inclogué l'exemple *atzeròla* a l'entrada dedicada a la **T**; respecte [dʒ], llegim *fétge* a l'entrada de la **J**. Vegeu Milà (1875:523 i 525). Veiem, doncs, que Milà no havia dotat tampoc les dues africades d'entrades pròpies.

²⁴⁶ Recordem que en les notes sobre l'eivissenc no hi ha cap classificació de les consonants.

²⁴⁷ De fet, Milà arriba a la conclusió que **TJ** i **TZ** són sons "dobles" com **TX** i **CS-CSS** (el grup consonàntic representat per la lletra **x**). Per això barreja freqüentment exemples de les consonants esmentades en un mateix apartat en les notes sobre el mallorquí (sobretot) i menorquí.

²⁴⁸ Aquest és el cas també de les notes que fan referència a [dz]. En els apartats que Milà hi dedica només llegim exemples idèntics amb grafia diferent (**doczena/dotzena**, per exemple).

²⁴⁹ Vegeu Milà (1875:525). Bàsicament hi comentava qüestions relatives a la representació gràfica que creia més adequada usar a fi de representar els sons esmentats.

²⁵⁰ Pel que fa a [tʃ], Milà comentava en la descripció del barceloní que el so més adequat per

Milà es limita únicament a ampliar la informació que ja havia exposat en les dues entrades esmentades de la descripció del barceloní amb altres tipus de representació gràfica que havia conegut a través de l'obra d'Amengual.

Veiem, doncs, que els motius més probables que havien dut Milà a recollir informació compartida pel baleàric i el català central en les seves notes sobre els parlars insulars són tres: aspectes oblidats o molt poc tractats als *Estudios*, bàsicament, i algunes reformulacions i ampliacions de la informació continguda a la descripció barcelonina. En definitiva, tot obeiria al fet que Milà, en conèixer més profundament el baleàric, hagué de replantejar-se algunes de les idees que s'havia fet sobre el català central i que havia exposat als *Estudios*; així mateix, també s'adonà que determinats aspectes no hi havien quedat completats. Per aquest motiu, arribem a la conclusió que les notes milanianes sobre el baleàric constitueixen en part una ampliació o reformulació de la seva descripció del català central. Aquest fet fa palès el lligam profund que existeix entre ambdós estudis en molts aspectes com la metodologia, les idees, el tipus d'informació recollida i els objectius de la descripció.

Un darrer aspecte que resta per comentar i que afecta directament algunes de les notes comentades és explicar-nos perquè Milà només recollí diverses variants gràfiques en algunes de les notes sobre el mallorquí (concretament les notes que fan referència a [dz], [tʃ] i als grups [ks]/[gz]) a diferència de la gran majoria formada per la resta de les notes que fan esment únicament a fets lingüístics propis del català insular. En efecte, la primera impressió que produeix la lectura dels exemples baleàrics continguts en els apartats dedicats a les dues africades i al grup consonàntic esmentats és estar davant de notes fetes per una persona que no té clars els límits entre els conceptes de lletra i so o que els confon. Tot i això, hem de recordar que Milà es proposava únicament caracteritzar els parlars

representar l'africada era **TX** encara que també podia escriure's amb el dígraf **-IG** quan estava en posició final de mot (tot i que aquest ús li semblava "*muy antifonético*"). Pel que fa als grups consonàntics [ks] i [gz], es limitava a comentar les diferents propostes gràfiques que els autors del segle passat solien utilitzar com **CSS/CS**, **CS/CZ** o simplement **X** (amb o sense accent circumflex a la vocal anterior). En les dues entrades que hi dedicà als *Estudios*, Milà definia

baleàrics des d'un punt de vista estrictament científic. La paradoxa que poden representar els dos enfocaments esmentats, però, queda superada després de consultar la classificació de la fonètica del barceloní que Milà realitzà en els *Estudios de lengua catalana* on, com s'ha comentat abans, veiem que Milà també comenta indistintament aspectes referents tant a la distribució i característiques d'un so determinat com a les representacions gràfiques que ell prefereix o, si hi ha desacord, a les usades pels diferents corrents. No podem obviar que Milà, tot i ser el primer autor que concebé una descripció científica dels parlars catalans, era també un dels personatges claus de la seva època, l'anomenada "Renaixença". Així, malgrat la modernitat de la descripció milanesa dels nostres parlars, no ens ha d'estranyar que encara puguem trobar en la seva obra, al costat de la descripció científica d'un so qualsevol, comentaris sobre qüestions ortogràfiques ja que aquesta era una de les principals preocupacions dels prohoms de la nostra cultura a la passada centúria com a conseqüència de la anormalitat en què es trobava l'ús del català escrit. La descripció de sons i/o de les grafies usades per representar-los no són, doncs, fets contradictoris sinó complementaris en Milà, una persona que no pot ser deslligada del context cultural on vivia, malgrat que fos el primer autor en aplicar les tècniques de la lingüística moderna al nostre país.

2.2.2 Valoració global de la descripció del consonantisme baleàric segons les notes de Milà

A banda del petit nombre de paral·lelismes existents a les notes milanianes entre central i baleàric²⁵¹ que acabem d'estudiar (10), hem de recordar que la gran majoria de fets consonàntics recollits per Milà (28) són o bé trets privatius del català insular, o bé característiques que no es donen en el parlar oriental del Principat. N'és la causa el mètode principal seguit pel nostre autor: enregistrar tot allò que no coincidís amb la seva pròpia varietat, el català central. Siguin d'un tipus o de l'altre, el fet és que Milà aconsegueix reunir en les seves notes la major part dels fenòmens que caracteritzen la fonètica consonàntica dels parlars insulars. Això no vol dir, però, que les notes de Milà estiguin lliures d'alguns errors o imprecisions. En aquest sentit, la major part d'inexactituds comeses pel nostre autor responen al fet d'haver considerat com a propis d'una sola illa fenòmens que també es donen a una altra o a totes tres. Com a exemple del que acabem de dir, podem citar el cas de la dissimilació entre les dues fricatives alveolars ([ss] > [ts]) que Milà només enregistra a Mallorca però que també es dona a Menorca; o el verb *enganá(r)*, sense palatalització de la nasal interna, que només és apuntat als fulls dedicats al maonès però que és comú a tot el baleàric; o la palatalització d'alguns mots començats amb [s] (sobretot si van seguits de vocal anterior), com el cas de *xelest*, fenomen present només a les notes sobre l'eivissenc però freqüent també a les altres dues illes²⁵².

²⁵¹ Vegeu el quadre n. 34 del capítol anterior.

²⁵² Detallem a continuació la resta de fenòmens que es donen a una àrea més ampla que la citada per Milà:

-L'articulació de la velar sorda precedida de nasal a fi de mot ([ŋk]), l'ensordiment de les fricatives [v] i [ʒ] en posició final absoluta i [w] com a epèntesi antihíatica només són citats per Milà en les notes sobre el mallorquí.

-La variació *meva/meua* s'indica solament en els fulls sobre el maonès i la geminació de l'oclusiva a /g^l/ només a les notes sobre l'eivissenc.

-La presència o absència de geminació de les oclusives bilabials seguides de lateral (/b^l/, /p^l/) i l'assimilació [rl] > [ll] només són citades a les notes sobre el mallorquí i maonès.

Tots aquests fenòmens o són panbalears o es donen a una altra de les illes esmentades per

Pel que fa a possibles errors, destaquem la confusió entre la palatalització de /k/ (i /g/), habitual a part de Mallorca, amb la realització més anterioritzada de [a] en menorquí que fou motivada pel fet que Milà havia interpretat la realització particular de la vocal central tònica menorquina com una conseqüència de la palatalització, lleugera o incipient, de la consonant precedent. Aquest és l'origen de la nota dels fulls dedicats al maonès on llegim que la paraula **cap** s'hi pronuncia "*un poco queab*". De tota manera, no pretenem fer ara una llista dels possibles errors comesos per Milà en les seves notes ja que han estat suficientment comentats en els capítols pertinents. No obstant això, hem de tenir present que el que podríem considerar errors no són altra cosa que imprecisions o confusions causades per la tradició prelingüística de descripció fonètica en què es basava Milà. Per aquest motiu no és correcte fer-ne un judici negatiu basant-nos en els actuals coneixements i tècniques de descripció. A l'hora d'entendre les notes milanianes, doncs, hem de prendre el terme "error" amb precaució i jutjar adequadament aquest tipus de mancances o inexactituds en el context històric en què van ser realitzades.

Cal tenir present, també, un seguit de notes on es descriuen fets sobre els quals no hi ha certificació de la seva existència a les Balears durant el segle passat, tot i que no es pot descartar que s'hi donessin. Es tracta de característiques com, per exemple, la geminació de [b] seguida de /r/ en posició isosil·làbica en maonès, que veiem a *cab-bra* i *sab-brá*, el reforçament de [p] en posició final de mot present a l'exemple mallorquí *tapp* o l'elisió de la /r/ final d'un infinitiu seguida de pronom enclític (*dexálo no dexarlo*) que llegim en una de les notes dedicades a l'eivissenc.

Ha de quedar clar, doncs, que un determinat nombre de característiques del consonantisme baleàric descrit per Milà no havien estat precisades suficientment des del punt de vista geogràfic, que d'altres són fruit de confusions causades per l'insuficient desenvolupament de la fonètica a l'època en què foren fetes i que

algunes ens plantegen un seguit d'interrogants que haurien de ser dilucidats per estudis específics a fi de poder-ne avaluar adequadament la validesa. Totes les qüestions que acabem d'esmentar ens remetent, en definitiva, als mitjans a través dels quals Milà recopilà les notes estudiades. Sabent que Milà mai no estigué a les illes, és clar que depenia de les dades subministrades per col·laboradors amb menys preparació lingüística que ell²⁵³ o d'enquestes realitzades a Barcelona (no sabem en quines condicions) amb persones que potser no eren del tot adequades per a la tasca que es proposava²⁵⁴.

No serà sobrer recordar, una vegada més, que quan Milà recull un exemple que presenta un tret determinat no en podem interpretar una llei general. En aquest sentit, Milà és estrictament empirista i no fa deduccions si no n'està segur o té prou dades. Aquesta és la causa de les poques generalitzacions que llegim en les notes que estudiem.

Un cop presentades i justificades les precaucions amb què cal entendre les notes milanianes sobre el consonantisme baleàric, passarem a continuació a fer-ne una classificació general tenint en compte el nombre total de dades recollides, així com en el percentatge d'afinitats i particularismes que s'estableixen entre les notes referents a les tres illes²⁵⁵. D'aquesta manera, podrem fer-nos una idea aproximada de com hauria estat la descripció del consonantisme baleàric si Milà hagués pogut publicar-la.

²⁵³ Això era habitual en Milà. Pel que fa a les cançons populars, en l'estudi de les quals excel·lí, Marià Aguiló ja retreia al nostre autor que rebés "*les còpies casi en sa totalitat de mans d'altri*". Vegeu Massot (1979:311).

²⁵⁴ Per a aquesta qüestió, vegeu les conclusions a què hem arribat als capítols 1.4.1 i 1.4.2 de la II part

²⁵⁵ Ens basarem bàsicament en el comentari dels quadres que hem presentat al capítol 2.1 de les conclusions.

2.2.3 Classificació dels fenòmens referents al consonantisme del baleàric recollits en les notes de Milà

A l'hora de valorar la distribució de les característiques del consonantisme insular²⁵⁶ presents a les notes milanianes, podem basar-nos en criteris diferents. El primer seria considerar el nombre total de trets que llegim als fulls dedicats al mallorquí, maonès i eivissenc sense tenir en compte que una part dels fenòmens és recollit a més d'una illa i que, per tant, hi ha informació repetida.

El segon seria considerar el nombre real de característiques diferencials recollides per Milà i comptabilitzar-les una sola vegada, encara que sigui present a les notes referents a dues illes o a totes tres. Aquest darrer mètode, fins i tot, pot ser completat amb la distinció del nombre de fenòmens que es localitzen només a una de les descripcions insulars (mallorquí, maonès i eivissenc) - fenòmens que anomenarem *particulars*- i els que són comuns a dues illes (especificant-les) o a totes tres, que anomenarem trets *afins* o *afinitats*.

Un tercer barem seria avaluar en conjunt les característiques consonàntiques recollides segons el grup a què pertanyen (oclusives, fricatives, africades, etc.) prescindint de la descripció insular en què es localitzen i de si es repeteixen o no a més d'una illa.

Creiem que els criteris exposats -tres, de fet-, malgrat no ser coincidents, són punts de vista útils que ens permetran valorar més adequadament el tipus d'informació recollida en les notes que estudiem. Així doncs, aplicarem a continuació els barems esmentats en l'ordre que han estat exposats. Finalment, relacionarem les diferents conclusions a què ens han permès arribar.

²⁵⁶ Vegeu els quadres n. 32 i 33 (capítol 2.1 de les conclusions).

2.2.3.1 Nombre total de fenòmens consonàntics recollits en les notes de Milà

L'esquema resultant d'aplicar el criteri de valorar cada descripció insular per separat sense tenir en compte els fenòmens comuns a més d'una illa és el següent:

QUADRE N. 35: NOMBRE TOTAL DE TRETS CONSONÀNTICS DESCRITS EN LES NOTES MILANIANES ILLA PER ILLA ²⁵⁷			
	MALLORQUÍ	MAONÈS	EIVISSENC
Fenòmens presents només a les notes sobre una illa	15	5	4
Fenòmens comuns a les notes sobre el mallorquí i el maonès	4	4	
Fenòmens comuns a les notes sobre el mallorquí i l'eivissenc	3		3
Fenòmens comuns a les notes de totes tres illes	7	7	7
TOTAL PER ILLA:	29	16	14

Si ens fixem solament en el nombre total de fenòmens de cada illa que llegim en el quadre anterior, la conclusió més clara que se'n dedueix és el fet que, tal

²⁵⁷ Vegeu els fenòmens en concret al capítol 2.1.
673

com ja havíem previst, les notes sobre el consonantisme mallorquí -29 fenòmens, és a dir, el 49'15% del total- dominen clarament sobre les referents a les dues altres illes -16 i 14 fenòmens (27'19% i 23'72%) per al maonès i eivissenc, respectivament-. La sorpresa, però, és que hi ha un nombre de fenòmens recollits més gran del que semblava en les notes sobre el consonantisme del maonès i l'eivissenc ja que la quantitat de fulls dedicats a les consonants de cada una de les tres illes (quatre per al mallorquí, un i mig per al maonès i un per a l'eivissenc) no ho feia preveure. Així, si tenim en compte la suma que resulta del total de les tres illes (29+16+14 = 59), veiem que Milà fou capaç de concentrar els 30 fenòmens consonàntics que llegim a les notes sobre el maonès i l'eivissenc (16 per al maonès i 14 per a l'eivissenc, una mica més de la meitat de les dades) en menys espai del que dedicà al mallorquí.

L'explicació rau en la tècnica que Milà aplica en la descripció del maonès i l'eivissenc a fi d'aprofitar al màxim la informació que ja havia recollit per al mallorquí ja que, com s'haurà pogut comprovar, les notes sobre aquests dos darrers parlars contenen més fenòmens comuns amb altres illes que particulars²⁵⁸. Ens referim, bàsicament, al mètode d'utilitzar un exemple d'un fenomen determinat que hagi estat suficientment exemplificat o comentat en les notes sobre el mallorquí i limitar-se a repetir-lo, sense cap més nota o comentari, a l'apartat dedicat al maonès i eivissenc. Una de les mostres més clares d'aquesta tècnica seria el cas dels exemples que plasmen la manca de palatalització en baleàric del grup [ll] en mots com *ametta*. Milà en recull diversos exemples a la descripció del mallorquí (*gual-la, espal-la, vel-lá*²⁵⁹), barrejats amb altres casos de laterals, però en les altres dues illes es limita a repetir aïlladament un dels mots

²⁵⁸ Dels 16 fenòmens consonàntics que Milà descriu en les notes sobre el maonès, 11 són compartits (4 amb mallorquí i 7 amb la resta del balear). Pel que fa a l'eivissenc, i sobre un total de 14 fenòmens descrits, 10 trets són comuns amb altres illes (3 amb el mallorquí i 7 amb les altres dues). En les notes sobre el consonantisme mallorquí, en canvi, la majoria dels trets descrits (15 sobre un total de 29) no surten a les notes referents als parlars de les altres dues illes.

²⁵⁹ Milà havia indicat a més que *vel-lá* corresponia en català central a *vetllar*. Vegeu el capítol 5.7.

que hi apareixia (concretament el derivat *vetlada* en maonès i la nota *vetla no vetlla* en eivissenc). Una altra mostra seria representada per les notes que fan referència al manteniment de l'articulació de la dental en el grup [-nt] i [-lt] en posició final de mot en baleàric. En les notes sobre el mallorquí, Milà dedica un apartat sencer (*Dentales T*) a recollir exemples del fenomen esmentat (6 casos²⁶⁰) i en representa simbòlicament la pronunciació real amb un traç gruixut subratllant la consonant final. En els fulls dedicats al consonantisme maonès, Milà indica el paral·lelisme entre mallorquí i menorquí, pel que fa al fenomen esmentat, amb una nota (*r o t final = Mall.*²⁶¹) i amb la repetició d'un parell dels exemples que ja havia apuntat en les notes sobre el mallorquí (*molt, demunt*) que també presenten la consonant final també subratllada. En l'apartat dedicat al consonantisme eivissenc, Milà encara simplifica més l'exemplificació del fenomen limitant-se a repetir un dels casos ja apuntats de la següent manera: *molt etc.*²⁶² La tècnica esmentada, doncs, permet guanyar espai i temps i no és necessari tornar a preocupar-se per recollir exemples del fenomen que s'il·lustra o a fer-ne més comentaris perquè la feina bàsica ja està feta en les notes dedicades al mallorquí²⁶³.

Aquest mètode ens permet suposar, així mateix, que Milà havia concebut una descripció conjunta de les característiques del consonantisme baleàric i no de cada illa per separat. Així mateix, és molt probable que Milà hagués dedicat un

²⁶⁰ *Intelligent, corrent, sant, molt, demunt, consiguent.*

²⁶¹ Les notes on Milà estableix d'una manera més clara les afinitats entre dos parlars baleàrics són les referents a la descripció del consonantisme maonès. En els fulls que hi dedica (vegeu el capítol 5.1), l'abreviatura = *Mall.* és sovint utilitzada com a reforç de la tècnica que comentem. En els fulls sobre l'eivissenc, en canvi, aquest tipus d'indicacions hi són absents i l'afinitat amb la resta de parlars baleàrics només s'hi pot detectar amb l'ús d'exemples comuns a totes tres varietats.

²⁶² Una mica més avall hi llegim també un exemple, no present en les notes del mallorquí i maonès, que també presenta la dental final subratllada: *enteniment*. Vegeu el capítol 7.2.

²⁶³ Aquesta tècnica també és utilitzada quan les afinitats afecten només dues illes. Així, per exemple, l'assimilació [r] > [l] és exemplificada en mallorquí i eivissenc a través del mateix exemple (*pal-lá(r)*); igualment, alguns dels mots que mostren la pèrdua de [j] entre vocals que veiem a les notes sobre el consonantisme mallorquí i maonès són idèntics (per exemple, *cuera, estovaas, fiu*). En aquest darrer cas, fins i tot, els casos esmentats van acompanyats de l'abreviatura = *Mall.*

apartat específic a cada una de les consonants (a l'estil dels *Estudios de lengua catalana*) i que dins de cada un hagués precisat tant la modificació o particularitat que presentava -amb els exemples que hem vist- com l'abast geogràfic de cada característica apuntada.

Es fa evident, així, que sense haver consultat les notes sobre el mallorquí, les més ben treballades, ordenades i exemplificades, és difícil arribar a capir l'esforç de síntesi que Milà arriba a fer en les notes sobre el maonès i l'eivissenc així com l'estreta relació de dependència que mantenen amb les notes sobre el mallorquí que els serveixen de base. Una de les primeres hipòtesis que podem apuntar, doncs, és que amb tota seguretat, aquestes darreres notes haurien estat l'eix principal sobre el qual Milà hagués bastit la descripció del català insular. Per confirmar-la, però, preferim esperar a veure els resultats que ens oferiran l'aplicació dels dos altres criteris sobre el conjunt de notes referents al consonantisme del català insular que hem apuntat en el capítol 2.2.2.

2.2.3.2 Nombre real de fenòmens consonàntics recollits en les notes de Milà: afinitats i particularitats entre el consonantisme dels tres parlars insulars

Si tornem a mirar el quadre n. 35 del capítol anterior i ens fixem ara només en el nombre real de fenòmens, obviant el nombre de vegades que apareixen repetits, ens adonem que la xifra de trets consonàntics recollits per Milà en els parlars baleàrics es redueix a 38. Aquest és el resultat que obtenim de sumar els fenòmens que sols apareixen a una illa ($15 + 5 + 4 = 24$), els quatre que són comuns a les notes sobre el mallorquí i el maonès, els tres que apareixen tant en mallorquí com en eivissenc i els set que llegim a les notes referents a totes tres illes ($24 + 4 + 3 + 7 = 38$). La tècnica d'aprofitar les notes del mallorquí -més desenvolupades- i repetir-les de manera esquemàtica en els fulls dedicats al maonès i eivissenc (vegeu el capítol anterior), malgrat ser un mètode eficaç per treure el màxim profit de l'espai i de la feina feta en mallorquí, es revela ara com un mitjà que pot distorsionar la valoració de les notes que estudiem. Queda clar, així, l'abast real de la descripció milaniana del consonantisme baleàric.

La tècnica suara esmentada fa necessari, així mateix, establir una diferència entre aquestes 38 característiques reals. El fet que una part d'elles (les que hem anomenat fenòmens *afins* o compartits) apareguin a més d'una illa implica que no poden ser valorades de la mateixa manera que les que apareixen com a trets exclusius d'una illa en les notes de Milà (els trets *particulars*). Així, els 38 fenòmens esmentats poden ser classificats entre els que només apareixen a una illa (24)

-fenòmens *particulars*- i les que són presents a més d'una (14)

-fenòmens *afins*-²⁶⁴.

²⁶⁴ Recordem una vegada més que aquestes dades no coincideixen necessàriament amb la realitat ja que Milà no sempre havia precisat amb encert l'àrea en què es donaven els fenòmens recollits (vegeu el capítol 2.2.2.2). Ens limitem, doncs, a comentar el material que hi ha a les notes.

Aquesta divisió ens permet formular una nova conclusió: malgrat l'alt percentatge de fenòmens compartits per dues o tres illes -que com hem vist en el capítol anterior constitueixen la major part de les notes sobre consonantisme maonès i eivissenc-, la realitat és que Milà arribà a copsar més fenòmens consonàntics exclusius o particulars d'una sola illa que no pas trets compartits per més d'una. Això vol dir, doncs, que l'objectiu de Milà no era tant establir un estudi de conjunt que permetés descobrir els trets definidors del català insular sinó recollir el màxim possible de fenòmens característics d'aquesta zona que no fossin compartits amb el català central. Amb aquesta intenció, Milà no podia arribar a visions globals sinó només a llistes de diferències o particularismes, més a una taxonomia que a un estudi científic sobre l'origen dels fets i la relació que mantenen amb els sistemes de què formen part. Si tenim present, a més, que la gran majoria de trets particulars es donen en mallorquí (15 dels 24), tenim una dada més que ens permet confirmar la hipòtesi que hem anat suggerint al llarg d'aquest estudi: les notes sobre el mallorquí constitueixen la base sobre la qual Milà basteix la seva descripció dels parlars baleàrics i les notes sobre menorquí i eivissenc en són apèndixs que no arriben, però, a l'alçada de les primeres. La valoració que fèiem en un primer moment, doncs, ha de ser reformulada.

En efecte, sembla clar que Milà no pretenia fer un estudi de conjunt que permetés establir allò que definia el baleàric davant de la resta de parlars catalans i on les tres varietats del català insular haguessin tingut un pes similar a l'hora d'arribar a conclusions. El que tenim en realitat és un estudi sobre el mallorquí i allò que el defineix davant de la resta de parlars -inclosos el menorquí i eivissenc- que ha estat aprofitat després per bastir una sumària descripció del maonès i l'eivissenc basada sobretot en la comparació entre aquests dos parlars i el mallorquí.

Si tenim en compte ara el nombre de fenòmens particulars i compartits que apareixen a cada una de les illes, la percepció que tenim sobre les tres descripcions consonàntiques serà enriquida amb noves aportacions que

refermaran i completaran la conclusió a què arribàvem suara.

Com ja s'ha avançat, les notes sobre el mallorquí són les que presenten el nombre més alt de trets particulars (15); no obstant això, el nombre de fenòmens consonàntics que hi llegim afins amb la resta del baleàric no és gaire lluny de la primera xifra (14). Veiem, doncs, que hi ha quasi un equilibri entre trets particulars i trets afins en les notes milanianes sobre el consonantisme del mallorquí, tot i que els primers predominen lleugerament.

Pel que fa a les notes sobre el consonantisme maonès i l'eivissenc, observem que les conclusions a què arribàvem en estudiar les dades sobre el mallorquí es capgiren. En efecte, tant en un parlar com en l'altre, Milà detecta molts més fenòmens consonàntics afins o compartits amb altres varietats baleàriques (11 en maonès i 10 en eivissenc) que no pas trets exclusius o particulars de l'illa (5 en maonès i 4 en eivissenc). A banda, doncs, del predomini dels trets paral·lels amb altres illes o comuns a tot el baleàric que hi observem, és evident que la proporció entre els dos tipus de dades és molt menys equilibrada que la que s'establí en les notes sobre el mallorquí. Així, en l'illa gran els fenòmens particulars i els afins estaven pràcticament igualats (51'17% contra 48'27%), mentre que en maonès i eivissenc la proporció que s'estableix entre el primer tipus de trets i el segon és aproximadament d'un 30% contra un 70% (31'25% i 68'75% en maonès, 28'57% i 71'42% en eivissenc).

Si deixem de banda el tipus de fenòmens detectats i els considerem en conjunt, obtindrem que Milà fou capaç de copsar realment 29 fenòmens consonàntics característics del mallorquí, encara que una part d'ells (14) siguin compartits amb alguna altra varietat insular. En el cas maonès i eivissenc, Milà recollí realment 16 trets característics del primer i 14 del segon, encara que, com hem vist, la major part d'ells no en són exclusius (solament 5 dels 16 en maonès i 4 dels 10 en eivissenc).

Les conclusions a què arribem evidencien una vegada més que no és cap casualitat que hi hagi més notes sobre trets consonàntics en les notes dedicades

al mallorquí (29) i que la major part d'elles (15) siguin dades no compartides amb altres illes. El fet que aproximadament el 70% de les dades sobre consonantisme maonès i eivissenc (11 i 10, respectivament) siguin trets compartits amb una altra o totes les varietats insulars, i que en conjunt no s'arribin a recollir més que aproximadament la meitat de fenòmens que els detectats en mallorquí (16 i 14, respectivament, davant dels 29 del mallorquí) fa palès que es tracta de dues descripcions dependents de la mallorquina i que no se'n pot fer una valoració adequada sense tenir en compte les dades recollides en l'illa gran.

Una dada més reforça aquesta conclusió: entre els fenòmens compartits o afins, n'hi ha que són comuns al mallorquí i al maonès (4), al mallorquí i a l'eivissenc (3) o a totes tres illes (7), però no n'hi ha cap que ho sigui entre maonès i eivissenc. Si Milà hagués volgut fer un estudi aprofundit dels tres parlars insulars per separat a fi de caracteritzar el baleàric, hauria estat impossible no trobar trets comuns a les dues illes menors²⁶⁵. Però amb la metodologia usada per Milà -estudiar i definir en profunditat el mallorquí i després compararlo per separat, molt sumàriament, amb el maonès i l'eivissenc-, és fa molt difícil arribar a copsar els paral·lelismes que s'estableixen entre totes les varietats del català insular.

La caracterització del consonantisme dels parlars baleàrics que es desprèn de les notes de Milà, per tant, se centra sobretot en definir allò que defineix la fonètica consonàntica del mallorquí. Posteriorment, aquests apunts serveixen de base a unes descripcions molt més esquemàtiques -les referents al consonantisme maonès i eivissenc- en què la major part de les característiques, en haver aparegut ja al treball sobre el mallorquí, no poden arribar a ser capides en profunditat si no es té present el marc del qual depenen.

Aquesta estructuració de les notes revela, al nostre entendre, una concepció del baleàric en què una varietat central (el mallorquí) articula al seu voltant dues altres varietats (el menorquí de Maó i l'eivissenc) que en són molt afins, tot i que

²⁶⁵ Vegeu-ne alguns a Veny (1983:99).

presenten algunes particularitats que, deixant de banda raons de tipus geogràfic, les fan mereixedores de descripcions separades de la varietat principal. No és segur, però, que l'articulació de les notes referents al consonantisme insular sigui un producte de les idees milanianes sobre el baleàric, en particular, i de com s'estructuren les varietats diatòpiques del català, en general.

Per una banda, és indiscutible que Milà tendeix a concebre i descriure les varietats geogràfiques sobretot a partir del parlar del nucli urbà més important que l'articula i, moltes vegades, li dóna nom. Així ho hem vist en les notes sobre el menorquí i eivissenc, descripcions que prenen com a base el parlar de Maó i la Vila d'Eivissa, respectivament, tot i que l'homonímia entre el nom de l'illa i la seva capital en la varietat baleàrica més meridional no ho palesi a simple vista²⁶⁶. Així mateix, i tal com hem anat comentant al llarg d'aquest treball, els *Estudios de lengua catalana* de Milà, el model més evident del qual parteixen les notes que estudiem, és una descripció del barceloní entesa no només com un estudi de cas específic, sinó com un exemple concret de la varietat que exemplifica amb més freqüència i de la qual forma part: el català central²⁶⁷. En el cas del mallorquí, però, no es veu tan clara aquesta relació lingüística entre capital i àrea geogràfica des d'un punt de vista diatòpic ja que les dades es refereixen en general al "mallorquí". Tanmateix, no es pot oblidar que Milà en les notes sobre vocalisme fa algunes referències al parlar de Palma²⁶⁸ i al de localitats mallorquines la varietat local de les quals es caracteritza per determinats trets que els són particulars (els anomenats parlars *campanars*) i, sobretot, que dos dels seus principals informadors o bé eren oriünds de Palma (Guasp) o bé hi vivien des de feia temps (Obrador), fet que afavoriria una certa identificació, conscient o no,

²⁶⁶ Vegeu el capítol 7.1.

²⁶⁷ Al llarg d'aquest estudi, i quan era escaient, hem anat remarcant diverses vegades la validesa de la descripció milaniana del barceloní com a font d'estudi de determinats canvis lingüístics en curs al segle passat. Així, per exemple, les indicacions sobre la iodització i el reforçament o elisió de la [-r] a fi de mot són un mitjà a través del qual Milà ens ofereix una petita panoràmica de les interrelacions entre el parlar del *campo* de Barcelona (el català central) i el de la ciutat, varietat que ha acabat afaïçonant en diverses ocasions el primer.

²⁶⁸ Per exemple, quan comenta l'articulació de [o] àtona seguida de /i/ o /u/ (tòniques o àtones) en diverses localitats mallorquines. Vegeu el capítol 2.4.4.

entre les característiques del parlar de la capital mallorquina, considerada com a varietat més representativa, i les del mallorquí en general. Així, si Milà concep, en un nivell inferior, la descripció del menorquí, l'eivissenc i el català central a partir del parlar de Maó, la Vila d'Eivissa i Barcelona, no ens pot estranyar que l'articulació de les dades sobre els parlars baleàrics, en un nivell superior, es realitzi al voltant de la varietat més coneguda i amb més pes demogràfic -el mallorquí-, entesa com a nucli del baleàric. La concepció centrípeta que acabem d'esmentar, doncs, ha de ser una de les causes que expliquin la preponderància de les notes sobre el parlar de l'illa gran respecte al de les dues illes menors.

No obstant això, un altre aspecte que no es pot menystenir en la qüestió que tractem és la informació aportada pels col·laboradors de Milà ja que el nostre autor en depenia totalment. En efecte, hem vist com en les notes sobre el mallorquí Milà disposa d'abundants dades sobre la fonètica de l'illa i com els noms de Guasp, Obrador i Amengual hi són citats freqüentment. En el cas del maonès, en canvi, hi ha molt poques referències als informadors (sembla que Milà no disposava de més contactes que els del canonge Pons i un *hombre de la Tierra*). En el cas de l'eivissenc, i de manera més acusada encara, no hi trobem cap esment directe a un informador²⁶⁹. Aquesta escassetat progressiva de referències a col·laboradors no pot ser aliena a la disminució de la quantitat d'informació (i, fins i tot, de poca elaboració) que contenen les notes sobre el maonès i, sobretot, l'eivissenc respecte a les del mallorquí. Això ha de voler dir que Milà no disposava a Menorca de suficients coneixences que poguessin esdevenir col·laboradors competents i interessats pel parlar local i que a Eivissa no tingué ni la possibilitat de contactar amb algú que complís amb un mínim dels requisits que calia per a la tasca que es proposava realitzar. La disponibilitat d'accedir a fonts d'informació directes i fiables per part de Milà, doncs, ha d'haver condicionat per força el resultat final de la descripció del baleàric

²⁶⁹ El "*dicen que*" que hem comentat ha de ser un indicatiu que Milà solament pogué contactar esporàdicament amb eivissencs de classe popular que estaven de pas per Barcelona o que hi residien des de feia un temps. Vegeu el capítol 7.1.

esbossada en les notes que estudiem i ha de ser, també, una de les raons que expliquin el pes que tenen les dades referents al mallorquí -on Milà disposava de contactes eficients- sobre les del maonès i eivissenc -on tenia dificultats per accedir a la coneixença directa dels parlars respectius-.

Arribem, així, a la conclusió que tant la disponibilitat d'informadors, que acabem d'exposar, com la concepció centrípeta de les varietats diatòpiques del català que es desprèn dels estudis milanians sobre diversos parlars catalans, que hem comentat més amunt, han de ser els causants, per separat o conjuntament, del pes que tenen les dades recollides en el mallorquí (les més ben treballades i amb més informació) sobre les que fan referència al menorquí de Maó i eivissenc, que en són dependents en gran part.

Malgrat el que acabem de dir, cap de les tres descripcions ha de ser menystinguda perquè, tot i les limitacions de què partia Milà, les inexactituds que hem anat comentant i la desproporció que hi ha entre totes tres, cal recordar que el nostre autor aconsegueix descriure, de manera esquemàtica però amb prou encert, la major part de fets consonàntics que encara caracteritzen els parlars baleàrics.

2.2.3.3 Tipus de consonants recollides en les notes de Milà

Després d'haver destacat les conclusions que es desprenen de la distribució geogràfica de les notes milanianes sobre consonantisme balear, resta ara fer-ne un darrer balanç que tingui com a eix principal descobrir quins grups de consonants presenten més nombre de dades i quins en tenen menys. L'objectiu d'aquest balanç és, en definitiva, comprovar, paral·lelament al que s'ha fet en els dos capítols anteriors, si hi ha algun altre tipus de desproporció en la distribució de les dades (ara segons el grup a què pertanyen) i descobrir-ne les causes. Tal com ja vam dir²⁷⁰, la descripció insular en què apareixen els fenòmens consonàntics no serà presa com a barem determinant i, pel que fa als grups consonàntics, ens basarem en la classificació originada pel mode d'articulació. Presentarem tot seguit un quadre on s'hauran classificat les notes sobre consonantisme segons el tipus de grup consonàntic a què pertanyin, i l'illa o illes en què apareixen, a fi de poder realitzar posteriorment el balanç que ens acabem de proposar.

QUADRE N. 36:

NOMBRE DE FENÒMENS CONSONÀNTICS RECOLLITS EN LES NOTES SEGONS EL GRUP ARTICULATORI A QUÈ PERTANYEN

	Només en mallorquí	Només en maonès	Només en eivissenc	En mallorquí i maonès	En mallorquí i eivissenc	Totes tres illes	TOTAL
Oclusives	4	1	2	2	-	1	9
Fricatives	4	-	1	1	-	2	8

²⁷⁰ Vegeu el capítol 2.2.2.1.

Nasals	3	1	-	-	-	-	4
Africades	-	-	-	1	1	1	3
Aproxi- mants	1	1	-	1	-	1	4
Laterals	1	1	-	-	1	1	4
Ròtiques	-	-	1	-	1	1	3
Altres	1	-	-	-	-	-	1

La primera conclusió que es desprèn del quadre anterior és el fet que el tipus de consonants més representat en les notes de Milà són les oclusives (9 fenòmens) seguides de prop per les fricatives (8); en una segona posició, més discreta, hi trobaríem les nasals, les aproximants i les laterals (4 fenòmens cada grup); molt acostades a la segona posició, i en tercer lloc, hi localitzem les africades i les ròtiques (cada una amb 3 trets); finalitza el recompte, en la darrera posició, el grup que hem intitulat *Altres*²⁷¹. La proporció que acabem de veure entre els diferents grups consonàntics presents a les notes milanianes no és gaire diferent del pes numèric que els grups consonàntics esmentats tenen en la nostra llengua. Així, qualsevol quadre dels sons catalans fa palès que els sons oclusius, fricativus i nasals són lleugerament més abundants en català que no pas la resta de sons pertanyents als altres grups. En el nostre cas, el grup de consonants nasals presents a les notes milanianes no té la preponderància que hauria de tenir si prenem com a referència el nombre de sons nasals existents en català. Tot i així, aquesta discrepància s'explica pel fet que els set sons nasals de la nostra llengua no són idèntics al nombre de fonemes nasals, molt més baix. En canvi, en les

²⁷¹ Es tracta de la nota sobre la suposada existència d'una consonant aspirada ([h]) en algunes localitats mallorquines. Vegeu el capítol 5.9.

oclusives i fricatives, a diferència de les nasals, el nombre de sons és molt més acostat al nombre d'unitats fonològiques de què consten.

Veiem, així, com, malgrat les inexactituds i desproporcions existents entre les notes milanianes referents al consonantisme balear, el nostre autor va ser capaç de reflectir en les seves notes sobre consonantisme una quantitat de fenòmens paral·lela al nombre de sons que cada grup consonàntic té en català. La proporció detectada fa palès, doncs, que les notes de Milà formen una panoràmica força equilibrada dels principals fenòmens que afecten el sistema consonàntic del català insular.

Pel que fa a la relació entre el nombre de fenòmens pertanyents a un grup consonàntic determinat i llur distribució geogràfica en les notes de Milà, el quadre anterior reflecteix quins són els grups consonàntics en què predominen els fenòmens particulars d'una illa o compartits per més d'una. Així, en les oclusives, fricatives i nasals hi ha més particularismes que no fenòmens afins²⁷², mentre que en les africades i ròtiques la proporció s'inverteix²⁷³. En les africades i laterals, en canvi, existeix el mateix nombre de trets exclusius d'una illa que compartits (2-2). Com era d'esperar, la distribució de la informació recollida per Milà que acabem de veure no és més que un reflex del tipus de consonants en què existeix més divergència entre els parlars baleàrics (oclusives, fricatives i nasals)²⁷⁴ i coincidències (africades i ròtiques)²⁷⁵. Tot i que Milà no sempre va saber precisar amb exactitud l'àrea en què es donaven els fenòmens que recollia, cal reconèixer que les seves esquemàtiques i, a vegades, inexactes notes són

²⁷² Concretament, la proporció és de 7 a 3 en les oclusives, de 5 a 3 en les fricatives i de 4 a 0 en les nasals. Si es considera que el grup intitulat *Altres* pot ser col·locat al mateix nivell que els que acabem de citar (es tracta de la nota sobre la [h] en part del mallorquí), aquest tipus -fictici- de consonants també reflectiria la proporció esmentada.

²⁷³ Les africades presenten 3 trets afins per cap de particular; els sons ròtics, 2 per 1.

²⁷⁴ Pensem, per exemple, en la realització particular de les oclusives velars, el pas del segment [j] a [js] en posició final o el pas de *bancs* a *banys* en mallorquí, trets que no es donen en les dues altres illes.

²⁷⁵ Per exemple, la casuística general en baleàric pel que fa a [-r] final o la distribució de les africades palatals sonores.

capaces de reflectir a grans trets el tipus de consonants en què hi ha més divergència o coincidència entre els parlars baleàrics.

Una vegada més, doncs, les notes de Milà es revelen com una primera aproximació a la realitat del català insular que es manté prou vàlida i equilibrada, tot i les precisions que cal fer des de la nostra privilegiada situació de lingüistes moderns.

3 LES NOTES SOBRE EL BALEÀRIC I LES IDEES FONÈTIQUES DE MILÀ

3.1 El paper de la fonètica en l'obra de Milà

L'obra de Manuel Milà i Fontanals constitueix, sense cap mena de dubte, una aportació fonamental a la naixent filologia catalana del XIX. A banda de l'interès i profunditat dels seus estudis sobre la literatura medieval i popular, que ja han estat sobradament destacats²⁷⁶, no podem oblidar que Milà és uns dels pioners de la lingüística moderna al nostre país, ja que fou el primer estudiós que dedicà una part dels seus treballs a la descripció i estudi de les varietats parlades del català²⁷⁷. Cal destacar el valor d'aquests primers treballs no només per la metodologia emprada i per la qualitat dels resultats sinó també pel fet que l'ambient dominant entre els erudits catalans de l'època, fortament prescriptivista, era molt poc favorable a l'aplicació de l'esperit científic en els estudis lingüístics. Amb tot, no podríem entendre l'abast real de les recerques lingüístiques de Milà²⁷⁸ si ens limitem només a l'àmbit català.

Així, cal tenir present que l'obra de Milà dedicada al català s'emmarca plenament en els esforços de la naixent lingüística europea del XIX, que iniciava el seu camí com a ciència independent de la filologia, per bastir uns interessos, un marc conceptual i una metodologia pròpies. En aquest context, la descoberta que els sons d'una llengua no formen un conjunt capriciós de realitzacions acústiques sinó un sistema que es regeix per una sèrie de principis i que canvia més o menys ordenadament és el fet clau que ens explica l'origen

²⁷⁶ Vegeu-ne un estudi complet a Jorba (1989).

²⁷⁷ Destaquem, una vegada més, les classificacions dels dialectes catalans efectuades per Milà a *De los trovadores en España* (1861) i *Estudios de lengua catalana* (1875). Així mateix, cal recordar que l'última obra esmentada és la primera descripció científica d'un parlar català.

²⁷⁸ A més del català, cal tenir present que Milà també dedicà una part dels seus estudis lingüístics a les llengües romàniques. Vegeu Jorba (1989:208-222)

de la divergència d'interessos entre la vella filologia i la jove lingüística. La primera continuarà interessant-se, com ha fet des de fa segles, pels textos i tot el que signifiqui cultura escrita; la segona, en canvi, s'abocarà de ple a la tasca de comparar els sistemes fonètics de les llengües a fi de descobrir les lleis que n'expliquen el funcionament intern i les afinitats existents entre les famílies lingüístiques humanes. La fonètica, doncs, és una de les grans descobertes de les ciències humanes al segle XIX i el motor de la naixent lingüística. No és estrany, doncs, que els inicis de les dues ciències apareguin tan estretament lligats i interdependents. En aquest sentit, estem convençuts que un dels millors barems per copsar la introducció de la lingüística moderna a qualsevol país o comunitat lingüística és estudiar els primers treballs científics sobre la fonètica d'una determinada llengua que hi hagin tingut lloc.

És en aquest context, doncs, on cal emmarcar els primers treballs de Milà sobre la fonètica dels parlars catalans i a partir del qual hem de saber valorar adequadament la seva aportació a la lingüística catalana. L'estudi dels treballs citats, doncs, implica endinsar-se en els inicis vacil·lants de la ciència lingüística al nostre país i per aquest motiu són d'una importància cabdal per a la història de la lingüística catalana²⁷⁹. Milà, tanmateix, no va fer públiques en gaire ocasions les seves idees sobre les característiques de les llengües, en general, i dels sistemes fonètics, en particular. Amb tot, és possible trobar alguns comentaris i articles, esparsos al llarg de la seva dilatada obra, en què el nostre autor exposa alguna de les idees que fonamentaven la seva concepció sobre els elements que formen part del sistema fonètic d'una llengua. Aquests

²⁷⁹ Cal ser conscients, tanmateix, que els primers estudis fonètics d'una llengua estaran fortament condicionats per la tradició gramatical i filològica anterior, però també és innegable que la intenció amb què s'encaren aquests primers treballs –conèixer la realitat de les llengües tal com és i no com hauria de ser– és el veritable punt d'inflexió que ens permetrà reconèixer ràpidament els treballs pertanyents a una o altra ciència, malgrat els resultats que presentin.

comentaris són especialment significatius pel que fa al vocalisme del català i les llengües romàniques, però són més escassos en el cas de les consonants²⁸⁰.

²⁸⁰ La caracterització del consonantisme barceloní dels *Estudios de lengua catalana* (1875) és un dels pocs estudis milanians en què es comenten trets pertanyents al consonantisme d'una llengua.

3.2 Les idees fonètiques de Milà sobre el vocalisme

Després d'haver vist el sistema vocàlic dels parlars baleàrics que es dedueix de les notes milianes (vegeu les conclusions sobre el vocalisme en el capítol 1 d'aquestes conclusions), intentarem esbrinar en aquest capítol les idees o concepcions fonètiques que el fonamenten i justifiquen. El nostre objectiu no és únicament conèixer els conceptes teòrics en què es fonamenten les notes sobre el vocalisme baleàric que hem anat comentant al llarg d'aquesta tesi sinó també arribar a entendre una part significativa del pensament lingüístic de Milà: les idees i conceptes que subjauen en l'obra milianiana dedicada a l'estudi del vocalisme de diferents llengües, especialment del català.

A fi d'aconseguir el nostre objectiu, estudiarem, en primer lloc, les referències o comentaris sobre la naturalesa de les vocals que Milà va publicar en diverses obres o articles. Tot i que Milà, que fou bàsicament un estudiós de la literatura, no va fer públiques en gaire ocasions les seves idees sobre les característiques i el funcionament de les llengües, sí que és possible trobar alguns comentaris, esparsos en la seva obra, sobre les idees que fonamentaven la seva concepció de la fonètica i, especialment, sobre el vocalisme. En aquest sentit, ens basarem en els quatre escrits que considerem més significatius per entendre les idees de Milà sobre la naturalesa de les vocals que són, concretament, la ressenya de Milà sobre el *Diccionario Etimológico de la lengua castellana* de Pere Felip Monlau feta el 1856²⁸¹, la caracterització de les vocals romàniques a *De los trovadores en España* del 1861²⁸², la descripció del vocalisme barceloní que llegim als *Estudios de lengua catalana* del 1875²⁸³ i l'article *Phonétique catalane* œ del 1876²⁸⁴. Com

²⁸¹ Reproduït a les *Obras Completas*, Volum IV, pàgs. 453-458.

²⁸² Ens basarem en la reedició de l'obra feta pel C.S.I.C. el 1966 a cura de C. Martínez i F. R. Manrique. Es pot trobar també al II tom de les *Obras Completas* de Milà, que hi està dedicat íntegrament.

²⁸³ Reproduït a les *Obras Completas*, volum III, pàgs. 507-544.

²⁸⁴ Publicat a la *Revue des Langues Romanes* de Montpeller.

podrem veure, l'anàlisi d'aquestes quatre obres ens serà de gran utilitat per conèixer la concepció general del vocalisme en què es basava Milà, ja que contenen referències explícites a la seva percepció de la naturalesa de les vocals. Així mateix, els estudis citats no només són claus per a la història de la fonètica al nostre país sinó que constitueixen obres cabdals per a la lingüística catalana, ja que en representen els primers passos.

A continuació, i en segon lloc, analitzarem les referències a la naturalesa de les vocals dels parlars baleàrics que hem anat llegint al llarg de les notes milianes i les compararem amb les idees generals sobre el vocalisme que haurem descrit en l'apartat anterior. Un cop fet això, ja estarem en condicions de fer una recapitulació final en què destacarem les idees fonètiques més importants que fonamenten la descripció del vocalisme del baleàric de Milà, en particular, i del català, en general, així com el paper de les notes en el conjunt de l'obra milianiana dedicada a l'estudi de la fonètica vocàlica.

3.2.1 Les idees fonètiques sobre el vocalisme en l'obra publicada de Milà

3.2.1.1 La teoria vocàlica de Milà en la ressenya del *Diccionario etimológico de la lengua castellana* (1859)

A pesar que el principal objectiu de Milà en el primer dels treballs sobre el vocalisme esmentats és comentar –i criticar- el Diccionari de Monlau i l'extravagant concepció de l'etimologia en què es fonamenta, podem llegir-hi una referència breu, però molt significativa, en què, per primera vegada, l'erudit vilafranquí exposa la seva teoria sobre *la estructura de las voces y la naturaleza de vocales y articulaciones*. El motiu que l'havia induït a parlar del tema era palesar la seva discrepància amb les tesis exposades per Monlau al *Diccionario Etimológico de la lengua castellana* sobre diverses qüestions relacionades amb l'origen del llenguatge i la ciència etimològica entre les quals hi havia, precisament, la naturalesa i origen de les vocals. Monlau mantenia la tesi que la **A** era la vocal originària a partir de la qual s'havien anat originant la resta de sons vocàlics de les llengües del món perquè creia que aquest fonema era una conseqüència natural de l'emissió de l'alè humà. Milà, tot refusant aquesta idea, es declara partidari de la següent teoria:

*Á este sistema (el de Monlau) preferimos el del triángulo **A. I. U.** cuyos vértices ocupan la garganta, el extremo superior del paladar y los labios, y cuyos lados **AI**, **AU**, **IU** dan lugar á las vocales mixtas o variables **E**, **O** y la **U** llamada francesa. De seguro que la simple emisión del aliento no daría la **A**, sino la **espiración**, un simple resuello, si no chocase contra un punto del aparato oral, es decir, si no hubiera un principio de articulación [Milà 1856:456]*

Segons Jorba (1989:237), Milà va recollir la teoria del triangle vocàlic de l'orientalista valencià Francesc Pasqual Orchell i Ferrer (1762-1834?),

professor d'hebreu primer a València i més tard als *Reales Estudios* de Madrid. Morí probablement a Tortosa, ja que hi va ocupar el càrrec d'ardiaca de la catedral després de ser apartat de la seva càtedra el 1825. Orchell, però, no va publicar pràcticament res al llarg de la seva vida²⁸⁵, per la qual cosa les seves teories lingüístiques han estat conegudes a través dels escrits dels seus deixebles, principalment de l'*Análisis filosófico de la escritura y lengua hebrea* (1846) del també hebraïsta A. M. García Blanco

En síntesi, Orchell proposava fer una macrodistinció entre les vocals que anomenava indistintament *verdaderas*, *lentas* o *detenidas* i un altre tipus de vocals, no gaire ben definides, que es caracteritzaven pel fet que l'aire hi era emès amb més "rapidesa". La diferència entre aquestes dues grans classes seria el fet que *el aire vocal (...), puede salir sin detenerse en la boca, o haciendo en ella alguna detención*²⁸⁶ amb la qual cosa les vocals podien ser "lentes" (el primer tipus, que per això també anomenava *detenidas*) o "ràpides" (la segona classe). A partir d'aquí, Orchell se centrava en les vocals *verdaderas* o *detenidas* que, en la seva opinió, constituïen les vocals fonamentals presents a totes les llengües a partir de les quals s'havien originat la resta de sons vocàlics humans²⁸⁷.

Així, proposava classificar les vocals *verdaderas* a través de dos barems diferents, però complementaris. Segons el primer criteri, *el tiempo, esto es, su menor o mayor pausa*, les vocals podien ser **llargues** o **breus**; el segon criteri, que Orchell anomenava *el lugar de detención*, era pròpiament la teoria del triangle vocàlic. En aquest sentit, proposava concebre les vocals *verdaderas* a partir d'un esquema triangular que simbolitza els tres punts cardinals de l'aparell bucal -la gola, el paladar i els llavis- en què s'originarien, respectivament, els tres sons

²⁸⁵ Malgrat que Martínez Celdrán (1984 b) mantingui que no s'ha conservat cap obra publicada o signada per Orchell, sabem que la seva tesi doctoral, *Punctuorum vocalicum traditio et origo in linguae hebraicae* (1793), es conserva a la Biblioteca Valenciana de Sant Miquel dels Reis.

²⁸⁶ Totes les citacions i referències a l'obra d'Orchell han estat extretes de Martínez Celdrán (1984 b).

²⁸⁷ *Estas (a, i, u) son las vocales fundamentales de todo idioma; el arábigo y el pérsico no reconocen otras; todas las demas que hay en otras lenguas y aún en la hebrea misma, son vocales intermedias* (vegeu García Blanco [1846:33])

vocàlics fonamentals en qualsevol llengua: la **a** (la vocal *gutural*), la **i** (la vocal *palatina*) i la **u** (la vocal *labial*). A més d'aquestes tres vocals, Orchell també parlava de dues vocals *medias*, la **e** i la **o**, *gutural-palatina* la primera i *gutural-labial* la segona, que podien ser més obertes o tancades segons que el *lugar de detención* s'aproximés més a la **a** o a les dues altres vocals fonamentals²⁸⁸. Així mateix, totes les vocals no fonamentals o intermèdies serien més o menys “clares”, “obertes” o “sonores” *según que la vibración se hace en paraje más proximo al paladar que a la garganta o a ésta más que a los labios o vice-versa*.²⁸⁹

A més de les vocals *verdaderas* esmentades, i com ja hem avançat, Orchell també considerava l'existència d'un altre tipus de vocals emeses amb més “rapidesa” de l'aire. Orchell, però, condicionat per la seva formació d'hebraïsta, només concebia l'existència d'un element en aquest grup, la *schwa* o *ševà* de l'hebreu, un so que correspon fonèticament a una vocal neutra breu²⁹⁰.

Com es pot deduir a partir de la comparació entre les teories de Milà i Orchell, la teoria del triangle vocàlic exposada per Milà en la ressenya sobre el diccionari de Monlau és molt semblant a la d'Orchell, tot i que, com veurem més endavant, l'anà modificant posteriorment en alguns punts. A més, cal tenir en compte que Orchell no va ser l'únic erudit de finals del XVIII o principis del XIX que basà una explicació sobre l'origen i la naturalesa de les vocals en una representació o esquema triangular. Així, per exemple, cal recordar les propostes de Hellwag (1781), Chlani (1809) i Du Bois-Reymond (1812)²⁹¹, els primers estudiosos que, conjuntament amb Orchell, van concebre un sistema triangular per a la descripció de les característiques dels

²⁸⁸ Orchell, a diferència de Milà, no va parlar mai de la **u francesa** (/y/), la vocal *palatino-labial* localitzable entre **u** i **i**. El seu deixeble, García Blanco, sembla ser el responsable d'haver introduït aquesta vocal en l'únic lloc intermedi que Orchell no havia completat en la seva representació del triangle vocàlic (vegeu Martínez Celdrán [1984 b:204]).

²⁸⁹ García Blanco (*Op. Cit.*).

²⁹⁰ La *schwa*, de fet, és el nom que rep el signe de l'alefat hebreu destinat a representar, alternativament, l'absència de vocal (cal recordar que l'hebreu fa servir un sistema d'escriptura essencialment consonàntic) o el so vocàlic esmentat.

²⁹¹ Vegeu Martínez Celdrán (1984 b).

sistemes vocàlics²⁹². Al nostre entendre, és força significatiu que Milà no digui en la ressenya esmentada qui és l'autor de la teoria del triangle vocàlic que cita o la font en què s'ha basat. És molt possible que Milà no conegués directament l'obra d'Orchell –que, per altra banda, va ser difosa pels seus deixebles-, però el fet que parli de la teoria del triangle vocàlic, ja sigui la d'Orchell o la d'alguns dels autors estrangers citats, demostra que aquestes concepcions sobre el vocalisme ja eren conegudes entre els estudiosos catalans a la primera meitat del XIX. Tanmateix, és més probable que la teoria del triangle vocàlic que coneixia Milà partís directament o indirecta de la d'Orchell que no dels altres autors estrangers citats pel fet que era un autòcton del país²⁹³.

²⁹² Vegeu Martínez Celdrán (1984 b:207).

3.2.1.2 La teoria vocàlica de Milà a *De los trovadores en España* (1861)

Més endavant, Milà féu una descripció molt més detallada del tipus de vocals existents en les llengües romàniques a *De los trovadores en España* (1861:431). El motiu que impulsà Milà a establir una tipologia de les vocals romàniques era intentar explicar alguns errors de pronunciació que, segons els antics poetes tolosans, eren típics de l'elocució dels trobadors catalans a l'edat mitjana, especialment en les vocals²⁹⁴. Segons Milà, no era fàcil esbrinar quines eren exactament aquestes diferències, però creia que s'havien de circumscriure a alguna de les classes de vocals que citarem a continuació. En síntesi, Milà creia que les diferències entre tots els sistemes vocàlics romànics eren justificables a partir de la presència o absència d'una sèrie de trets distintius sobre els quals es fonamentaven els sis possibles tipus de vocals que es podien localitzar en la Romània lingüística. Vegem-los:

*La diferencia de pronunciación en las lenguas neolatinas (...) puede consistir en los siguientes puntos: I. En la cantidad, es decir, en que la sílaba sea larga o breve, de dos o de un tiempo. Esta distinción tomada de la lengua latina ha producido la mayor confusión en las prosodias y métricas modernos, si bien a puro repetirse ha podido influir a su vez en la realidad, con respecto a la lengua francesa (v. Llausás, **Curso ecléctico de lengua francesa**); si bien no todos aceptarán esta observación, pues según la feliz expresión del mismo gramático pensador las cuestiones prosódicas se juzgan a veces valiéndose no del oído, sino de la vista. II. La acentuación, es decir, que recaiga o no el acento en la vocal. Esto da un valor diferente a la vocal aunque no cambie en nada su naturaleza, pero en los países en que se pronuncia con dejadez puede hacerla más limpia. III. La distinción entre*

²⁹³ No podem oblidar tampoc que Orchell visqué a Tortosa durant l'última etapa de la seva vida i que és possible que aquest fet facilités el coneixement oral de les seves teories a Catalunya.

²⁹⁴ Milà cita concretament aquest passatge de les *Leys d'Amors*: *en aquests mots semisonans se péccan fort li catala, quar dels mots semissonans fan mots plenissonants motas vets.*

cerradas y abiertas: es decir, que se acerque la e más o menos a la a o a la i y la o a la a o a la u; en el primer caso son abiertas, en el segundo cerradas. La escala de modificaciones es muy extensa, es decir, puede haber varias ees cerradas o abiertas. IV. Vocales mixtas, como las que se llaman diptongos en francés: oe, eu, etc. a las que con poca exactitud se llaman mudas en mallorquín y son en éste mezcla de a y e o bien de o y e. V. Vocales no mixtas pero pronunciadas con poca limpieza, como la e no acentuada de Barcelona. VI. Vocal oscura o muda, es decir, la e que se pronuncia lo menos posible o no se pronuncia, como sucede en la de este nombre en francés. (Milà [1861:431, nota 8])

La proposta exposada a *De los trovadores en España* representa l'intent més significatiu de Milà per establir un sistema general de classificació de les vocals aplicable no només al català. En el fons, Milà perfeccionava i completava la teoria orchelliana del triangle vocàlic que, a pesar de no ser citada, és implícita en la caracterització que acabem de llegir.

Així, és clar que la distinció entre vocals obertes i tancades de Milà (**III** tipus) no es pot entendre sense concebre que les vocals **a**, **i** i **u** formen un sistema triangular que condiona la naturalesa de la resta de les vocals, especialment la **e** i la **o**, que tendeixen a situar-se en una posició intermèdia, més o menys propera a un extrem o l'altre del triangle. La distinció entre vocals llargues i breus (**I** tipus) és deutora també de la tradició clàssica en què s'inclouïa Orchell (recordem la distinció entre vocals "ràpides" i *detenidas*), tot i que Milà, sense negar-la, qüestiona encertadament l'eficàcia d'aquest tret en les llengües romàniques. Així mateix, és evident, al nostre entendre, que les vocals **mixtes** (**IV** tipus) que proposa Milà, malgrat no haver estat descrites per Orchell, representen un aprofundiment en la teoria del sistema vocàlic triangular, ja que són combinacions entre vocals intermèdies (**o** i **e**) o intermèdies i fonamentals (**a** i **e**)²⁹⁵ i, per tant, sons perfectament justificables a

²⁹⁵ Remarquem el canvi de significat del terme **mixta**, ja que a l'article anteriorment comentat feia referència a les vocals que no ocupaven els extrems del triangle vocàlic (**E**, **O** i **U** francesa).

partir de les coordenades fonamentals dissenyades pel triangle vocàlic d'Orchell. És possible, fins i tot, que Orchard ja concebés aquest últim tipus de vocals quan parlava de vocals més o menys “clares”, “obertes” o “sonores” segons que el *lugar de detención* en què s'originessin fos més proper a la gola, al paladar o als llavis. El fet que l'hebreu no presenti més elements vocàlics que els descrits i exemplificats per Orchard²⁹⁶ degué ser la causa per la qual l'orientalista valencià no precisà les característiques concretes d'aquest últim tipus de vocals ni en donà exemples, tot i que, com hem vist, no negava la possibilitat que existissin en altres llengües. Milà, doncs, únicament hauria desenvolupat aquesta categoria ja apuntada per Orchard a fi de poder-la aplicar a les llengües romàniques.

És molt possible també que les vocals no mixtes o “poc netes” (**V** tipus) de què parla Milà, exemplificades a través de la vocal neutra del barceloní, siguin el paral·lel de les vocals “ràpides” d'Orchell que, com ja hem dit, corresponen a la *schwa* o vocal neutra breu de l'hebreu. Fins i tot, les vocals “fosques” o “mudes” (**VI** tipus) també es podrien relacionar igualment amb les vocals “ràpides” d'Orchell, ja que són perfectament identificables amb els sons vocàlics breus de les llengües que fonologitzen la diferència en la durada de les vocals. Milà, doncs, únicament hauria aprofundit en la categoria orchelliana esmentada tot distingint entre dues classes de “ràpides” segons que hi predominés o fos més perceptible el tret de la durada (**VI** tipus) o l'obertura mitjana (**V** tipus)²⁹⁷.

L'única diferència remarcable entre la descripció milaniana i orchelliana de les vocals és la que fa referència a les vocals tòniques i àtones (**II** tipus), ja que

²⁹⁶ El sistema vocàlic de l'hebreu, a banda de la *schwa*, està basat en la distinció entre tres graus d'obertura i en la durada de les vocals.

²⁹⁷ En el fons, si seguim els exemples aportats per Milà, tant el **V** com el **VI** tipus de vocals fan referència a vocals mitjanes centrals o neutres àtones. L'única diferència és el fet que en la *-e* final del francès (**VI** tipus) la vocal esmentada sovint no és clarament perceptible, ja sigui perquè s'elideix o s'afebleix molt, mentre que en català –oriental- la vocal neutra àtona (**V** tipus) es manté molt més habitualment.

Orchell no en va parlar mai²⁹⁸. És evident que Milà necessitava incloure aquesta categoria a l'hora de classificar les vocals de les llengües romàniques, car la presència o absència de tonicitat, a diferència de l'hebreu, és bàsica per entendre les característiques dels sistemes vocàlics romànics. En aquest sentit, cal remarcar, a més, els paral·lelismes que Milà estableix entre les vocals tòniques i àtones del **II** tipus –les primeres *más limpias* que les segones en *los países en que se pronuncia con dejadez*– en contraposició a les del **V** tipus definides, precisament, com a vocals pronunciades *con poca limpieza*.

S'arriba fàcilment a la conclusió, així, que el concepte de vocals *limpias* –amb el corresponent paral·lel de vocals *sucias*– està estretament lligat en la teoria milanesa del vocalisme al concepte de tonicitat, tal com el de vocals *sucias* o poc *limpias* es relaciona amb la atonicitat. Les vocals del tipus **V**, doncs, només apareixerien en posició àtona en aquelles varietats lingüístiques que, com el català oriental, es caracteritzen per pronunciar *con dejadez*. Tanmateix, cal retenir que això no significa en absolut que totes les vocals àtones romàniques pertanyin al tipus **V**, ja que Milà diu ben clar que les vocals *poc limpias* no apareixen en totes les llengües romàniques sinó només en les que es pronuncia *con dejadez*, i que, malgrat tot, una mateixa vocal, ja sigui àtona o tònica, *no cambia en nada su naturaleza*.

No tornarem a trobar dues descripcions tan clares sobre la naturalesa de les vocals com les comentades fins ara en la resta de l'obra milanesa. Tot i així, ens proposem esbrinar a continuació si Milà va mantenir en les seves descripcions lingüístiques posteriors la teoria vocàlica que hem exposat o si hi va introduir modificacions. Amb aquesta finalitat, analitzarem seguidament la descripció del vocalisme barceloní feta per Milà als *Estudios de lengua*

²⁹⁸ Si tenim en compte que la diferència entre les vocals tòniques i àtones de l'hebreu és molt poc significativa, s'entén perquè Orchard no va creure necessari fer la distinció esmentada. Així mateix, la seva classificació de les vocals entre *verdaderas* o *detenidas* i “ràpides” era, de fet, una distinció entre les vocals que poden aparèixer en qualsevol posició en hebreu (les primeres) i les que es localitzen només en posició àtona (la *schwa*, que és la vocal “ràpida” per excel·lència segons Orchard).

catalana (1875) i de la vocal neutra tònica del baleàric a *Phonétique Catalane* **œ** (1876).

3.2.1.3 La caracterització del vocalisme als *Estudios de lengua catalana* (1875)

La descripció milaniana del barceloní, la primera feta sobre una varietat lingüística del català des d'un punt de vista científic²⁹⁹, basteix la descripció del vocalisme a partir d'una macrodistinció entre vocals tòniques i àtones a les quals dedica dos subapartats diferenciats. Tots dos, però, contenen exactament les mateixes cinc entrades per a cada una de les vocals que Milà considerava bàsiques o fonamentals: **A**, **E**, **I**, **O** i **U**.

Pel que fa a les cinc tòniques, Milà, en primer lloc, distingeix dues **E** i dues **O** tòniques segons l'obertura que presentin (que representa en els exemples a través dels accents oberts i tancats, respectivament), tot advertint, però, que en barceloní aquestes vocals són *no muy abiertas ni muy cerradas*. Malgrat que la diferenciació segons l'obertura de les dues tòniques esmentades estableix de fet un sistema de set vocals tòniques per al barceloní, no deixa de ser significatiu que tant l'oberta i la tancada palatals com l'oberta i tancada velars siguin incloses per Milà dins la mateixa entrada i que siguin tractades, en el fons, com a variants d'una mateixa vocal i no com a dues entitats diferents. Si establím un paral·lelisme amb l'actual teoria fonètica i fonològica, és com si Milà considerés que la vocal fonamental o fonema fossin la **E** i la **O** i les variants obertes i tancades, al·lòfons dels primers. Així mateix, Milà presentava [ɛ] i [ɔ] com els sons “regulars” o més habituals de **E** i **O** en barceloní i [e] i [ɔ] com a “excepcions”. És molt probable que aquesta última distinció es basés en el mètode de classificació i presentació de les entrades lèxiques del *Diccionario de la rima* de Pau Estorch i Siques (1852), una obra que classifica els mots a partir de terminacions consonants, ja que Milà s'hi

²⁹⁹ Recordem, una vegada més, la frase que encapçala aquest treball: *De estos estudios, donde se inquiere lo que es y lo que ha sido, no lo que debiera ser*. (...).

havia inspirat a l'hora de triar els exemples dels apartats dedicats a la **E** i **O** del barceloní³⁰⁰.

En segon lloc, i pel que fa a la resta de vocals tòniques barcelonines, Milà no aporta gaire informació sobre la **I** i la **U** tòniques, ja que es limita a dir en el primer cas que *nada hay que advertir* i en el segon, que la **U** catalana és idèntica a la **ou** francesa i la **u** del castellà. Més interessant, però, és la definició de la **A** tònica del barceloní. Milà la descrivia com a *menos decidida y pura que la del castellano* pel fet que rebia un *ligero tinte de e y de nasalidad*. Amb tot, Milà matisava a continuació que *por la fuerza que le comunica el acento es más decidida y pura que la átona*. En aquesta breu definició, com hem pogut llegir, hi entren en joc tres conceptes: la “decisió” i la “puresa” (la **a** tònica del barceloní no ho és tant com la del castellà, però molt més que la **a** àtona barcelonina) i el fet que la vocal presenti un *ligero tinte de e y nasalidad*.

A pesar del fet que Milà no havia utilitzat mai els dos termes citats abans dels *Estudios*, és clar, al nostre entendre, que el concepte de “puresa” vocàlica remet en última instància a la idea que a les llengües poden existir vocals “pures” i “impures”. En aquest sentit, el concepte de “puresa” és molt afí a la idea exposada per Milà en la ressenya del diccionari de Monlau – inspirada, com hem vist, en la teoria d’Orchell- segons la qual la majoria de les vocals s’originen a partir de la combinació de tres sons bàsics o “purs” (la **a**, la **i** i la **u**) que ocupen els vèrtexs d’un triangle bucal imaginari. Els sons “impurs”, per tant, serien aquells que s’han format per fusió de dos sons “purs” o aquells que, tot i ser molt propers als “purs”, no ocupen la posició *gutural, labial o palatina* del triangle vocàlic. Recordem, així mateix, que la **A** tònica del barceloní també es caracteritzaria, segons Milà, per un lleuger *tinte de e (y nasalidad)*, una definició que no es pot entendre sense saber que Milà partia de l’esmentada concepció triangular del sistema vocàlic en què les vocals no

³⁰⁰ Així mateix ho reconeixia Milà en la presentació dels *Estudios* : *para recordar flexiones, prefijos, terminaciones y partículas, nos han servido no poco las Gramáticas de la lengua catalana*

bàsiques o “impures” tendeixen a ocupar una posició més o menys equidistant de les vocals “pures”, que es localitzen en les posicions extremes. En definitiva, i a banda de la relació que pugui mantenir amb el seu correlat àton, Milà ens està dient a través de les seves idees fonètiques i terminologia que la **A** tònica del barceloní té, segons el seu parer, un lleuger matís de palatalitat i nasalitat que la fa ser menys “pura” que la del castellà pel fet que aquesta última és més centralitzada.

Pel que fa al concepte de “decisió”, que sembla ser subsidiari o afí al de “puresa”, aquesta idea és perfectament relacionable amb la que Milà havia exposat en la definició del **II** tipus de vocals (tòniques i àtones) a *De los trovadores en España* segons la qual en els països en què es pronuncia *con dejadez* (una concepció contrària a la de “decisió”), les tòniques són més *limpias* que les àtones. És clar, doncs, que Milà, en comparar les **aa** tòniques del castellà i el barceloní, arribà a la conclusió que el parlar de Barcelona és més “deixat” o “indecís” que el castellà perquè les vocals àtones hi presenten un matís marcadament diferent de les tòniques, especialment en algunes vocals com la **A**. La idea de “decisió”, doncs, (com l’antònima de “deixadesa”, així com la poca o molta “netedat” que aquests dos suposats fenòmens puguin transmetre a les vocals) ens remet a la concepció última que subjau en la caracterització del **II** tipus de vocals: hi ha llengües en què la presència o absència de tonicitat no aporta diferències significatives entre les vocals tòniques o àtones —únicament *le da un valor diferente que no cambia en nada su naturaleza*— mentre que en d’altres sí. El català de Barcelona, així, pertany segons Milà a aquest últim tipus de llengües mentre que el castellà no. En definitiva, Milà, a banda de caracteritzar segons les seves idees fonètiques la **A** tònica barcelonina, ens està dient també que aquesta última vocal manté una relació especial amb el seu correlat àton, un fet que ens durà immediatament a endinsar-nos en la descripció milaniana del vocalisme àton barceloní.

(*académica*) de Ballot (1818) y Estorch (1858) y el *Diccionario de la rima* (1852) del último. (Milà [1875:509])

Pel que fa a les vocals àtones del barceloní, Milà també les presenta agrupades en cinc entrades encapçalades, com les tòniques, per les lletres **A**, **E**, **I**, **O** i **U**. El primer aspecte que cal remarcar sobre la descripció i concepció del vocalisme barceloní als *Estudios de lengua catalana* és el fet que en aquest parlar, segons Milà, les **E** i **O** àtones es pronuncien, respectivament, *como si estuviese escrita a* i *como si estuviese escrita u*. Si a aquesta caracterització hi afegim la definició de **A** àtona (*suenan más impura que la tónica, recibiendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo más intenso de e y nasalidad*), arribem ràpidament a la conclusió que Milà no concebia el fenomen de la neutralització de les vocals àtones en català oriental en els mateixos termes que la teoria foneticofonològica actual. En efecte, rere aquestes definicions hi subjau la idea que els dos únics sons que ens transformen en posició àtona en barceloní (i la resta, per tant, del català central) són la **E** i la **O** àtones que esdevenen, respectivament, **A** i **U**, però no la **A** i la **U** àtones, que resten inalterades. És cert, tanmateix, que Milà reconeix que la **A** àtona no és exactament la mateixa que la tònica, però també té molt clar que, malgrat tot, aquesta vocal no perd el seu *sonido fundamental*³⁰¹

Una altra de les implicacions bàsiques a què ens duu aquesta peculiar concepció fonètica és el fet que el sistema vocàlic àton del barceloní estaria format a la pràctica, segons Milà, per les vocals **A** (més “impura” que la tònica), **I** i **U** o, en altres paraules, que en barceloní no existeix cap so vocàlic àton que no es pugui trobar també en posició tònica. Evidentment, aquesta última idea pressuposa que Milà no concebia que el resultat de la neutralització de les /a/ i /e/ àtones en barceloní fos un nou so amb una obertura i punt d’articulació diferents, tal com fa la moderna fonètica avui en parlar de la vocal neutra o mitjana central [ə], sinó simplement que la **E** àtona hi esdevenia **A**. Milà no feia res més que repetir el que ja havia exposat el 1861

³⁰¹ Així mateix, en una nota de la mateixa obra Milà torna a insistir en les implicacions de la seva peculiar concepció del vocalisme àton catalanooriental: *Obsérvase que nuestra regla nos dice*

a *De los trovadores en España* a l'hora de definir les característiques del català oriental i occidental amb uns termes i conceptes idèntics als que comentem:

*(...) se distinguen dos grandes divisiones: la parte occidental-meridional, en que se pronuncia el catalán con más limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental, en que se altera la pronunciación, en que las vocales son menos limpias y en que hay sustitución de vocales. Esta sustitución es la de la **a** a la **e** y de la **u** a la **o** en todas las sílabas no acentuadas (Milà [1861:432:433]).*

Com hem pogut llegir, i a banda del concepte de major o menor *limpieza* en la pronunciació de les vocals àtones del català que Milà associa novament a les característiques de les varietats que parlen amb “deixadesa”³⁰², el nostre autor deixa ben clar que en el català oriental hi ha dues vocals, la **E** i la **O**, que en posició àtona són “substituídes” per la **A** i la **U**, respectivament. Per si quedés cap mena de dubte sobre la naturalesa de les vocals resultants d'aquest procés, Milà precisa en un altre passatge de *De los trovadores en España*, com cal entendre exactament la seva teoria:

*Tal vez se nos niegue que la sustituida es una verdadera **a** o una verdadera **u**. En tal caso preguntamos: ¿en la pronunciación de la palabra **sogra**, quién adivina si se trata de “suegro” (**sogre**) o “suegra” (**sogra**); de la palabra **para**, si significa “padre” (**pare**) o “para” (**para** del verbo **parar**); de la palabra **cuqueta** (por **coqueta** o **cuqueta**) si se trata del diminutivo de “torta” (**coca**) o de “gusano” (**cuca**)? ³⁰³*

Així doncs, el fenomen de la “substitució” –que avui assimilariem o relacionariem amb el de “neutralització”- que afecta i caracteritza el vocalisme àton catalonooiental dóna com a resultat, segons Milà, que el sistema vocàlic àton del barceloní (i la resta del català oriental) estigui format únicament per

*cuando la **e** y la **o** se convierten en **a** y **u**, pero no cuando la **a** y la **u** vienen de **e** o de **o**. (Milà 1861:433, nota 10)*

³⁰² Vegeu la definició del **II** tipus de vocals romàniques a Milà (1861:431).

³⁰³ Vegeu Milà (1861:434).

tres vocals, **A**, **I** i **U**, les característiques de les quals passarem seguidament a analitzar a partir de les idees i terminologia milaniana.

Tal com ja hem avançat, la **A** àtona barcelonina és definida amb uns termes absolutament paral·lels als del seu correlat tònic. Així, si la tònica del barceloní era definida com a menys “pura” que la castellana i amb un lleuger matis de **e** i nasalitat, la **A** àtona, segons Milà, *suenan más impura que la tónica, recibiendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo más intenso de e y nasalidad*³⁰⁴. Això significa, seguint la terminologia milaniana, que la **A** àtona és considerada essencialment idèntica a la tònica (*sin perder su sonido fundamental*), però amb una palatalitat i nasalitat (*un tinte algo más intenso de e y nasalidad*) més intensa que la tònica la qual cosa té com a conseqüència que s’allunyi un xic més que la tònica del vèrtex imaginari del triangle vocàlic ocupat per la **A** “pura” (*suenan más impura*).

A banda d’aquesta característica general, cal remarcar que Milà detecta que en alguns casos la **A** àtona barcelonina esdevé *oscura* :

*La pronunciación más descuidada hace oscura la a inicial antes de s y en los monosílabos átonos al y am.*³⁰⁵

Cal recordar que el concepte de vocal *oscura* havia estat definit per Milà a *De los trovadores en España* com el tret bàsic que identificava el **VI** tipus de vocals, anomenades precisament *oscuros o mudas*, pel fet que *se pronuncian lo menos posible o no se pronuncian*. És evident que aquest tipus de vocals –en realitat, vocals neutres àtones amb una forta tendència a desaparèixer en determinats contextos per elisió– ens remetien a la definició orchelliana de vocal “ràpida”. Milà, a més, si volia ser coherent amb la seva concepció del funcionament del vocalisme àton catalanooriental, no podia considerar únicament *oscuros* les **A** àtones sinó també les **E** àtones. Així, i en conseqüència, llegim a l’apartat dedicat a aquestes últimes vocals que

³⁰⁴ Milà (1875:514).

³⁰⁵ Milà (1875:514).

*La pronunciación más descuidada hace oscura la e inicial antes de s y la de los monosílabos átonos el, em, et, es, en (art. y adv.).*³⁰⁶

En els contextos esmentats, doncs, Milà considerava que la **A** àtona del barceloní (tant si prové d'una **E** com d'una **A** àtona) , a més d'”impura”, era “fosca”, és a dir, poc perceptible. Pel que fa a aquest últim concepte, val la pena assenyalar i comentar una interessant observació de Milà sobre el concepte de vocal *oscura* que llegim als *Estudios* del 1875, un fet que demostra que aquest terme era utilitzat al llarg del XIX freqüentment, tot i que amb un significat no coincident o oposat al que emprava Milà:

*Entendemos por vocal oscura la que se pronuncia lo menos posible; la muda ha de ser la que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropriamente a la e convertida en a (más o menos impura) en el lenguaje que ahora estudiamos, y a la e escrita mallorquina en casos en que corresponde a la vocal doble o diptongo simultáneo œ.*³⁰⁷

Cal destacar dos aspectes importants sobre aquesta última nota. En primer lloc, estem davant d'un petit canvi o matisació en la teoria milaniana de les vocals, ja que, per primera vegada, Milà distingeix les *oscuras* de les *mudas*, dos tipus de vocals que havia inclòs el 1861 en el **VI** classe. Com hem pogut llegir, el redactat de Milà no deixava prou clar si la vocal *que se pronuncia lo menos posible* podia ser considerada idèntica o rebre el mateix nom que la que *no se pronuncia*, un matís que a partir d'ara deixa definitivament aclarit. En segon lloc, Milà tornava a insistir als *Estudios* en la necessitat de distingir els conceptes de *muda* i vocal *mixta*, un problema que ja havia plantejat a l'hora de definir les *mixtas* que formaven el **IV** tipus de vocals a *De los trovadores en España*. La novetat de la nota dels *Estudios* rau en el fet que Milà incloïa per primera vegada en l'advertència els sons vocàlics àtons provinents del procés de “substitució” en català oriental a fi d'evitar que aquest tipus de

³⁰⁶ Milà (1875:515). Cal assenyalar l'abandó del terme **mixta**. A partir d'aquesta data, Milà no tornarà a fer servir més aquest terme a l'hora de definir els tipus de vocals.

³⁰⁷ Milà (1875:514, nota 1).

vocals també poguessin ser confoses amb la seva concepció de les *mudas*. En definitiva, Milà volia marcar distàncies amb qui, segons el seu parer, utilitzava inadequadament o impròpiament termes o idees fonètiques sense un marc conceptual clar previ. Aquest fet ens demostra, una vegada més, que Milà s'havia proposat bastir una teoria sòlida i coherent sobre la naturalesa de les vocals. En conseqüència, no ens hem de deixar enganyar per l'aparent simplicitat o acientificitat de la seva terminologia, ja que amaga un gran esforç de sistematització que cal analitzar i resseguir atentament al llarg de la seva obra.

Pel que fa a les dues altres àtones del barceloní, Milà també considerà innecessari, com en el cas de la tònica, fer comentaris sobre la naturalesa de la U àtona barcelonina, ja que afirma que *nada hay que advertir*. En el cas de la I àtona, però, cal remarcar la breu caracterització que en féu Milà:

Escríbese y en la copulativa y al fin de diptongo, donde, sin perder el sonido de vocal pura, hace un oficio análogo al de las consonantes inversas.

*El pueblo tiende a convertir en a (no en e, imposible en el lenguaje oriental) la i átona anterior á la sílaba tónica: **masaricòrdia** por **misericòrdia**, **habatació** por **habitació**, **vagila** por **vigila**.(Milà [1875:516])*

Per una banda, és evident que a l'hora de presentar l'interessant comentari sociolingüístic sobre les assimilacions vocàliques del barceloní popular, Milà tornava a insistir en la seva concepció del funcionament i naturalesa del vocalisme àton oriental. Com ja hem vist, Milà considerava que l'existència de la **E** en posició àtona és impossible en barceloní pel fet que aquesta vocal s'assimila automàticament a la **A** en perdre l'accent. Més enllà d'aquesta qüestió, que ja ha estat suficientment tractada, i per altra banda, el susdit comentari és una de les poques ocasions en què Milà aplica el terme de vocal "pura" a sons vocàlics diferents de **A**. És clar, doncs, que la **I** també era per a Milà una de les vocals que pertanyia a la categoria esmentada i que Milà, sense citar-la, estava pensant en la teoria del triangle vocàlic. Cal recordar que en

aquesta teoria la **I** és la vocal per excel·lència d'un dels extrems del triangle, la posició *palatina*, i que per això mereix el qualificatiu de “pura”, un tret que, segons Milà, no perd ni quan deixa d'ocupar la posició de nucli de síl·laba.

Tot i que pràcticament no va fer cap comentari sobre les característiques de la **U**³⁰⁸, tant tònica com àtona, del barceloní, és evident que Milà considerava aquesta última vocal com una de les tres “pures”, ja que en els comentaris sobre la **A** i la **I** hi és implícita la idea que aquestes dues vocals formen un sistema coherent d'oposicions en què és necessari l'existència d'una tercera vocal que ocupi un dels extrems del triangle, la posició labial, que, segons aquesta teoria, només pot ocupar la **U**.

³⁰⁸ Es limità a dir que la **U** catalana era igual a la **U** castellana i a **OU** del francès.

3.2.1.4 La vocal neutra tònica al llarg de l'obra publicada de Milà

Tal com ja hem destacat en comentar *De los trovadores en España* (1861) i els *Estudios de lengua catalana* (1875), la *mixta* mallorquina –el primer terme que Milà utilitzà per anomenar la neutra tònica d'aquest parlar– fou una vocal que despertà fortament el seu interès. Més enllà de la voluntat constant de Milà per distingir aquest tipus de vocals de les *mudas*³⁰⁹, la caracterització de la neutra tònica en el marc de la teoria milaniana del vocalisme presenta un interès innegable, ja que és un exemple paradigmàtic d'una de les classes de vocals que Milà establí per a les llengües romàniques –les *mixtes* del tipus **IV**– representades en català únicament per aquesta tònica mallorquina³¹⁰.

Tal com hem pogut llegir, Milà definí el 1861 la neutra tònica com un cas de vocal *mixta*, produïda per la barreja de **a** i **e** o **o** i **e**, similar a les palatals labialitzades **eu** i **oe** del francès (que Milà anomena diftongs). Una mica més tard, el 1865, i en una brevíssima referència³¹¹, Milà citava les neutres tòniques del mallorquí amb els termes *vocals mixtes ó diptongació en lo mallorquí* en el pròleg de la *Ressenya històrica y crítica dels antichs poetes catalans*. És clar que Milà, tot i mantenir el terme *mixta* com a principal, ja està apuntant la possibilitat que aquesta vocal sigui el resultat d'un procés de diftongació. Tanmateix, la brevetat de la frase no permet fer gaire conjectures sobre l'evolució del pensament lingüístic de Milà a l'entorn de la neutra tònica, oimés si tenim en compte que el 1861 Milà ja havia relacionat la vocal

³⁰⁹ En totes les tres obres que comentarem en aquest apartat, Milà sempre dedica una part dels comentaris a advertir els lectors de la necessitat de distingir les vocals *mudas* –*la que no se pronuncia o se pronuncia lo menos posible*– de les *mixtas* pel fet que, segons el seu parer, el primer terme s'aplicava *impropiamente* a les vocals d'aquest últim grup.

³¹⁰ En les dues obres citades, Milà sempre circumscriu al parlar de Mallorca la neutra tònica. Més endavant (Milà [1876]), la farà extensiva a tot el baleàric.

³¹¹ Aquest és la frase on s'inclou la referència: *Y de bon grat confessarem que moltes rellíquies del antich parlar perdudes á Catalunya s'han mantingut en los altres dialectes, además d'algunes singularitats que aquests ofereixen, com les vocals mixtes o diptongació en lo mallorquí: fet de importancia en lo que no fora oportú allargarnos*. Milà (1865:8)

mallorquina amb els “diftongs” **eu** i **oe** del francès i que, per tant, la menció al terme *diptongació* pot ser més terminològica que conceptual.

Més endavant, en la descripció del barceloní del 1875, Milà modificà la definició de la [ɐ] mallorquina *-corresponde á la vocal doble o diptongo simultáneo œ-*, tot i que continuà considerant la tònica com un so compost per dos elements. La diferència essencial entre les definicions del 1861 i del 1875 (no tindrem en compte la menció del 1865 per la seva poca entitat) és el fet que Milà abandonà tant el terme *mixta* per a la neutra tònica com la idea que aquesta vocal és una barreja de dues vocals per passar a considerar-la com a *doble o diptongo simultáneo*, és a dir, un so format, com en el cas dels diftongs o les consonants africades, per dos *tempos* articuladoris molt consecutius però diferenciats. Aquesta última definició representa un canvi essencial no només en la concepció de la vocal mallorquina sinó també en la teoria fonètica de Milà. Així, és clar que a *De los trovadores en España* Milà parteix encara de la teoria del triangle vocàlic a l'hora de definir la vocal neutra tònica ja que la noció de “barreja” amb què és definida pressuposa concebre que aquesta vocal se situa en una posició intermèdia entre la que ocupen la **A** i la **E** o la **E** i la **O**. En el cas dels *Estudios de lengua catalana*, però, la noció de vocal doble o diftong simultani implica concebre un nou tipus de vocals, mai definides per Milà fins aleshores, que, a banda de caracteritzar-se per la seva situació dins unes coordenades imaginàries, presenten una naturalesa més propera a la d'una combinació de sons, com és el cas dels diftongs i les africades, que no a la d'una simple vocal. Els termes vocal *doble* o *diptongo simultáneo* (que es contraposa, així, al de diftong corrent o clàssic) són el resultat de l'esforç de Milà a fi de trobar un terme adequat per a la seva nova concepció de la neutra tònica.

Tanmateix, l'escrit en què Milà caracteritza més profundament la [ɐ] i que representa la culminació de les seves reflexions a l'entorn de la tònica esmentada és *Phonétique Catalane œ* (1876), un breu article que està dedicat

íntegrament a parlar d'aquesta vocal. Tal com veurem seguidament, Milà desenvolupa en aquesta obra la definició de la neutra tònica dels *Estudios* que acabem de glossar, en comenta l'abast geogràfic, algunes variants locals del fonema i diferents mostres de la presència de la vocal a la llengua antiga³¹². Una de les novetats més destacables d'aquest article del 1876 és el fet que Milà per primera vegada fa extensiva la neutra tònica a tot el baleàric –*La variété baléarique de la langue catalane possède quatre e: e inaccentué, nommé muet; e accentué, ouvert; e accentué, fermé; e accentué, nommé aussi muet (une muette accentué)*³¹³– la qual cosa implica que ja havia tingut notícia, directament o indirectament, de l'existència de les varietats menorquines i eivissenques que també conservaven aquesta tònica³¹⁴. Així mateix, Milà esmentava per primera vegada l'existència de modificacions locals de la neutra tònica –*Nous l'avons même entendu prononcer, sans doute par un effet de localité, comme simple o*-. Pel que fa a la naturalesa de la tònica, i a banda de les precisions de tipus dialectal i geogràfic esmentades, Milà tornava a insistir en el caràcter especial de la vocal –*cette dernière voyelle ou, mieux, diphthongue simultanée*-, la relació que mantenia amb alguns sons vocàlics d'altres llengües –*elle est essentiellement de la famille de l'eu français et de l'ö allemand*- i en la seva constitució doble –(*elle est composée de e et de o*-.).

³¹² Cal destacar que un dels propòsits principals de Milà a *Phonétique catalane*, a banda de presentar i definir la vocal neutra tònica del baleàric, és bastir una hipòtesi que expliqui un dels canvis fonètics que ha suscitat més controvèrsia en la lingüística històrica catalana: el pas de **crou** i **vou** a **creu** i **veu**, respectivament. Segons Milà, el fet que en algunes localitats mallorquines la neutra tònica pugui esdevenir [o] per l'assimilació de la labialitat d'un so contigu és la clau que permet arribar a la conclusió que rere la grafia dels antics **crou** i **vou** s'hi amagava segurament una œ (és a dir, d'una [ə]). A partir d'aquesta hipotètica pronunciació, que la grafia amb **O** amagaria, Milà arribava a la conclusió que el pas a **creu** i **veu** no era res més que el resultat de l'evolució regular de la vocal *doble* a **e** (oberta o tancada) en tot el català no insular. La teoria de Milà implica, doncs, concebre l'existència de la vocal tònica *doble* œ a tot el català antic, inclòs l'occidental, en què el baleàric seria l'única varietat que conservaria la situació general pretèrita a tot el domini. Malgrat els punts febles d'aquesta hipòtesi, és evident que es tracta del primer esforç seriós per relacionar i explicar aquest canvi fonètic en el marc general del vocalisme del català antic.

³¹³ Fem notar la ironia d'aquesta definició en relació al terme *muet* (muda).

³¹⁴ Una lectura superficial d'aquest fragment podria fer pensar que Milà creia que la neutra tònica era present a totes les varietats del baleàric. Tanmateix, les seves notes personals conservades al Fons Milà de la Biblioteca Menéndez y Pelayo de Santander que hem

En síntesi, Milà tornava a reproduir la caracterització de la neutra tònica com a diftong “simultani” compost de **e** i **o** que ja havia presentat sumàriament als *Estudios*, tot recuperant la comparació i inclusió de la vocal en el grup *-familia*, segons Milà- de les labialitzades **eu** i **ö** del francès i l'alemany que havíem llegit en la definició de les **mixtes** de *De los trovadores en España*. Aquesta concepció de la vocal neutra tònica –i, consegüentment, de les tòniques francesa i alemanya citades amb què formaria un grup diferenciat de vocals- és la millor prova que Milà havia arribat a concebre un nou tipus de sons vocàlics que no podia ser explicat únicament a partir de la teoria del triangle vocàlic.

Així, doncs, la concepció milaniana de la [ɐ], especialment de la que es dedueix dels *Estudios de lengua catalana* (1875) i *Phonétique catalane* (1876), constitueix una innovació important en la teoria milaniana sobre el vocalisme, ja que implica concebre dos grans tipus de vocals: les simples i les dobles o “diftongs simultanis”. Les primeres serien totes les que poden ser explicades per la teoria del triangle vocàlic i que, com hem vist, se subdividirien en “pures” –**a**, **i**, **u**- i la resta de vocals –bàsicament les **ee** i **oo** obertes i tancades i la **u** francesa, amb totes les variants possibles- que ocuparien una posició intermèdia en les coordenades definides per les vocals “pures”, fonamentals o bàsiques i que es definirien en relació a aquestes últimes pel grau d'allunyament o acostament que hi tinguessin. Com hem vist, Milà en un primer moment havia intentat explicar les característiques de les vocals *mixtes*, com la [ɐ], a partir de les coordenades del triangle vocàlic i per això les havia definit com el producte d'una “barreja” entre diferents vocals (intermèdies –**e** i **o**- o entre una intermèdia i una “pura” –**a** i **e**-). Tanmateix, i com acabem de demostrar, Milà modificà posteriorment la seva concepció sobre aquest últim tipus de vocals fins al punt de redefinir-les com a **dobles** o

comentat al llarg d'aquesta tesi fan palès que Milà coneixia l'abast geogràfic exacte de la tònica esmentada en els parlars menorquins i eivissencs.

diftongs simultanis o, en altres mots, com a elements a mig camí entre les vocals i els diftongs clàssics.

Milà no ens dóna prou pistes sobre el motiu o motius que l'impel·liren a modificar les seves fonètiques inicials³¹⁵, però, tot i així, no creiem que la formulació d'una nova classe de vocals –les dobles– constitueixi un trencament amb la concepció milaniana del vocalisme basada en la teoria del triangle vocàlic, sinó més aviat una redefinició en què es contempla la possibilitat que dues vocals simples puguin formar una unitat tan estreta –pel que fa a [ə], ja hem vist que es tractaria d'una combinació de e i o– que les dugui a acostar-se a la naturalesa dels diftongs.

En conclusió, i després d'haver analitzat les tres obres en què Milà exposa les seves idees sobre la naturalesa de les vocals, la teoria del triangle vocàlic se'ns revela com el marc conceptual bàsic a partir del qual Milà anà bastint la seva concepció i caracterització de les vocals romàniques, en general, i catalanes, en particular. Com hem pogut comprovar, Milà anà afinant progressivament la teoria d'Orchell, exposada primer en la seva ressenya del *Diccionario Etimológico de la lengua castellana* de Monlau (1856) i en desenvolupà al màxim les possibilitats en dues ocasions. Primerament, en la classificació dels tipus de vocals romàniques que llegim a *De los trovadores en España* (1861), que representa la concreció i aplicació pràctica de les teories orchellianes als sistemes vocàlics romànics; posteriorment, a *Estudios de lengua catalana* (1875) i *Phonétique catalane* (1876) Milà, probablement després d'haver conegut amb més fonament els parlars baleàrics, readaptà la seva teoria en el punt referent a la IV classe, les vocals que primer havia anomenat *mixtes* i que després definí com a *dobles* o “diftongs simultanis”. Així mateix, i a banda de l'encert o desencert de la caracterització milaniana de la /ə/, cal fer notar que en cap moment de la seva obra Milà va

³¹⁵ És significatiu que les vocals que formarien part de la *família* de [ə], la *eu* francesa i la *ö* alemanya, també representable per *oe*, s'escriguin o es puguin escriure amb dues lletres i

relacionar la neutra tònica amb la seva variant àtona. Com ja hem demostrat, Milà no concebia l'existència d'una vocal diferenciada de les tòniques en posició àtona, una idea que el dugué a mantenir postures com la que hem comentat i que, en el fons, justifiquen l'esforç de Milà per encabir la neutra tònica del baleàric en un esquema que no impliqui redefinir la seva concepció dels fenòmens de neutralització –que Milà anomenava “substitució”- que tenen lloc en les vocals àtones del català oriental.

que hi hagués una certa tradició antiga de considerar-les diftongs, tal com diu Milà a l'hora

3.2.2 Les referències a la naturalesa o característiques de les vocals en les notes inèdites de Milà sobre el baleàric

Després d'haver resseguit la teoria fonètica de Milà referent a les vocals, ens proposem analitzar a continuació les referències concretes als trets o característiques que definirien les diferents vocals del baleàric en les seves notes inèdites. El nostre objectiu, doncs, no és plasmar una altra vegada el sistema vocàlic del català insular que se'n dedueix sinó esbrinar els pressupòsits teòrics que hi són implícits, a fi de comprovar el paper de les notes que estudiem en l'evolució del pensament lingüístic de Milà; especialment, la influència que poden haver tingut en els dos últims treballs que hem comentat en els capítols anteriors, *Estudios de lengua catalana* (1875) i *Phonétique Catalane* (1876), on Milà, com hem vist, modificà alguns aspectes de la seva teoria vocàlica. Partim de la hipòtesi que el coneixement aprofundit de la fonètica baleàrica que Milà anà adquirint al llarg dels primers anys de la dècada 1870-1880 fou la causa per la qual el nostre autor no només va formular una nova classificació dialectal el 1875 sinó també el fet que l'indugué a readaptar la seva classificació del vocalisme romànic, exposada el 1861 a *De los trovadores en España*; sobretot pel que fa a la naturalesa de les vocals *mixtes* o *dobles*.

Per aconseguir el nostre objectiu, resseguirem totes les mencions sobre la naturalesa de les vocals que hem anat llegint al llarg de les notes sobre el baleàric que siguin relacionables amb els tipus de vocals que Milà va establir el 1861, a fi de comprovar en quins aspectes es manté la continuïtat amb la seva concepció vocàlica anterior al 1875 i en quins hi trobem modificacions que apuntin o enllacin amb la teoria fonètica posterior a la data esmentada. Així mateix, també assenyalarem, quan n'hi hagi, les idees o conceptes referents al

vocalisme baleàric que Milà no desenvolupà en la seva obra escrita i que només trobem en les seves notes³¹⁶.

³¹⁶ No tindrem en compte, però, alguns termes o conceptes de les notes que són clarament provatures o primeres aproximacions descriptives que el mateix Milà abandonà ràpidament,

3.2.2.1 Notes que fan referència a vocals llargues i breus (Tipus I)

La primera conclusió que s'extreu de les notes en què es parla de vocals llargues o breus és el fet que Milà només esmenta aquest tipus de sons quan cita o comenta la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual, una de les seves fonts per a l'obtenció de dades sobre el mallorquí. En efecte, el gramàtic mallorquí distingia, per una banda, entre vocals llargues i breus i, per altra, entre vocals obertes, tancades i mudes³¹⁷. A la pràctica, però, la diferència més rellevant era entre vocals llargues i mudes, una classificació que podem assimilar perfectament a l'oposició entre vocals tòniques i àtones a partir dels exemples que aporta, tot i que en diverses ocasions Amengual també fa servir el terme *breve* com a sinònim de *muda* (àtona). Milà així ho havia deduït en les seves notes sobre la naturalesa de la **A** mallorquina (full n. 1) i per això hi utilitzà alguna vegada l'adjectiu *larga*, al costat o conjuntament amb el terme *tónica*³¹⁸, quan recull l'opinió d'Amengual. Fins i tot, sembla que en un dels comentaris Milà també relacioni els termes *larga* i *breve* amb els dos grans tipus d'obertura vocàlica, però no creiem que calgui entendre-ho com una deducció o idea de Milà com una mala interpretació causada per la separació poc clara entre vocals “breus”, “llargues”, obertes i tancades en la gramàtica d'Amengual.

En una altra ocasió, Milà, tot basant-se novament en la susdita gramàtica, parla de *a y e mudas breves* en l'apartat que dedica al fenomen de les elisions en mallorquí. Concretament, Milà diu en el full 13 que només aquestes dues

ja que la informació posterior les invalida o supera. Entre aquests, recordem les mencions al concepte de *medio acento*, o *paladal* (amb) *más fuerza* (vegeu els capítols 2.3.1 i 2.3.1.2)

³¹⁷ Vegeu Amengual (1835:12) o el capítol 2.4.4.1 de la I part, en què comentem i citem l'apartat en què Amengual classifica les vocals mallorquines.

³¹⁸ Vegeu els capítols 2.2.2. i 2.4.4.1.

últimes vocals són les úniques que s'elideixen en mallorquí per fonosintaxi³¹⁹. A través dels exemples citats, es dedueix ràpidament que l'original en què es fonamenta Milà es refereix a les **aa** i **ee** àtones, dues vocals que eren definides a la *Gramática de la lengua mallorquina* com a *mudas* que podien ser indistintament *largas y breves*³²⁰ i que, a més, *prestan el mismo sonido*, és a dir, que tenen el mateix so³²¹. La diferència entre les *mudas largas* i *breves*, tenint en compte la terminologia d'Amengual, és la presència (*largas*) o absència de tonicitat (*breves*). És clar, doncs, que Amengual està parlant de vocals neutres tòniques -*mudas largas*-³²² i àtones -*mudas breves*. Milà, però, i com ja hem estudiat, no estava d'acord amb aquesta interpretació i sempre va parlar de **aa** tòniques i **aa** àtones (una part de les quals provenien de la “substitució” de **E** àtona). L'esment al terme *breve* per part de Milà, doncs, cal ser interpretat com una simple transliteració de l'original i no pas com un ús deliberat.

Sigui com sigui, Milà no tornarà a utilitzar més els termes *larga* i *breve* en les seves notes sobre el mallorquí, ni en les altres ocasions en què cita Amengual. En aquest sentit, Herman (1997:39) assegura que la tendència a allargar les vocals tòniques ja era molt accentuada en el baix llatí, per la qual cosa no és estrany que la tradició gramatical clàssica -i evidentment la romànica, que n'és una continuació- acabés assimilant els termes llarga i breu amb els de tònica i àtona, respectivament. Milà també s'havia adonat a *De los trovadores en España* (1861:431) que la tradició d'assimilar el concepte de durada de les vocals amb el de tonicitat era molt antiga. Així, i com a exemple, citava el manual trobadoresc *Donatus provincialis*³²³, on es manté que les vocals **a**, **e** i **o** de l'occità podien ser *larg* i *estreit*. Milà, però, es declarà en aquesta obra

³¹⁹ Vegeu el capítol 2.4.2.2. Les notes de Milà referents a les elisions vocàliques en mallorquí estan basades en el capítol X (*Figuras de dicción*) i el tractat 4rt (*Ortografía*) de la gramàtica d'Amengual.

³²⁰ Vegeu Amengual (1835:11).

³²¹ Amengual va ser un dels primers estudiosos que va descriure amb encert el fenomen de la neutralització entre les **aa** i **ee** àtones del català oriental. Vegeu Rossich (1995).

³²² A tall d'exemple, Amengual parlava de l'existència en mallorquí de tres **ee largas** (tòniques): l'oberta, la tancada i la *muda* (neutra).

³²³ Aquest és el nom llatí del *Donatz proença*ls d'Uc Faidit.

escèptic sobre el manteniment del tret de durada en les vocals romàniques, ja que segons el seu parer *esta distinción tomada de la lengua latina ha producido la mayor confusión en las prosodias y métricas modernos, si bien a puro repetirse ha podido a su vez influir en la realidad (...); si bien no todos aceptarán esta observación, pues según la feliz expresión del mismo gramático pensador, las cuestiones prosódicas se juzgan a veces valiéndose no del oído, sino de la vista*³²⁴. Així, doncs, és clar que Milà no creia en el manteniment del tret de durada en les llengües romàniques, tot i que era conscient que hi havia una llarga tradició gramatical que així ho creia.

En aquest sentit, estem convençuts que l'ús ocasional dels termes *larga* i *breve* en les notes milanianes sobre el mallorquí –que, a més, no té continuació en l'obra publicada de Milà posterior al 1861- ha de ser interpretat simplement com una manera de respectar o apuntar fidelment les citacions que extreia de la gramàtica d'Amengual, l'obra en què es basava a l'hora de prendre les notes que hem comentat sobre el vocalisme mallorquí i que, com hem vist, és deutora de la tradició clàssica pel que fa a la metodologia i el sistema conceptual de classificació de les unitats lingüístiques.

³²⁴ Milà (1861:431).

3.2.2.2 Notes que fan referència a vocals tòniques i àtones (Tipus II) i a vocals poc “*limpias*” (Tipus V)

Ja hem assenyalat que una de les grans novetats de l'adaptació milanesa de la teoria del triangle vocàlic d'Orchell, tal com es pot llegir a *De los trovadores en España* (1861), és la inclusió de la tonicitat com un dels trets essencials que cal tenir en compte a l'hora de caracteritzar les vocals. Milà, doncs, era ben conscient de la importància de l'accent d'intensitat en els sistemes vocàlics de les llengües romàniques, ja que la presència o absència de tonicitat no només hi és un tret distintiu des del punt de vista fonològic sinó que sovint ocasiona canvis molt importants en la pròpia naturalesa de les vocals³²⁵.

En aquest sentit, és clar que Milà sempre va tenir en compte l'accent d'intensitat a l'hora de caracteritzar els sistemes vocàlics del català en la seva obra, tant en l'escrita com en les notes inèdites que estudiem. Així, el vocalisme descrit per Milà a *De los trovadores en España, Estudios de Lengua Catalana* i *Phonétique Catalane*, ja sigui el general de les llengües romàniques o el d'alguna de les varietats del català, apareix sempre classificat en dos grans apartats segons la seva pertinença al sistema tònic o àton. Les notes inèdites de Milà sobre el baleàric, com ja hem destacat, tampoc no són una excepció a aquest mètode de classificació i concepció del vocalisme, ja que les vocals sempre són agrupades i estudiades segons la seva adscripció a un o altre paradigma³²⁶.

Pel que fa a la terminologia, Milà sempre utilitzà els adjectius *tónica* i *átona* en les notes que estudiem i en la seva obra lingüística publicada. L'ús d'altres termes pertanyents a la tradició gramatical, com els *larga*, *breve* o afins

³²⁵ En aquest sentit, és segur que Milà, en la seva qualitat de persona que estava al corrent dels últims avenços de la romanística europea, coneixia els canvis que havia ocasionat la fonologització de l'accent d'intensitat en el vocalisme del llatí parlat i, conseqüentment, de l'evolució diferenciada dels sistemes vocàlics tònic i àton en les llengües romàniques.

³²⁶ Vegeu l'estructura de la descripció milanesa del vocalisme mallorquí, maonès i eivissenc, respectivament, als capítols 2, 3 i 4 de la II part d'aquesta tesi.

comentats anteriorment, és sempre ocasional i cenyida a la recensió d'algun treball antic, com els d'Amengual i Figuera, que no estaven al corrent de les innovacions de la filologia moderna. En aquest sentit, algunes de les notes sobre el mallorquí que hem anat estudiant, com les que citarem a continuació, palesen clarament que Milà sempre es va mantenir distant amb la terminologia clàssica. Així, tot comentant la definició de la **A** mallorquina que podem llegir al pròleg del Diccionari de Figuera, Milà diu *Figuera distingue entre cerradas y abiertas (petit y fort) [...] Creemos pues que se refiere solo a la distinción entre tónicas y átonas y que en los pocos casos en que se aparta de ella hay inconsecuencia o aprensión* (full 1). En una altra ocasió (full 71), Milà estableix tota una sèrie d'equivalències entre la terminologia emprada pels mallorquins Amengual i Obrador i la seva:

À abierta larga = tónica. Obrador a las acentuadas también las llama largas
A muda = átona

Deixant de banda la qüestió terminològica i conceptual a l'entorn de les tòniques i àtones -que, com hem vist, és ben clara-, ens interessa ara centrar-nos en les conseqüències que, segons Milà, té l'accent d'intensitat en la naturalesa de les vocals. Així, segons Milà, tot i que l'accentuació *no cambia en nada* la naturalesa de les vocals, les diferències més acusades entre les vocals del sistema tònic i àton es donen en aquelles varietats lingüístiques en què, com el català oriental, es pronuncia *con dejadez*³²⁷. Com a conseqüència, les vocals tòniques i àtones d'aquests últims parlars seran definides o qualificades en algunes ocasions amb els termes *limpia* i *sucia*³²⁸, respectivament, i en

³²⁷ Recordem una vegada més la definició del II tipus de vocals tal com apareix a Milà (1861:431): **II**. *La acentuación, es decir, que recaiga o no el acento en la vocal. Esto da un valor diferente a la vocal aunque no cambie en nada su naturaleza, pero en los países en que se pronuncia con dejadez puede hacerla más limpias.*

³²⁸ La dualitat vocal *limpia/sucia* és especialment significativa pel que fa a la classificació milanesa dels dialectes catalans. En aquest sentit, paga la pena tornar a repassar la caracterització del català oriental i occidental feta a **De los trovadores en España**: (...) *se distinguen dos divisiones: la parte occidental-meridional, en que se pronuncia el catalán con más limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental, en que se altera la pronunciación, en que las vocales son menos limpias y hay sustitución de vocales.* Vegeu Milà (1861:432-433)

d'altres amb els de més o menys *pura*³²⁹. En conseqüència, el grau de “netedat” o “puresa” que puguin presentar les vocals de les varietats en què es pronuncia *con dejades*⌘ estarà fortament condicionada, segons Milà, a la seva tonicitat, ja que les vocals àtones sempre hi tendiran a la “impuresa” o manca de “netedat”³³⁰. Així mateix, no podem oblidar el gran paral·lelisme que Milà estableix entre les vocals del II tipus i les del V que es caracteritzarien, precisament, per ser vocals àtones pronunciades amb *poca limpieza*³³¹.

Caldrà veure ara, doncs, la presència dels termes i conceptes citats en la descripció de les vocals tòniques i àtones del baleàric que hem estudiat, no només per esbrinar el paper i la coherència de les notes inèdites de Milà amb la teoria fonètica que ell mateix exposà en la seva obra lingüística publicada, sinó també per dilucidar si considerava el baleàric, anàlogament al català oriental continental, com un parlar amb pronunciació “deixada” o *descuidada*. En aquest sentit, destacarem dos comentaris que considerem molt il·lustratius de la teoria fonètica de Milà aplicada a les vocals del baleàric i que hem pogut llegir a les seves notes inèdites.

En el primer comentari esmentat, localitzable al primer full de les notes, Milà es proposa esbrinar la naturalesa de les **aa**, tant tòniques com àtones, en mallorquí. Després de prendre nota de la caracterització de la vocal esmentada en la *Gramática de la lengua mallorquina* d'Amengual i el pròleg del *Diccionari mallorquí-castellà* de Figuera i de tenir en compte els comentaris

³²⁹ En altres ocasions, Milà preferia usar el concepte de vocal *pura*, fins i tot, en parlar de fenòmens vocàlics definits anteriorment amb termes afins al de *limpieza*. En aquest sentit, és molt il·lustratiu comparar el fragment que citarem a continuació amb la citació que hem inclòs en la nota anterior: *á una gran part del territori de la mateixa llengua (catalana), abont se pronuncian ab mes puresa les vocals, es á dir, á tot lo regne de Valencia y á la que's diu ara provincia de Lleyda y un bon tros de la de Tarragona*. Vegeu Milà (1874:163).

³³⁰ Per a més informació, vegeu novament el capítol 3.2.1.2 d'aquesta III part.

³³¹ Aquesta és la raó per la qual hem decidit tractar conjuntament en aquest capítol les referències a les vocals tòniques i àtones i a les vocals *limpias/sucias* que hem detectat en les notes inèdites de Milà sobre el baleàric.

de Mateu Obrador³³², especialment sobre les diferències entre la variant tònica i àtona de la vocal, Milà arriba a la següent conclusió:

*Creemos, pues, que no hay más diferencia que la que da el acento, diferencia (entre les **aa** tòniques i àtones) acaso mayor en mallorquín porque la átona participa mas de e.*

A fi de poder copsar la importància d'aquesta definició, paga la pena contrastar-la amb la caracterització de les **A** tòniques i àtones del barceloní que podem llegir als *Estudios de lengua catalana*:

*A. La a tónica v.g. la de cálli, menos decidida y pura que la castellana, recibe un ligero tinte de e y de nasalidad; pero por la fuerza que le comunica el acento es más decidida y pura que la átona, según se ve en las dos aes de cáixa.*³³³

*A. La a átona suena más impura que la tónica, recibiendo, sin perder su sonido fundamental, un tinte algo más intenso de e y nasalidad. Este tinte es mayor todavía en organizaciones particulares que no pueden servir de norma.*³³⁴

Un cop comparades, és evident el gran paral·lelisme que existeix en les definicions milanianes de les **aa** del barceloní i del mallorquí. El més destacable és que, en ambdós casos, la diferència entre la variant tònica i l'àtona del barceloní i mallorquí és el major “tint” de **e** en la vocal no accentuada. Així mateix, l'única diferència existent entre els dos parlars és el fet que la **a** àtona mallorquina “participa” més de **e** que la del barceloní. Més enllà de la terminologia emprada, i com ja hem demostrat en un capítol anterior³³⁵, cal interpretar aquestes definicions a partir del marc conceptual previ que dóna sentit a les paraules de Milà. Així, segons la teoria del triangle vocàlic en què es basava el nostre autor, cal entendre que la **A** barcelonina³³⁶ i mallorquina és més palatal (*ligero tinte de e, participa mas de e*) que la castellana, especialment la variant àtona en què aquest tret és encara més acusat. Com a

³³² Vegeu els capítols 2.2.1 i 2.2.2 de la II part.

³³³ Milà (1875:511).

³³⁴ Milà (1875:514).

³³⁵ Vegeu el capítol 3.2.1.3 d'aquesta III part.

conseqüència, la vocal catalana és menys *pura* que la castellana perquè en català les **aa** són pronunciades amb menys “decisió”, especialment l’àtona. Com ja hem assenyalat³³⁷, aquesta última caracterització ens remet, en definitiva, al fet que, segons Milà, en les varietats en què es pronuncia amb menys “decisió” o amb *dejadez*, la diferència entre les tòniques i àtones és més notable que en aquelles varietats que, com el castellà, articulen les vocals més “decididament” i, per tant, hi són més “pures”.

A la vista dels paral·lelismes esmentats, creiem estar en condicions de poder interpretar que Milà, tot i no dir-ho explícitament, també considerava el mallorquí com un parlar poc “decidit”; és a dir, una varietat en què les vocals àtones són destacadament diferents de les tòniques perquè sons bàsics com la **A** “participen” o tenen un “tint” de *e* (una vocal no pura) i, per tant, s’allunyen de la posició *gutural* del triangle vocàlic on es localitzaria la **A** *pura*. Hem vist, doncs, una vegada més com els conceptes i terminologia milanianes ens remetent constantment a la teoria del triangle vocàlic que, en definitiva, és allò que explicaria que les vocals d’una llengua s’articulin més lluny o més a prop de les posicions “pures” o vèrtexs de l’esquema triangular que justificava la teoria fonètica de Milà sobre les vocals. Així mateix, la comparació entre la caracterització de les **aa** barcelonines i mallorquines fa palesa les similituds metodològica i conceptual entre els *Estudios de lengua catalana* i les notes inèdites sobre el baleàric, ja que són una mostra fefaent de la interconnexió entre els diferents projectes de descripció dialectal de Milà. En aquest sentit, els paral·lelismes detectats farien evident, fins i tot, que la distància temporal entre els dos treballs milanians no pot ser gaire acusada si tenim en compte la gran afinitat existent entre ambdues definicions.

El segon comentari de les notes milanianes sobre el mallorquí a què hem fet referència (localitzable al full 66) també és directament relacionable amb la

³³⁶ Una altra característica de la **A** barcelonina, que no sembla ser compartida amb la mallorquina, és la seva nasalitat.

³³⁷ Vegeu el capítol 3.2.1.3 d’aquesta III part.

idea que en les varietats en què es pronuncia amb “deixadesa” les vocals poden ser més o menys “netes”:

Bé, e algo sucia, parece que en general las e acentuadas.

A banda que la nota suara esmentada és una de les millors confirmacions sobre la presència de vocals *sucias* en mallorquí i, per tant, del fet que, segons els esquemes teòrics milanians, la pronunciació d’aquest parlar també era “deixada”, cal destacar que aquesta és l’única vegada en tota l’obra escrita de Milà en què s’aplica el concepte de vocal *sucia* a un element tònic. En efecte, tal com hem assenyalat anteriorment, Milà havia dit clarament a ***De los trovadores en España*** que les vocals tòniques de les llengües en què es pronunciava *con dejadez* eren sempre més *limpias* que les àtones; així mateix, les vocals del **V** tipus, definides precisament com a *no mixtas (...) pronunciadas con poca limpieza*³³⁸, havien estat exemplificades a través d’un so àton com la *e no acentuada de Barcelona*.

Caldria esbrinar, doncs, si la nota esmentada representa una modificació en la teoria fonètica milaniana de les vocals, en el sentit que Milà també arribà a concebre la possibilitat que existissin tòniques *no limpias* o *sucias*, o si, contràriament, som davant d’un comentari superficial que no va tenir més continuïtat en l’obra de Milà. Al nostre entendre, la segona opció és la més probable, ja que, per una banda, Milà deixà ben clar en la seva obra escrita que les vocals *sucias* són sempre àtones i, per altra banda, pel fet que és una observació que no apareixerà més en l’obra lingüística de Milà, ni en les seves notes inèdites ni en la publicada posteriorment a ***De los trovadores en España***. Així mateix, hi ha un detall en la nota citada que ens sembla molt significatiu perquè, fins i tot, apunta la possibilitat que Milà no fos l’autor sinó

³³⁸ Milà (1861:431).

el receptor de la informació sobre les **ee** tòniques mallorquines: el condicional *parece*³³⁹.

És possible que el comentari citat no faci referència exactament a la [e] del mot *bé* sinó a la totalitat de les **ee** tòniques mallorquines on, a banda de l'oberta i la tancada, també s'ha inclòs tradicionalment la neutra tònica. En el cas que Milà no sigui l'autor originari de la nota, l'adjectiu *sucia* faria referència segurament a la característica [ə] del mallorquí, amb la qual cosa es demostraria que el terme *sucia* era usat al XIX amb un significat no coincident amb el que emprava Milà. Si, tanmateix, el comentari que analitzem és el resultat d'una observació directa de Milà, és possible que l'adjectiu *sucia*, aplicat a totes les **ee** mallorquines, sigui equivalent o pròxim al terme *no pura* que utilitzà, sobretot, en la descripció d'algunes vocals tòniques barcelonines. Tanmateix, aquesta possibilitat plantejaria encara més dubtes, perquè les **ee** mai no són vocals pures (només ho poden ser la **A**, **I** i **U**) segons la teoria del triangle vocàlic en què es basava Milà, sinó intermèdies o mixtes. L'única interpretació de l'adjectiu *sucia* en el context esmentat que ens sembla plausible, en el cas que Milà sigui l'autor directe de la nota, és el fet que faci referència a una naturalesa diferent de les **ee** tòniques en mallorquí, no coincident amb la que presenten en català central. En aquest sentit, està comprovat que la [e] i [e] mallorquines no presenten el mateix grau d'obertura que en català central, ja que tendeixen a ser-hi més obertes³⁴⁰.

Sigui com sigui, és evident que Milà no tornarà a parlar més de vocals tòniques *sucias* en la seva obra lingüística, ni en les seves notes inèdites ni en els treballs publicats posteriorment al 1861, per la qual cosa aquest concepte no tindrà continuïtat en la seva teoria vocàlica. Creiem, en definitiva, que l'observació sobre les **ee** tòniques mallorquines que hem comentat ha de ser interpretada segurament com una idea que fou rebutjada posteriorment pel

³³⁹ Després d'haver transcrit i comentat les notes de Milà, creiem que l'ús dels verbs condicionals en els seus escrits és molt excepcional i limitat sovint a informacions aportades pels seus col·laboradors que no havia pogut contrastar.

propi autor o com una aportació d'algun col·laborador seu (Obrador?) que Milà es limità a recollir.

³⁴⁰ Vegeu Recasens (1991).

3.2.2.3 Notes que fan referència a vocals obertes i tancades (Tipus III)

A diferència d'altres conceptes fonètics, la distinció entre vocals obertes i tancades (amb aquests termes o altres) és força antiga³⁴¹. Una petita mostra de l'arrelament d'aquesta distinció al nostre país és el fet que les dues obres sobre el mallorquí en què es basava Milà, la Gramàtica d'Amengual del 1835 i el Diccionari de Figuera del 1840, dos treballs conceptualment i metodològicament clàssics, diferencien diverses vocals segons l'obertura³⁴². Malgrat que Milà no parlà de l'obertura vocàlica en la recensió del *Diccionario Etimológico de la lengua castellana* de Monlau (1859), sempre trobarem a la resta de la seva obra lingüística la diferenciació entre vocals obertes i tancades³⁴³. Així, en la classificació de les vocals romàniques que establí a *De los trovadores en España* (1861) Milà, a banda de fonamentar el III tipus de vocals en el grau d'obertura, manté que la diferenciació no s'estableix només entre dues grans posicions –l'oberta i la tancada- sinó que existeix una gradació que dóna com a resultat l'existència de diferents tipus de vocals obertes i tancades en la Romània³⁴⁴. Milà fou coherent amb aquesta concepció del grau d'obertura de les vocals en la descripció de les **ee** i **oo** tòniques del barceloní a *Estudios de lengua catalana* (1875). En aquest sentit, hi podem llegir que les vocals esmentades

³⁴¹ Sobre els coneixements a l'entorn de la formació i producció dels sons del llenguatge abans de Milà, vegeu Moran (2000).

³⁴² Figuera distingia tres **ee** (*muda, tancada y ubêrta*), dos **aa** i dos **oo** en mallorquí basant-se en la posició *petít* i *fórt* (en el cas de les ee, a més, *fortêl*) de la boca. Amengual parla de **ee** i **oo** obertes i tancades (a més d'una *e muda*) i d'una **a** oberta.

³⁴³ Tanmateix, i a diferència d'Amengual, Figuera i altres autors catalans de la primera meitat del XIX (vegeu Moran [2000]), Milà no va parlar mai de **aa** obertes i/o tancades.

³⁴⁴ **III. La distinción entre cerradas y abiertas: es decir que la e se acerque más o menos a la a o a la i y la o a la a o la u; en el primer caso son abiertas, en el segundo cerradas. La escala de modificaciones es muy extensa, es decir, puede haber varias ees cerradas o abiertas.** Milà (1861:431). Com es pot comprovar, la percepció de l'obertura vocàlica per part de Milà parteix de la teoria del triangle vocàlic.

poden ser obertes i tancades, *aunque no muy cerrada ni muy abierta*³⁴⁵. Així mateix, Milà intentà regularitzar la casuística que expliqués l'aparició d'una o altra vocal en barceloní a través d'un mètode de classificació i presentació de les vocals basat en les terminacions assonants que apareixen en els diccionaris de rimes. Cal recordar que aquest sistema d'ordenació dels casos és el mateix que Milà va emprar a l'hora de recollir exemples de **ee** i **oo** obertes i tancades en mallorquí, tal com hem pogut veure en comentar les seves notes inèdites sobre el baleàric³⁴⁶. Així mateix, Milà també va parlar de **ee** obertes i tancades en l'article que dedicà a les especificitats del vocalisme tònic del català insular, *Phonétique Catalane œ* (1876).

Com ja hem pogut comprovar, les notes inèdites de Milà sobre el baleàric també diferencien sistemàticament les vocals segons el seu grau d'obertura. Pel que fa a aquest punt, no només hem destacat la classificació entre **ee** i **oo** obertes i tancades tòniques del mallorquí, que en molt aspectes és similar a la que Milà utilitzà als *Estudios* sobre el barceloní, sinó també l'ús constant de l'accent gràfic greu i agut en la presentació dels exemples recollits des d'una voluntat estrictament foneticodescriptiva i no ortogràfica, ja que l'accent gràfic també apareix en alguns exemples mallorquins de [e] i [o] àtones com *pégar* o *adóbar*. A continuació, ens interessaria comentar alguns casos recollits per Milà en les seves notes que donen una informació sorprenent sobre l'obertura concreta de determinats mots del català insular. Així mateix, ens proposem comentar la caracterització milaniana de la **A** tònica menorquina, una vocal amb un matís destacadament palatal, ja que està feta a partir d'una sèrie de definicions i termes que ens permetran enllaçar el concepte d'obertura vocàlica amb altres idees fonètiques de Milà, com la *suavidad* d'alguns sons, que només apareixen a les notes inèdites sobre el baleàric i són absents de la resta de la seva obra lingüística.

³⁴⁵ Milà (1875:512 i 513).

³⁴⁶ Vegeu els capítols 2.3.2 i 2.3.3 de la II part.

Comentem, doncs, en primer lloc, dues notes sobre l'obertura d'un parell de mots mallorquins tal com els recollí Milà:

Entre, pron muy abierta, Obrador no halló dif entre prep y verbo (full 4)

Tonet e? Cerrada. Mall abierta (full 35)

La informació fonètica sobre l'obertura de la tònica dels mots *entre* i *Tonet* d'aquestes notes és sorprenent perquè no coincideix amb la realitat del mallorquí, almenys l'actual. Així, la pronunciació més habitual del mot **entre** -i del seu homòfon **entra**- a Mallorca és, en ambdós casos, amb la neutra tònica ([**ə**]). Solament en algunes localitats de l'interior de l'illa (Alaró, Lloseta i Binissalem) podríem sentir-les amb una [**e**]. Pel que fa a *Tonet*, no tenim notícia que el solleric hagi pronunciat mai una [**e**] en el sufix **-et**, ni el mallorquí general (tret de les localitats esmentades), el correlat obert de la tònica esmentada. Com en el primer exemple, l'obertura de la tònica d'aquest últim mot correspon a la mitjana [**ə**], tant en solleric com en la majoria del mallorquí. Per aquestes raons, ens és difícil justificar la validesa de la informació sobre l'obertura de la tònica dels dos casos esmentats.

Evidentment, no es pot descartar absolutament la possibilitat que la informació que fonamenta aquestes notes fos aportada per algun col·laborador de Milà que provingués d'alguna de les localitats de l'interior de Mallorca en què la neutra tònica ha esdevingut [**e**] i sobre el qual no en tinguéssim notícia. Tanmateix, una altra explicació, més plausible, es podria basar en el fet que els dos comentaris no assenyalessin l'obertura o tancament d'una **E** tònica –oberta o tancada- sinó d'una neutra tònica, una vocal que té un fort camp de dispersió i que, per tant, no sempre es pronuncia amb el mateix punt i mode d'articulació³⁴⁷. A banda d'això, no és estrany que Milà arribés a concebre [**ə**] obertes i tancades, ja que, dins la seva concepció del vocalisme aquesta tònica era un element format per dos elements vocàlics (per això, l'anomenà *vocal doble* o *diftong simultani*) que poden presentar diferents

³⁴⁷ Vegeu Recasens (1991:105).

graus d'obertura per separat: la **e** i la **o**. No creiem que Milà o els seus col·laboradors es poguessin equivocar en la identificació del tipus d'obertura de la vocal tònica dels exemples citats per la qual cosa, en el cas que aquesta última interpretació fos l'encertada, estaríem davant d'un cas únic –però no impossible– d'aplicació de l'obertura vocàlica a un so diferent de **e** o **o** en la teoria fonètica de Milà. El nostre autor, doncs, podria haver volgut justificar determinades variacions de la neutra tònica mallorquina a través del concepte d'obertura vocàlica, un fet ben lògic si tenim en compte que considerava la vocal esmentada com un compost de **e** i **o**. Tot i que no tornarem a trobar en la seva obra uns –possibles– comentaris sobre el grau d'obertura d'una neutra tònica, cal recordar que Milà va mantenir clarament a *Phonétique Catalane* (1876) que la neutra tònica presentava nombroses variacions i que era un element format per dues vocals intermèdies³⁴⁸, per la qual cosa, implícitament, també podia haver deduït que el resultat final de la combinació, com les vocals originàries per separat, era susceptible de presentar graus d'obertura diversos segons els mots.

Ja en segon lloc, voldríem ara relacionar una nota sobre la naturalesa de la **A** tònica del maonès amb el concepte de vocal o consonant *suave* i/o *dulce* que hem pogut llegir en diverses notes referents a les característiques de les oclusives palatals del mallorquí i les vocals que hi estan en contacte. Recordem, doncs, la definició de la tònica esmentada (full 54) i les diverses notes en què Milà esmenta i aplica el concepte de *suavidad* a determinats sons del mallorquí (fulls 17 i 18):

³⁴⁸ *Cette dernière voyelle ou, mieux, diphtongue simultanée, subit de modifications locales et peut-être personnelles et verbales; mais elle est essentiellement de la famille de l'eu français et de l'ö allemand, c'est-à-dire composée de e et o.* Milà (1876)

-Dice T.³⁴⁹ que la c (k) es pura pero el mismo pronuncia un poco *queab* que en el campo de Mall. es la a inglesa dulce que se parece un poco a la e. En Mabón la pronuncian mas dulce, la e mas cerrada (mas oe)...(full 54)

-*Queap a muy suave o bien la a a efecto de la e, oe/ia?*

-*Yo creo e muy suave queastich, queabra, quiap*

-*Creo simple modificacion a efecto de la k.*

-*Yo creo e muy suave aunque Obrador como yo antes ha oido i* (full 17)

-*Peguien g tan suave que parece y.*

-*Guenanci la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g* (full 18)

Com es pot comprovar, la *a inglesa dulce* del mallorquí a què Milà fa referència és sempre una /a/, tònica o àtona, en contacte amb una oclusiva palatal i representada a través de les grafies **ea** o **ia**. A través dels exemples i els comentaris aportats, s'arriba a la conclusió que l'efecte de la palatal en la vocal contigua era, segons Milà, la segregació d'un element vocàlic que no sabia si identificar com una *e muy suave* o com una *i*³⁵⁰. En una ocasió, fins i tot (primera nota del full 17), Milà sembla creure que la vocal anterioritzada de **cap** (*queab*) és també una *a muy suave*. La *a inglesa dulce* del maonès, en canvi, és *mas dulce, la e mas cerrada (mas oe)* que la mallorquina; en resum, i seguint la terminologia milaniana, una **A** amb una “dolcesa” més acusada.

Per una banda, és evident que, seguint la teoria vocàlica de Milà, la /a/ “dolça” descrita en les notes sobre el mallorquí i el maonès no és una vocal

³⁴⁹ T. és l'abreviatura de *Hombre de la Tierra*, el maonès que Milà degué entrevistar probablement a Barcelona. En el capítol 1.4.2 de la II part hem exposat la idea que aquest personatge fos el pare de Llorenç Pons, el jove canonge que proporcionà a Milà informació directa sobre el menorquí de Maó.

³⁵⁰ Veny (1983:88) ja assenyala que la percepció primària de les síl·labes amb una oclusiva palatal mallorquina és l'audició d'un element semivocàlic palatal (/j/) entre la consonant i la vocal. Els dubtes de Milà sobre l'entitat d'aquest element semblen estar justificats a la llum de la recerca de Mascaró i Rafel (1981), ja que la [j] del mallorquí és molt propera a una [e].

pura perquè tendeix a situar-se en una posició propera a la **e**, fora de la posició gutural del triangle vocàlic (*a inglesa dulce que se parece un poco a la e/la a toma el sonido de la e*); i, per altra banda, que és relacionable o similar a les vocals dobles³⁵¹, ja que les notes semblen apuntar, a través de les grafies, que aquesta /**a**/ palatalitzada és, el fons, un compost de *e muy suave* (o *i*) i **a**.

Deixant de banda la qüestió de si Milà considerava realment o no aquesta vocal com a *doble*³⁵², ens interessa ara esbrinar per què Milà va qualificar de *suave* el primer element vocàlic –descriu majoritàriament com una **e**– d'exemples com *queab/quiap, queastich, quabra, peguian* (*cap, càstig, cabra, peguen*), i perquè el segon element dels mateixos casos –la **a** pròpiament– és definida amb el terme *dulce*. Per una banda, sembla clar que el primer element ha de ser *suave* en el sentit de “poc perceptible”, ja que la sensació acústica més habitual que produeix entre els no mallorquins la palatalitat de les oclusives [ç] i [ʝ] seguides de vocal és la segregació d'un element asil·làbic pronunciat molt ràpidament i, per tant, poc perceptible o identificable. En aquest sentit, cal remarcar que l'única diferència entre el mallorquí i el maonès seria el fet que, segons Milà, aquest element *suave* és més tancat (*la e mas cerrada*) en maonès i que en mallorquí, per tant, seria més oberta. És clar, doncs, que Milà està aplicant el concepte d'obertura vocàlica fins i tot a un so vocàlic poc perceptible com la **e** de *queab*. A més, i seguint les idees fonètiques de Milà, aquest tret és un dels que diferenciaria la *a inglesa dulce* mallorquina i maonesa. L'altre, com ja hem vist, seria el grau de “dolçor” de la **A** en mallorquí i maonès, més acusat en aquest darrer parlar.

A la vista de les deduccions que acabem de plasmar, sembla plausible mantenir que els conceptes de vocal *dulce*, *suave* i *cerrada* són molt pròxims, oimés si comparem els comentaris a l'entorn de la pronunciació de *queap* en mallorquí i maonès i la definició de la vocal anterioritzada en aquest darrer

³⁵¹ Tant al full 17 (mallorquí) com al 54 (maonès), Milà relaciona la *a inglesa* amb la œ ([ʰœ]) o neutra tònica mallorquina.

parlar (*En Mabón la pronuncian mas dulce*). Cal entendre-ho, però, en el sentit d'una gradació: la *a inglesa dulce* mallorquina és “dolça” en el sentit que és més tancada (*se parece un poco a la e*) que la *a pura* i que la menorquina encara és més *dulce/ cerrada* que la mallorquina pel fet que el primer element de la combinació -la *e suave* o poc perceptible- és més tancat que el del mallorquí. Creiem, doncs, que Milà va interpretar les característiques de la *a* “dolça” balear, així com les diferències entre la variant mallorquina i maonesa, a partir del concepte gradual d'obertura vocàlica que podem llegir a *De los trovadores en España* (1861:431), *que la e se acerque más o menos a la a*, una definició que, al seu torn, no es pot entendre si no és a través de la teoria del triangle vocàlic.

En definitiva, Milà ens està dient que la *a* “dolça” (palatal, segons l'actual teoria fonètica) del baleàric se situa entre la **A** *pura* (central) i la /**e**/ i que les diferències que presenta aquesta vocal en els dos parlars insulars citats és el grau d'apropament a un dels dos extrems del triangle. Així, la vocal “dolça” mallorquina seria més oberta pel fet que tendiria a situar-se més a prop de la **A** mentre que la maonesa seria més tancada, perquè es localitzaria en una posició intermèdia més acostada a la **E**³⁵². Una vegada més, doncs, Milà ens dóna una altra prova sobre el fet que el concepte d'obertura és essencial en la seva comprensió i descripció dels trets que singularitzen i diferencien els sons vocàlics del baleàric, ja que fins i tot l'aplicà a vocals *dobles*, com la **œ** ([**ə**]), o molt properes a aquestes, com la **ea** o **a** “dolça” que acabem de comentar.

³⁵² Tractarem aquest punt al següent capítol, on analitzarem les vocals del IV tipus (*mixtas* i/o *dobles*) que Milà va descriure al llarg de la seva obra.

3.2.2.4 Notes que fan referència a vocals “*mixtas*” o “*dobles*” (Tipus IV)

Tal com ja hem exposat al capítol 2.1.4, l'esforç de Milà per bastir una teoria fonètica que permetés explicar satisfactòriament les vocals definides primer com a *mixtas* i més tard com a *dobles* o “diftongs simultanis” és un dels aspectes més interessants del pensament lingüístic del nostre autor, així com un dels punts en què es pot copsar millor l'evolució de les idees milanianes sobre la fonètica vocàlica. En aquest sentit, Milà no sempre anomenà amb el terme *mixta* els mateixos sons i, com ja hem explicat, abandonà definitivament aquest terme pel de vocal *doble* o *díptongo simultáneo* a partir de la publicació dels *Estudios de lengua catalana* (1875).

Si fem una petita història de les vocals que Milà qualificà de *mixtas*, veiem que el primer esment d'aquest terme en l'obra milaniana apareix el 1859, data en què publicà la ressenya sobre el *Diccionario Etimológico de la Lengua Castellana* de Monlau a què hem fet referència. En aquest article, on Milà exposava esquemàticament per primera vegada la teoria del triangle vocàlic d'Orchell, les vocals definides amb el terme *mixtas* eren les que no ocupaven cap de les tres posicions “pures” o vèrtexs del triangle, és a dir, la **E** (situada entre la **A** i la **I**), la **O** (entre la **A** i la **U**) i la **U francesa** (entre la **I** i la **U**). En aquell moment, doncs, el terme *mixta* era sinònim de vocal intermèdia entre dues “pures” i Milà encara no l'havia aplicat al sistema vocàlic dels parlars catalans. Més endavant, i com ja hem destacat, Milà afinà molt més la seva teoria fonètica en la classificació del vocalisme romànic que exposà a *De los trovadores en España* (1861). Una de les principals novetats de la classificació esmentada era, precisament, la inclusió d'un nou tret en la teoria del triangle vocàlic que permetia explicar les característiques d'una sèrie de vocals com la mal anomenada, en opinió de Milà, *muda* mallorquina (la neutra

³⁵³ En altres mots i amb més bagatge teorico-científic, això és el que defensa Recasens

tònica del baleàric) i les representades per **eu** i **oe** en francès i que allí s’anomenaven “diftongs”. Segons Milà, aquest tipus de vocals es definien en mallorquí per ser una barreja de **a** i **e** o de **e** i **o**; en altres mots, unes vocals que se situarien entre una vocal *pura* (la **a**) i una intermèdia (la **e**) o entre dues intermèdies com la **e** i la **o**. Com podem deduir, Milà apunta, però no assegura, la possibilitat que en mallorquí existeixin dues mixtes, la primera de les quals es podria identificar amb la **a** anterioritzada que està en contacte amb les oclusives palatals mallorquines (*mezcla de a y e*) i la segona, amb la neutra tònica de gran part del baleàric (*mezcla de e y o*). En aquest sentit, la descripció de les *mixtas* al 1861 sembla coincidir força amb les notes inèdites de Milà sobre les dues vocals mallorquines que més li cridaren l’atenció: la **ea** o **a** “dolça” i la neutra tònica, presentada a les notes com a **ê** o **eo**³⁵⁴ o directament com a *mixta*³⁵⁵. Així mateix, Milà no semblava conèixer en el 1861 l’abast geogràfic exacte d’aquesta última vocal en els parlars baleàrics, ja que la circumscriu únicament a Mallorca. Una mica més tard, a la ***Ressenya històrica y crítica dels antichs poetes catalans*** (1865), Milà tornava a cenyir la neutra tònica al mallorquí en una breu referència a les *singularitats* dels dialectes catalans de fora del Principat:

(...) *moltes rellíquies del antich parlar perdudes á Catalunya s’han mantingut en los altres dialectes, además d’algunes singularitats que aquests ofereixen, com les vocals mixtes ó diptongació en lo mallorquí: fet de importancia en lo que no fora oportú allargar-nos*³⁵⁶.

Com podem llegir, Milà ja sembla estar apuntant la possibilitat, desenvolupada posteriorment als ***Estudios de Lengua Catalana***, que la vocal *mixta* o neutra tònica mallorquina sigui el resultat d’un procés de diftongació. Amb tot, no podem prendre en massa consideració el fragment citat perquè Milà, a diferència de les altres obres que comentem, no especificà ni aclarí com calia

(1991).

³⁵⁴ A les notes sobre el mallorquí. Vegeu el capítol 2.3.2.2 de la II part.

³⁵⁵ A les notes sobre l’eivissenc. Vegeu el capítol 4.2.1 de la II part.

entendre el terme *diptongació*. Així mateix, és molt probable que aquesta menció sigui més terminològica que conceptual, en el sentit que Milà ja havia dit el 1861 que la seva classificació de les *mixtes* era paral·lela o equivalent a la dels “diftongs” francesos **eu** i **oe**.

A partir de 1861, doncs, Milà no modificarà essencialment el tipus de vocals que formen part d'aquest grup, però sí, i molt, la definició de la seva naturalesa, fins al punt que abandonarà definitivament el terme *mixta* a partir de la publicació dels *Estudios de Lengua Catalana* el 1875. Malgrat que aquest treball no està dedicat al baleàric sinó al barceloní, Milà inclogué una breu referència a la neutra tònica mallorquina en precisar com calia entendre el terme *muda* en aquesta obra:

*La muda ha de ser la que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropriamente á la e convertida en a (más o menos impura) en el lenguaje que ahora estudiamos (el barceloní), y á la e escrita mallorquina en casos en que corresponde á la vocal doble o diptongo simultáneo œ.*³⁵⁷

A banda del canvi de nomenclatura i el fet que Milà continua ignorant el vocalisme tònic d'una part del menorquí i l'eivissenc, les antigues *mixtas* semblen haver-se reduït únicament a la neutra tònica mallorquina i la naturalesa d'aquesta vocal ha deixat de ser el resultat d'una “barreja” entre dues vocals per esdevenir un nou tipus de so vocàlic, mai definit per Milà fins aleshores, que seria el resultat de combinar dues vocals (**o** i **e**) de manera semblant a la dels diftongs. Més endavant, Milà acabarà de definir i aprofundir les característiques de les vocals *dobles* o *diptongs simultàneos* a *Phonétique Catalane* **œ** (1876). Les principals dades aportades per Milà des del punt de vista foneticodescriptiu³⁵⁸ en aquest article són, per una banda, relacionar la neutra tònica amb la **eu** del francès i **ö** de l'alemany, amb les quals formaria

³⁵⁶ Milà (1865:8).

³⁵⁷ Milà (1875:514, nota 1).

³⁵⁸ Vegeu en el capítol 3.2.1.4 d'aquesta III part la hipòtesi de Milà sobre el funcionament i abast de la neutra tònica en el català medieval.

una *família* de vocals³⁵⁹, tot insistint en el caràcter compost del so (*cette dernière voyelle ou, mieux, diphtongue simultanée*) i els elements amb què s'hauria creat (*composée de e et o*) i, per altra banda, fer extensiva la tònica a tot el baleàric i exposar-ne les variants locals més destacables (*Nous l'avons même entendu prononcer, sans doute par un effet de localité, comme simple o*).

Al nostre entendre, les notes inèdites que estudiem o, si es vol més precís, la informació recollida per Milà sobre la fonètica dels parlars baleàrics ha tingut un paper considerable en la reformulació de la naturalesa de les vocals *mixtas* o *dobles* del baleàric que acabem d'assenyalar tot repassant l'obra lingüística milaniana publicada, especialment a partir dels *Estudios de Lengua Catalana* del 1875 i, sobretot, *Phonétique Catalane* **œ** (1876). En aquest sentit, és evident que en la definició de les *mixtas* del 1861 Milà partia d'un coneixement superficial o indirecte del baleàric, ja que encara no havia fet extensiva la neutra tònica als parlars menorquins i eivissencs i no fou capaç de precisar la composició exacta d'aquest tipus de vocals en mallorquí. En canvi, la redefinició de les *mixtas* i la seva substitució pel terme de *vocal doble* o *diphtongo simultáneo*, la principal novetat aportada per Milà en la descripció de la neutra tònica als *Estudios de Lengua Catalana* (1875), denota, per la seva contundència i seguretat, un coneixement directe de la vocal esmentada sense el qual Milà no n'hagués pogut reformular els trets. Amb tot, Milà encara circumscriu la tònica al mallorquí. Una mica més tard³⁶⁰, el 1876, Milà no només ja fa extensiva la neutra tònica a tot el baleàric sinó que, a més, n'aporta dades sobre variants locals i s'atreveix a bastir relacions entre la vocal esmentada i altres vocals de llengües diferents al català, un fet que tampoc es

³⁵⁹ Milà (1861:431) ja havia relacionat la neutra tònica del mallorquí amb la **eu** i **oe** franceses, però no les havia inclòs en el mateix grup. La novetat del 1876, doncs, és la inclusió de la vocal alemanya i la formulació d'aquesta nova classe o *família* de vocals en les llengües europees.

³⁶⁰ Cal tenir present que entre la redacció dels *Estudios de Lengua Catalana* (1875) i *Phonétique Catalane* (1876) no devia passar un any sinó pràcticament dos. El primer treball va ser publicat el gener del 1875 i havia d'estar escrit a finals del 1874, ja que conté

pot explicar, al nostre parer, sense un bon coneixement de les característiques fonètiques de la vocal i la seva casuística. Tenint present que les notes sobre el baleàric devien ser compilades al llarg dels primers anys de la dècada del 1870, és lògic pressuposar que abans del 1875, la data en què publicà els *Estudios* sobre el barceloní, Milà ja devia conèixer bé la fonètica del mallorquí o estava en un procés molt avançat de recollida de dades, tot i que encara no tenia notícies de la fonètica vocàlica de les altres dues varietats del baleàric. El 1876, en canvi, Milà ja demostra tenir coneixement de la realitat del menorquí i eivissenc pel que fa a la vocal comentada i, fins i tot, n'havia recollit algunes variants locals³⁶¹. Les dades recollides per Milà sobre el baleàric i que plasmà en les seves notes inèdites se'ns revelen, doncs, com la causa que motivà la modificació d'una part significativa de la teoria lingüística de Milà, precisament la que fa referència a un dels punts més originals de la seva teoria fonètica: la concepció i definició d'un nou tipus de vocals, les *mixtes* o *dobles*, que no havien estat previstes per la teoria del triangle vocàlic d'Orchell.

Pel que fa a informació específica sobre vocals *mixtas* o *dobles* que hem pogut llegir a les notes inèdites de Milà dedicades al baleàric, no trobem gaires referències teòriques o descriptives concretes sobre aquest tipus de vocals sinó, bàsicament, una selecció o recollida de casos significatius, especialment en les notes sobre la neutra tònica del mallorquí. A banda d'això, hi ha la qüestió, que Milà no aclareix, sobre la naturalesa o adscripció de les vocals mallorquines i –possiblement- maoneses, representades a través de **ea** o **ia**, que són el producte de l'assimilació de la palatalitat de determinades consonants.

Centrant-nos ara en el primer punt, les notes més significatives sobre la neutra tònica que ens aporten informació teòrica sobre les consonants *mixtas*

molta informació (35 pàgines); el segon treball, un article de només dues pàgines, fou publicat el setembre de 1876.

³⁶¹ Ens referim a les notes sobre l'articulació labialitzada de la neutra tònica seguida de [w] a *vou*, *bou*, pròpia de la pagesia mallorquina (vegeu el capítol 2.3.2.2), i a l'exemple *voure* que Milà utilitza per contraposar els parlars de la Vila i el *campo* eivissenc (vegeu el capítol 4.2.1).

o *dobles* són dues, la primera de les quals es localitza en els fulls dedicats al mallorquí i la segona, en les notes sobre l'eivissenc. Així, en primer lloc, destaquem la nota que encapçala el full n. 2, que Milà dedica íntegrament a recollir exemples mallorquins amb la neutra tònica³⁶², on el nostre autor estableix l'equivalència entre la grafia **ê** amb què es representen la major part dels casos anotats (extrets bàsicament de la Gramàtica d'Amengual) i una representació fonetitzant que utilitzà ocasionalment:

Ê = œ

Com podem veure, Milà referma en aquesta simple nota la seva convicció sobre el caràcter mixt o *double* de la tònica mallorquina i els elements que la conformen, a la vegada que deixa molt clar com calia pronunciar o entendre la grafia **ê**, emprada per alguns autors mallorquins de l'època com Amengual. Així mateix, aquesta nota fa palès que Milà ja havia establert una clara correspondència entre la tònica mallorquina i els –suposats– elements que la componen, un fet que no era del tot clar a la definició de les *mixtes* que es pot llegir a *De los trovadores en España* (1861). Si ens basem en el fet que Milà no modificarà més a partir del 1875 la seva idea sobre quines són les dues vocals que formen la neutra tònica mallorquina, la grafia **œ** ens permet suposar que ja havia concebut el nou tipus de vocals *dobles* quan redactava les notes que estudiem, tot i que cal reconèixer que la grafia esmentada no és una prova conclouent sinó només un indicatiu que ho permet suposar. Amb tot, la data en què fou escrita l'equivalència esmentada no pot ser gaire llunyana del 1875, l'any de publicació dels *Estudios de Lengua Catalana*, si ens basem en els evidents paral·lelismes que hi ha entre la definició de la neutra tònica que llegim en aquesta última obra i la nota que acabem de comentar. Fins i tot, no seria agosarat aventurar que som davant de les dades que permeteren reformular la teoria fonètica de Milà sobre les *mixtas* el 1875 o una de les primeres provatures escrites del nou concepte de vocal *double*.

³⁶² Vegeu el capítol 2.3.2.2 de la II part.

Tanmateix, l'altra nota a què hem fet referència, localitzable en el primer dels fulls dedicats a la fonètica de l'eivissenc³⁶³, ens faria qüestionar o matisar aquesta última hipòtesi. Aquesta és la informació que hi llegim:

Ciutat voure, a veces parece mixta. Campo vèure (full 58)

A banda de l'interès dialectal d'aquesta nota, és clar que Milà està usant el terme *mixta* per referir-se a la pronunciació no labialitzada del diftong /əw/ tònic, que era habitual en l'eivissenc *de Vila* en aquesta època. Milà, doncs, no sembla haver decidit encara el canvi de nomenclatura de vocal *mixta* a *doble* en el moment en què redactava les notes que estudiem. Aquest fet faria endarrerir l'any de redacció de les notes a una data anterior a 1875. Tot i així, la definició i concepció de la neutra tònica en les notes inèdites de Milà és molt més propera a la dels *Estudios de Lengua Catalana* (1875) que no a la *De los trovadores en España* (1861) per la qual cosa no creiem que puguin tenir gaire distància temporal amb la primera obra citada. A més de les raons que hem exposat al capítol 1.5 de la II part, hi ha un altre indicatiu en les notes milanianes que ens permet datar-ne la redacció al llarg del primer lustre del 1870: les notes sobre la labialització en [o] de la neutra tònica agrupada amb la semivocal [w], un fenomen concret de les àrees rurals mallorquines i de la capital eivissenca en el segle XIX, sobre el qual Milà només hauria pogut tenir-ne notícia a través d'informadors locals com Obrador o Guasp. Cal recordar que Milà només va parlar d'aquest tipus de labialització a *Phonétique Catalane* (1876), però mai abans, un fet que no permet endarrerir gaire més enllà de 1875/1876 la redacció de les dues notes citades.

En definitiva, creiem haver aportat prou dades per fer palès que les notes sobre la fonètica del baleàric referents a la casuística i naturalesa de la neutra tònica han de ser la base a partir de la qual Milà modificà la seva concepció sobre les vocals *mixtas* i reformular-les en la nova classe de vocals *dobles*; no només perquè la informació que aporten sobre la tònica és molt similar a la

³⁶³ Vegeu, concretament, el capítol 4.2.1 de la II part.

que podem llegir als *Estudios de Lengua catalana* del 1875, sinó també perquè creiem que la redacció de *Phonétique Catalane* (1876) és inconcebible sense les dades recollides a les notes de Milà. Els dos últims treballs esmentats, doncs, serien el fruit de la reflexió de Milà a l'entorn de les dades que havia recollit sobre el baleàric (més acusadament en el cas de la segona obra citada que no en la primera) poc abans de la seva elaboració.

Ens restaria ara presentar les dades que ens permetrien deduir el suposat caràcter mixt o *double* de la vocal representada en les notes per **ea** o **ia**, una tasca gens fàcil perquè no hi ha cap comentari o nota que ho permeti certificar directament. Amb tot, hi ha alguns indicis indirectes que val la pena avaluar perquè, indirectament, apuntarien aquesta possibilitat. Com podem recordar, la definició milaniana de les vocals *mixtas* el 1861, no deixava del tot clar el nombre d'elements d'aquest tipus de què disposava el sistema vocàlic del mallorquí:

(...) *a las que con poca exactitud se llaman mudas en mallorquín y son en éste mezcla de a y e o bien de e y o.*³⁶⁴

Com es pot veure, l'ambigüitat d'aquest fragment permet fer dues interpretacions possibles: per una banda, que en mallorquí existeixen dues vocals *mixtas*, la primera de les quals és una barreja de **a** i **e** i la segona, de **e** i **o**; per altra banda, que en mallorquí només hi ha, com a màxim, una vocal d'aquesta classe que sigui produïda per una barreja vocàlica, però de components difícils de precisar. Milà, com hem vist, no va parlar mai més en la seva obra publicada de la possibilitat que existissin vocals *mixtas* o *dobles* entre **a** i **e**. Tanmateix, les notes de Milà sobre l'anteriorització de la /**a**/ amb oclusives palatals que hem comentat en el capítol anterior, indirectament, apunten aquesta possibilitat. Així, recordem que en aquestes notes, sobretot la referent a la **a** “dolça” del maonès, Milà mantenia la idea que la diferència entre la vocal mallorquina i la maonesa era el caràcter més tancat de la segona,

³⁶⁴ Milà (1861:431).

no només de la vocal en conjunt, sinó també de la **e** inicial amb què es començaria a pronunciar la **a dulce** baleàrica (*la e mas cerrada, mas oe*). Així mateix, el caràcter suposadament doble de la /**a**/ anterioritzada mallorquina també sembla ser evident en les notes en què Milà dubta sobre la naturalesa del primer element d'exemples com **queap** –**cap** (*yo creo e muy suave aunque Obrador como yo antes ha oido i*) i, sobretot, en la doble grafia **ea** o **ia** amb què representa els casos mallorquins on va localitzar la vocal esmentada.

Tanmateix, creiem que Milà no devia estar absolutament segur de l'existència d'una altra vocal *doble* o *mixta* en baleàric diferent de la neutra tònica bàsicament per dues raons. En primer lloc, perquè sabia que la vocal era el resultat de la propagació de la palatalitat de la consonant adjacent (*efecto de la k /la a toma el sonido de la e de la suavidad de la g*) i, en segon lloc, perquè, fora de **De los Trovadores en España**, Milà mai no va tornar a suggerir l'existència d'una segona mixta en mallorquí o baleàric diferent de **œ** (la neutra tònica). Així mateix, creiem que la teoria del triangle vocàlic feia més fàcilment comprensible o justificable la naturalesa de la *a dulce* o **ea** a partir de l'obertura vocàlica (o, segons Milà, el grau d'apropament que presenti amb la **a** o la **e**).

En conclusió, la visió de conjunt de l'obra fonètica milaniana ens permet deduir més aviat que Milà reservà el concepte o terme *mixta/doble* per a les vocals que eren difícils d'explicar a partir de la teoria del triangle vocàlic, ja que aquesta teoria, estrictament, no contempla la possibilitat d'una vocal intermèdia entre la **e** i la **o** o, en altres mots, de combinacions entre dues vocals “no pures”. Així doncs, ens inclinem a creure que el 1861 Milà apuntava la possibilitat, sense afirmar-ho amb rotunditat, que existís més d'una mixta en mallorquí perquè devia tenir algunes notícies sobre la singularitat de les /**a**/ anterioritzades mallorquines. Tanmateix, a partir de la coneixença aprofundida del baleàric que plasmen les notes inèdites que estudiem, Milà no trobà prou arguments per justificar l'existència d'una segona *mixta/doble* en baleàric i preferí explicar la naturalesa de la vocal

esmentada a partir del grau d'obertura vocàlica. En aquest sentit, no ens sembla aliè al que comentem l'esforç de Milà a partir del 1875 per crear un nou tipus de vocals, les *dobles*, que permetessin entendre o descriure la naturalesa de la neutra tònica sense modificar essencialment la teoria del triangle vocàlic, ja que això permetia a Milà ser absolutament coherent amb la concepció del vocalisme que parteix de la teoria d'Orchell. En aquest punt rauria, en definitiva, la importància de les notes inèdites de Milà sobre el baleàric tant pel que fa a la comprensió de les característiques de les vocals del català, en particular, com a l'evolució de la seva teoria fonètica, en general.

3.2.2.5 Notes que fan referència a vocals “*oscuras*” i/o “*mudas*” (Tipus VI)

Un dels trets més característics de l’obra lingüística de Milà és l’esforç per atorgar un sentit unívoc al concepte fonètic de vocal *muda*, un terme emprat sovint per diversos gramàtics i erudits del segle XIX amb significats no coincidents. La diversitat de conceptes fonètics que s’aixoplugaven rere el mot *muda*, doncs, és la raó per la qual Milà especificà dues vegades com calia entendre aquest terme en els seus escrits; primerament, el 1861 a la definició de les vocals *mixtas* que llegim a *De los trovadores en España* i, més endavant, en els *Estudios de Lengua Catalana* del 1875 a l’hora d’aclarir el significat dels termes *oscura* o *muda* aplicats a la **A** àtona barcelonina de determinades posicions. Recordem aquestes dues explicacions:

*-IV. Vocales mixtas, como las que se llaman diptongos en francés: oe, eu, etc., a las que con poca exactitud se llaman mudas en mallorquín y son en éste mezcla de a y e o bien de e y o.*³⁶⁵

*-Entendemos por vocal oscura la que se pronuncia lo menos posible; la muda ha de ser la que no se pronuncia. Esta última denominación se ha aplicado impropiamente á la e convertida en a (más o menos impura) en el lenguaje que ahora estudiamos, y á la e escrita mallorquina en casos en que corresponde á la vocal doble o diptongo simultáneo œ.*³⁶⁶

Tal com es pot deduir d’aquests fragments, el terme *muda* era usat habitualment al segle XIX per referir-se tant a la vocal neutra tònica del baleàric com a la vocal neutra àtona del català oriental i, també, a altres sons vocàlics com la **e** muda final francesa³⁶⁷. Aquesta terminologia era difícilment

³⁶⁵ Milà (1861:431).

³⁶⁶ Milà (1875:514).

³⁶⁷ Vegeu la definició del VI tipus de vocals romàniques a Milà (1861:431).

compatible amb la teoria del triangle vocàlic d'Orchell que seguia Milà³⁶⁸. Així mateix, aplicar un adjectiu com *muda* a un tipus de vocals clarament perceptibles (algunes, fins i tot, tòniques!) i amb una funcionalitat distintiva era una contradicció evident que Milà no podia passar per alt. Tanmateix, l'arrelament d'aquest terme amb el significat precientífic esmentat era tant fort que Milà es va veure obligat en determinades ocasions a ser transigent amb l'ús tradicional de *muda* i, fins i tot, a emprar-lo en la descripció de la neutra tònica del baleàric a ***Phonétique Catalane*** Œ (1876).

Així, en comentar les referències a les vocals tòniques i àtones (II tipus) que llegim a les seves notes inèdites³⁶⁹, ja hem vist com Milà havia hagut d'establir tot un seguit d'equivalències entre els seus conceptes fonètics i la terminologia emprada per Amengual, que usava el concepte de *muda* per referir-se a les neutres tòniques i àtones (*muda larga* i *muda breve*, respectivament) a l'hora d'interpretar les dades sobre la naturalesa de les vocals mallorquines. La terminologia d'Amengual, però, no sempre era sistemàtica i per això les notes de Milà presenten certs dubtes i males interpretacions sobre els termes *muda*, *larga* i *breve* usats per Amengual que ja hem destacat³⁷⁰. Pel que fa a l'article ***Phonétique Catalane*** Œ (1876), Milà es va veure obligat a presentar el terme *muet* al costat dels científics *accentué/inaccentué*, *ouvert/fermé* a l'hora de descriure els sons representats per la lletra **E** en baleàric, la qual cosa no només és una prova de l'arrelament del qualificatiu *muda* sinó també del fet que els estudiosos de l'època necessitaven conèixer les denominacions tradicionals si volien consultar o interessar-se per la bibliografia referent al sistema vocàlic dels parlars catalans, especialment sobre el baleàric. Amb tot, Milà no es va poder estar de mostrar el seu desacord (molt dissimuladament, però) amb el terme esmentat en un petit aclariment que segueix la presentació de la *muet accentué* baleàrica. Recordem, una vegada més, aquest fragment de la seva obra:

³⁶⁸ Per a la relació entre la terminologia orchelliana i l'emprada per Milà, vegeu el capítol 3.2.1.2 d'aquesta III part.

³⁶⁹ Vegeu el capítol 3.2.2.1 d'aquesta III part.

La variété baléarique de la langue catalane possède quatre e: e innacentué, nommé muet; e accentué, ouvert; e accentué, fermé; e accentué, nommé aussi muet (une muette accentué!)

Més enllà d'aquest aspecte, és clar que Milà no estava en desacord amb el terme *muda* en concret sinó amb l'ús amb què tradicionalment s'emprava. Tal com hem pogut llegir en el fragment dels *Estudios de Lengua Catalana* (1875) que hem citat al principi d'aquest capítol, Milà considerava que el terme *muda* s'havia de cenyir exclusivament a la denominació de les vocals que havien desaparegut (a causa d'elisions, apòcopes, etc.), mentre que preferia reservar el terme *oscura* per anomenar les vocals poc perceptibles, però encara no desaparegudes del tot³⁷¹. Tot i així, aquesta separació tan clara dels conceptes de vocal *muda* i *oscura* del 1875, que podem considerar definitiva en la teoria fonètica milaniana, no era tan rotunda en la definició de les vocals pertanyents al VI tipus que Milà establí a *De los trovadores en España* (1861):

*VI. Vocal oscura o muda, es decir, la e que se pronuncia lo menos posible o no se pronuncia, como sucede en la de este nombre en francés*³⁷².

Així, és evident que Milà anà evolucionant en la categorització dels termes *muda* i *oscura* al llarg de la seva obra lingüística i que a partir del 1875 aquests dos conceptes ja estaven definitivament assentats en el pensament fonètic milanià amb el significat que acabem de comentar.

No trobem, en canvi, gaire referències a aquests dos termes en les notes inèdites sobre el vocalisme baleàric que estudiem. En aquest sentit, solament són destacables dos comentaris en els quals només trobarem una menció directa al terme *muda* i una d'indirecta al terme *oscura*. La primera nota

³⁷⁰ Vegeu la nota anterior.

³⁷¹ Era en aquest sentit, per exemple, que Milà anomenava *oscuras* la **a** i la **e** inicials seguides de [s] i la de certs monosíl·labs àtons del barceloní, ja que la *pronunciación más descuidada* les feia quasi imperceptibles. Vegeu Milà (1875:514 i 515)

³⁷² Milà (1961:431).

esmentada es localitza en els fulls dedicats a la fonètica del maonès³⁷³ i és un comentari general que relaciona la casuística de les *mudas* en aquest parlar i en el català central:

Parece que mas mudas (elisiones?) que en catalan (full 54)

Aquest comentari, que sembla ser el resultat d'una reflexió a l'entorn d'una informació extreta d'alguna font escrita o aportada per algun personatge, fa palès que Milà tenia molt en compte les qüestions terminològiques sempre que havia de basar-se en fonts no pròpies. Així ens ho indica l'equivalència (no totalment segura si fem cas de l'interrogant) entre el concepte de *muda* i el fenomen de les elisions, un paral·lelisme que, a més, és absolutament compatible amb la definició de les vocals *mudas* que el propi Milà havia establert el 1875, ja que aquest últim fenomen és una de les principals causes de la desaparició de vocals.

La segona nota esmentada on podem trobar una referència, indirecta, al terme *oscura* és un comentari inclòs en el full dedicat a les elisions del mallorquí (el n. 13)³⁷⁴. Milà, que pràcticament extrau tota la informació d'aquest apartat de la gramàtica d'Amengual, insereix una petita nota que ve a ser la matisació d'un exemple amengualià sobre el qual havia trobat més informació. La inicial *G.* que acompanya el comentari demostra, en efecte, que és una dada aportada per Guasp, un dels seus col·laboradors mallorquins. Donem a continuació l'exemple d'elisió esmentat amb el comentari que l'acompanya:

Bo's axó bo es suena un poco la e G.

És evident que la definició de vocal *oscura* que hem llegit als ***Estudios de Lengua Catalana*** coincideix plenament amb la informació que aporta el

³⁷³ Vegeu el capítol 3.4.3 de la II part.

³⁷⁴ Vegeu el capítol 2.4.2.2 de la II part.

comentari de Guasp per la qual cosa hem cregut convenient citar-la en aquest capítol, malgrat que no és una menció directa al terme *oscura*.

En síntesi, no creiem que sigui cap casualitat que les dues notes comentades fossin incloses per Milà en els fulls que dedicava a prendre exemples de pèrdua de vocals en baleàric, ja que la definició milaniana de les vocals *oscuras* i *mudas* és inseparable del fenomen de les elisions vocàliques per fonosintaxi, tal com les seves notes sobre el català insular fan ben palès. Així mateix, les dues notes citades demostren que Milà sempre fou coherent al llarg de la seva obra lingüística amb la concepció de les vocals *mudas* i *oscuras* que hem esmentat i, fins i tot, que el conjunt de les notes inèdites que estudiem constitueix una de les poques ocasions en què Milà relaciona la seva tipologia vocàlica amb fenòmens fonètics suprasegmentals, com l'elisió, que són típics del català i bona part de les llengües romàniques.

3.2.3 Conclusions: el pensament fonètic de Milà sobre el vocalisme

Després d'haver analitzat el conjunt de l'obra lingüística milanesa, tant la publicada com la inèdita, en què es comenten les característiques de diferents sistemes vocàlics, arribem a la conclusió que la teoria del triangle vocàlic és el marc conceptual bàsic a partir del qual Milà anà bastint la seva concepció del vocalisme, idees que aplicà especialment a l'hora de caracteritzar les vocals dels parlars catalans sense oblidar, però, les pertanyents a altres llengües. Com hem pogut comprovar, Milà anà desenvolupant progressivament la sintètica teoria del triangle vocàlic d'Orchell, que ell mateix havia exposat en la seva ressenya sobre el diccionari de Monlau (1859), bàsicament en dues ocasions al llarg de la seva obra.

En la primera, la classificació de les vocals romàniques que llegim a *De los trovadores en España* (1861), Milà redefineix i amplia les idees d'Orchell com a resultat de l'aplicació pràctica de la teoria del triangle als sistemes vocàlics romànics. La principal novetat d'aquesta primera adaptació, tal com hem comentat, és la inclusió del concepte de tonicitat i atonicitat (Tipus **II**), un dels trets fònics essencials a bona part dels sistemes vocàlics de les llengües del món que no era tingut en compte per Orchard, i el qüestionament de l'eficàcia del tret de durada (Tipus **I**) en les llengües romàniques. A més, hem pogut veure com la caracterització de les vocals *mixtes* (Tipus **IV**) no deixa de ser un desenvolupament de les possibilitats que ofereix el concepte de vocals "intermèdies" (totes les que se situarien fora de les coordenades fonamentals ocupades per una de les tres vocals "pures"), i com la caracterització i diferenciació entre les vocals dels tipus **V** (les "poc netes") i **VI** (les "mudes") és una conseqüència de l'aprofundiment de Milà en el concepte orchellià de vocal "ràpida" i la seva aplicació a les llengües romàniques. Per damunt de les mancances i idees qüestionables que pugui presentar l'adaptació milanesa de

les idees d'Orchell, és evident que la classificació vocàlica del 1861 és el producte de l'esforç de Milà per simplificar i fer més operativa una teoria suggestiva però excessivament esquemàtica com la del triangle vocàlic, concebuda, a més, a partir de les característiques de les vocals de les llengües semítiques.

Posteriorment, Milà readaptà per segona vegada la seva teoria vocàlica a *Estudios de lengua catalana* (1875) i *Phonétique catalane* (1876) especialment en dos aspectes. Per una banda, modifica la caracterització de la vocal neutra tònica del baleàric, que deixa de ser considerada una vocal *mixta*, i passa a ser concebuda com una vocal *doble* o “diftong simultani”. Per altra banda, Milà estableix una distinció entre vocals *oscures* (o poc perceptibles) i *mudas* (que no s'articulen), dues classes de vocals que el 1861 Milà havia considerat com a pertanyents al mateix grup (el **VI**). Al nostre entendre, aquest segon reajustament de Milà de la teoria del triangle vocàlic fou la conseqüència d'haver conegut amb més profunditat les característiques dels sistemes vocàlics dels parlars catalans, especialment sobre el baleàric. Com hem demostrat, Milà havia reunit al llarg dels primers anys de la dècada del 1870 una gran quantitat de dades sobre la nostra realitat dialectal que, inevitablement, l'obligaren a replantejar la seva concepció sobre el vocalisme.

En aquest sentit, l'abandó definitiu el 1875 de l'antiga categoria de vocals *mixtas* mallorquines (el nombre de les quals, a més, Milà no havia precisat) per la nova categoria de vocals *dobles* no s'entén sense un contacte directe amb la realitat del vocalisme balear o amb intermediaris que la hi proporcionin. Unes altres dades que corroboren aquest fet és la clara definició de la *doble* com un compost de *e* i *o*, similar a les vocals d'altres llengües amb les quals formaria una “família” i, sobretot, les notícies que Milà va donar el 1876 sobre les variants locals de la tònica i la seva extensió al conjunt del baleàric. Malgrat que la concepció milanesa de la neutra tònica sigui qüestionable, no podem

oblidar que la [ə] del baleàric té, segons diverses descripcions modernes³⁷⁵, un matís de labialitat més acusat que la que presenta en la resta de parlars orientals. No és estrany, doncs, que Milà arribés a la conclusió que aquesta vocal tònica formava part de la mateixa “família” en què s’inclouien sons labialitzats o arrodonits com **eu** ([ø]) i **oe** ([œ]) del francès, un tipus de vocals que la tradició gramatical francesa, tal com recorda el mateix Milà, considerava precisament com a diftongs. Tampoc no podem oblidar els paral·lismes més que evidents en la descripció de les **ee** obertes i tancades del mallorquí i la definició dels trets que caracteritzen la **a** d’aquest parlar amb les corresponents vocals del barceloní que llegim als *Estudios de Lengua Catalana*, entre els lligams més evidents que uneixen les notes que hem comentat amb la resta de l’obra i el pensament lingüístic de Milà.

Pel camí van quedar algunes concepcions fonètiques interessants, però que Milà no va continuar desenvolupant, almenys en la seva obra escrita posterior al 1875. Entre les més destacables³⁷⁶, tenim l’aproximació milaniana a les característiques de la /a/ anterioritzada mallorquina i menorquina, definida com a *dulce* i representada per **ea** o **ia**, i amb molts paral·lismes conceptuals amb les vocals *mixtas* o *dobles*, però que Milà decidí integrar finalment en els paràmetres d’obertura i tancament definits per la teoria del triangle vocàlic. No sabem què hauria fet Milà si hagués pogut continuar amb uns *Estudios de Lengua Catalana* dedicats al baleàric, però és segur que, per damunt de tot, hauria fet un enorme esforç de sistematització perquè la definició d’aquesta vocal fos coherent amb el conjunt de les seves idees sobre el vocalisme, ja que aquesta és la característica essencial del seu tarannà científic. Pel que fa a la resta de vocals, Milà mantingué essencialment els mateixos conceptes que fonamentaven la seva classificació de les vocals romàniques del 1861, unes idees que, com hem pogut comprovar, són el resultat del perfeccionament de la teoria del triangle vocàlic d’Orchell. Així mateix, i

³⁷⁵ Vegeu Bibiloni (1983) i Recasens (1991:106).

encara que no hagin estat comentades en aquest apartat, la caracterització milanesa de les vocals àtones del baleàric que es localitzen –suposadament– entre **e** i **a**, tant les que esdevenen idèntiques a **a** com les que no, amb les importants repercussions que comportà aquest descobriment pel que fa a la classificació dialectal del nostre autor, són també indissociables d’una concepció del vocalisme basada en les tesis d’Orchell.

En aquest sentit, l’evolució del pensament milanià a l’entorn de les característiques de les vocals se’ns revela com un intent de donar solucions coherents a un dels problemes amb què s’enfrontava la jove ciència lingüística: la necessitat de bastir científicament uns marcs conceptuals adequats per entendre i descriure la realitat fonètica de les llengües, el component que materialitza i vehicula les estructures lingüístiques. Milà, doncs, com la resta dels primers lingüistes, hagué de fer un esforç de descripció lingüística considerable a partir d’uns precedents poc o gens vàlids des del punt de vista científic. Malgrat que les seves idees fonètiques puguin ser qüestionades avui en molts aspectes (tot i que no en d’altres com la concepció de les vocals a partir d’un triangle imaginari³⁷⁷), no podem oblidar l’enorme deute que la ciència lingüística té amb els pioners que, com Milà, supliren una considerable manca de mitjans amb un gran esforç d’adaptació i millora de la tradició gramatical anterior i que amb la seva tasca esdevingueren els homes-pont que van permetre el desenvolupament de la lingüística moderna a partir de la vella filologia.

³⁷⁶ Esmentem també l’aplicació del concepte de vocal *sucia* a algunes tòniques del baleàric.

³⁷⁷ Vegeu, per exemple, la descripció dels sistemes vocàlics dels parlars catalans a Recasens (1991:59-62).

3.3 Les idees fonètiques de Milà sobre el consonantisme

3.3.1 Introducció

Tal com hem comentat en el primer capítol d'aquestes conclusions sobre el pensament fonètic de Milà, el filòleg vilafranquí va fer públiques en molt poques ocasions les idees que fonamentaven la seva concepció del consonantisme. En aquest sentit, les notes milanianes sobre les consonants dels parlars baleàrics constitueixen una de les poquíssimes fonts que permeten arribar a saber, més indirectament que directa, alguns dels conceptes o idees en què es basava Milà a l'hora d'entendre el funcionament i les característiques de les consonants. Així, i partint de la idea que tota classificació o descripció, per rudimentària que sigui, se sosté en una sèrie de concepcions prefixades, en els capítols que seguiran aquesta introducció ens proposem descobrir les idees sobre fonètica consonàntica que subjauen en les notes dedicades als sons consonàntics dels parlars baleàrics recollides per Milà i comparar-les, quan sigui possible, amb les referències al consonantisme d'altres varietats en l'obra publicada de Milà. Un cop fer això, estarem en condicions de poder apuntar les principals idees que fonamenten la teoria consonàntica del nostre autor..

Abans de continuar, cal dir que una eina bàsica que ens permetrà arribar a capir amb més exactitud l'objectiu que ens hem proposat serà la comparació del material inèdit que estudiem amb la descripció milaniana del barceloní, els *Estudios de lengua catalana* (1875), ja que hi trobarem una gran quantitat de punts ideològics en comú i també perquè, en definitiva, aquest treball era la primera part de la descripció dels parlars catalans que Milà s'havia proposat dur a terme i de la qual les notes que estudiem n'haurien estat una continuació; concretament, la base per a la descripció del català insular. L'obra esmentada, a més, és l'únic publicada per Milà en què podem trobar una classificació i

descripció del consonantisme d'una varietat determinada tal com l'entenia el nostre autor.

Tot i així, no és fàcil comparar dos estudis quan un és la redacció definitiva d'una investigació ja realitzada i l'altre encara no és més que un esbós format per les dades d'un treball de camp, classificades de manera provisional, amb les conclusions més bàsiques que se'n deriven. Un altre problema és el fet que la descripció milanesa del baleàric està formada per parts que no presenten el mateix nivell d'elaboració, ja que les notes sobre el mallorquí són les més desenvolupades, tant en nombre d'exemples com en el tractament de les dades, mentre que les del menorquí de Maó i l'eivissenc, sobretot les últimes, tenen un grau d'elaboració força rudimentari. Tot aquests problemes dificulten, per tant, establir una comparació equilibrada entre les notes milaneses sobre el baleàric i els *Estudios de lengua catalana* dedicats al barceloní pel que fa a les respectives descripcions consonàntiques. Amb tot, considerem que cal fer l'esforç de comparar els estudis citats, ja sigui globalment o parcialment, perquè en haver estat realitzats pel mateix autor i per ser treballs que tenen les mateixes finalitats, hi ha d'haver un mínim de regularitats comunes. És possible, fins i tot, que algunes diferències en la classificació i estructuració de les dades sobre consonantisme de les dues obres citades plasmin canvis o petites modificacions en les concepcions fonètiques de Milà.

Procedirem, doncs, en primer lloc, a comparar l'estructuració que presenten les notes sobre consonantisme mallorquí amb la dels *Estudios de lengua catalana*. Com acabem de recordar, les notes sobre el consonantisme maonès i eivissenc no tenen el mateix grau d'elaboració que les mallorquines, per la qual cosa seria inútil buscar afinitats entre aquestes dues parts i la descripció del barceloní. Tot i així, observem que les notes sobre el consonantisme dels tres parlars baleàrics, sobretot les referents al mallorquí i menorquí de Maó, presenten una sèrie de paral·lelismes en la seva estructura que cal estudiar. Per aquesta raó, i en segon lloc, compararem també l'estructuració de les tres parts

en què Milà recull dades sobre el consonantisme dels parlars baleàrics. Un cop fetes les dues comparacions esmentades, i ja en tercer lloc, estarem en condicions de destacar les principals concepcions fonètiques de Milà referents al consonantisme que deduïm del conjunt de les notes, així com d'arribar a conclusions sobre la relació entre les idees fonètiques aplicades per Milà en les descripcions del consonantisme barceloní i el baleàric.

3.3.2 Les classificacions milanianes del consonantisme barceloní i mallorquí: afinitats i divergències

Tot i que les dades referents al consonantisme mallorquí siguin les més ben elaborades de la descripció milaniana del baleàric, estan lluny d'arribar al nivell de sistematització i claredat expositiva que llegim en la classificació de les consonants barcelonines dels *Estudios de Lengua Catalana*³⁷⁸. Com ja hem vist en capítols anteriors³⁷⁹, la major part de les notes sobre consonantisme mallorquí s'estructuren en 16 petits apartats o entrades que generalment estan dedicades a prendre nota de les especificitats més destacables de cada una de les consonants del mallorquí, especialment per comparació amb les característiques del català central³⁸⁰. Aquest sistema és idèntic a l'utilitzat per Milà en la descripció del barceloní³⁸¹, però se'n diferencia a l'hora d'agrupar les entrades consonàntiques en grups o categories superiors. Així, mentre que als *Estudios* tots els sons consonàntics individualitzats en una entrada són classificats en macrounitats fonètiques superiors (*liquidables, nasales, dentales, palatales interiores, palatales anteriores* i *labiales*), a les notes sobre el mallorquí només set de les setze entrades són classificades en grups –concretament els formats per les *dentales, paladiales* i *labiales* del mallorquí-. Una altra diferència és que els tres grups consonàntics de les notes mallorquines suara esmentats no estan formats exactament per les mateixes consonants englobades a les classificacions fonètiques de nom idèntic que llegim a la descripció del barceloní. En el quadre

³⁷⁸ Vegeu Milà (1875:520-526).

³⁷⁹ Vegeu el capítol 5 de la II part i els seus apartats.

³⁸⁰ Tanmateix, tres de les setze entrades no fan referència a una consonant sinó a altres fets, com ara la posició dels sons que es comenta (*Iguales en final* i *Finales*) o el fenomen fonètic concret que recull (*Y suprimida*).

³⁸¹ En els *Estudios de Lengua Catalana* hi ha 23 entrades encapçalades per alguna de les lletres usades en la representació de les consonants en català. Això vol dir que Milà havia arribat a la conclusió que el consonantisme del parlar de Barcelona estava format per 23 unitats mínimes. Amb tot, algunes, com la **H**, no són rellevants des del punt de vista fonètic. Com podem veure, doncs, aquestes unitats mínimes coincideixen majoritàriament, però no totalment, amb els fonemes consonàntics del català.

següent podrem veure amb més claredat les afinitats i divergències entre ambdues classificacions consonàntiques:

QUADRE N. 37: COMPARACIÓ ENTRE LES CLASSIFICACIONS CONSONÀNTIQUES DE LES DESCRIPCIONS MILANIANES DEL BARCELONÍ I EL MALLORQUÍ	
CLASSIFICACIÓ DELS <i>ESTUDIOS</i> DE LENGUA CATALANA (BARCELONÍ)	CLASSIFICACIÓ DE LES NOTES SOBRE FONÈTICA MALLORQUINA
<i>Liquidables</i> (L, LL, R, RR)	No hi apareix.
<i>Nasales</i> (N, NY, M)	No hi apareix.
<i>Dentales</i> (T, D, S, SS)	<i>Dentales</i> (T, TZ, TJ)
<i>Paladiales interiores</i> (Q, G) <i>Paladiales anteriores</i> (X, TX, J, Y, CS/CSS)	<i>Paladiales</i> (S, X)
<i>Labiales</i> (P, B, V, F ³⁸² , H)	<i>Labiales</i> (V, U)
	Entrades no classificades: R, L, LL, Q, G, J, <i>Finales</i> , <i>Y suprimida</i> , <i>Iguales en final</i> .

³⁸² En l'edició dels *Estudios de Lengua Catalana* inclosa en les *Obras Completas* de Milà que utilitzem hi ha un error tipogràfic pel que fa a la lletra que encapçala l'entrada dedicada a aquesta consonant, ja que en comptes de la **F** hi ha una **T**. La informació que conté, però, és referent a la fricativa labiodental. Vegeu Milà (1875:526).

Una de les primeres deduccions que permet establir la comparació que acabem de veure entre ambdues descripcions consonàntiques és el fet que Milà parteix del mateix concepte de consonant, moltes vegades coincident amb el modern concepte de fonema, però de límits imprecisos i sovint confosos amb la noció de lletra. Tant en barceloní com en mallorquí, aquestes unitats fonètiques consonàntiques mínimes són les peces bàsiques que estructuraven, a través d'entrades o apartats, ambdues descripcions diatòpiques. Com era d'esperar, la major part de les entrades dedicades a les consonants són comunes a tots dos treballs. Aquests dos fets, per tant, constitueixen les afinitats més profundes entre ambdós treballs de Milà, encara que en el cas del mallorquí hi ha algunes novetats en el nombre d'unitats que comentarem i destacarem aviat.

Pel que fa als grups consonàntics comuns en ambdues descripcions, la comparació fa evident que, malgrat la coincidència terminològica (*Dentales*, *paladiales* i *labiales*), les similituds entre la classificació fonètica emprada a les descripcions milanianes del barceloní i la del mallorquí es redueixen quan comprovem que no hi apareixen les mateixes consonants. Així, les úniques coincidències entre les dues classificacions esmentades es limiten a considerar la **T**, **X** i **V** del barceloní i mallorquí com a sons integrants, respectivament, del grup de les *Dentales*, *Paladiales* i *Labiales*. La divergència més acusada, doncs, rau en el fet que els sons consonàntics classificats en els tres grups no són coincidents en els dos estudis citats, la qual cosa podria voler dir que Milà no tenia prou definit encara un marc teòric que permetés classificar satisfactòriament les consonants del català. Tot i així, creiem que la manca de coincidència s'explica no tant per l'absència d'una reflexió fonètica com per les característiques inherents a totes dues descripcions milanianes. Així, els *Estudios de lengua catalana* són la versió definitiva d'un estudi en què totes les dades han estat analitzades, estructurades i classificades després d'un procés de sistematització de les dades, mentre que les notes sobre el mallorquí no passen de ser materials per a un treball de recerca amb una estructura

provisional que només permet esbossar una classificació primària i incompleta.

Amb tot, i com hem destacat recentment, si tenim en compte les consonants que mereixen entrada pròpia en ambdós treballs, les coincidències són molt elevades en aquest punt. En efecte, hi ha una sèrie d'afinitats clares a l'hora de classificar la informació en unes entrades mínimes dedicades, generalment, a una consonant. Tal com hem vist en el quadre anterior, bona part d'aquestes entrades són comunes a les dues descripcions. Així, els apartats dedicats a **L, LL, R, G, Q, J, Y³⁸³, V, S, X i T** (11) es troben en ambdues descripcions, mentre que d'altres, com **RR, N, NY, M, F, H, SS, TX, CS-CSS, D, P i B** (12), només apareixen en la descripció barcelonina o d'altres, com **TZ, TJ** i la **U** consonàntica (3), en la del mallorquí.

En primer lloc, el fet que justificaria la quantitat més baixa d'entrades dedicades a una sola consonant en la descripció del mallorquí (14) respecte a la del barceloní (23) és la metodologia usada per Milà en el primer treball. Tal com hem vist, l'objectiu de les notes sobre el mallorquí fou recollir tot allò que no fos coincident amb el català central. Per aquesta raó, Milà deixà de banda aquells sons consonàntics que no presentessin especificitats significatives en mallorquí respecte al català central. Aquest és el motiu, doncs, que justifica la no aparició d'apartats dedicats específicament a **RR, N, NY, M, F, H, SS, TX, CS-CSS, D, P i B** en les notes milanianes sobre la fonètica del parlar de Mallorca. Tanmateix, cal tenir present que algunes entrades consonàntiques de les notes sobre el mallorquí, com les dedicades a **S i X** o les intitolades *Iguals en final*, *Apócope* i *Finals* contenen informació sobre diverses consonants per la qual cosa cal tenir present que el fet que Milà no dediqui una entrada íntegrament a una consonant mallorquina no vol dir que s'oblidi de tractar-la. Així, les consonants **D, P i B** no tenen entrada pròpia en les notes sobre el mallorquí, però apareixen esmentades a l'apartat *Iguals en final*, al costat d'altres oclusives i fricatives amb què comparteixen la propietat

³⁸³ En les notes sobre el mallorquí, l'entrada s'intitula *Y suprimida*.

d'ensordir-se en posició final absoluta. Això vol dir, doncs, que Milà no oblidà tractar els sons **D**, **P** i **B** en mallorquí, però no va creure necessari atorgar-los entrada pròpia perquè, fora de l'únic fenomen detectat, no hi cap especificitat important que calgui remarcar. Així mateix, encara que no hi hagi un apartat específic per a **N** en mallorquí, cal recordar que a l'entrada *Finales* hi ha notes sobre l'articulació mallorquina de [ŋk] en posició final absoluta i que a l'apartat *Apócope*, situat fora dels fulls dedicats al consonantisme, hi ha informació sobre la caiguda de [n] final en alguns adverbis i adjectius (per exemple, **bé/ben**) segons la posició enclítica o proclítica que ocupin³⁸⁴. Igualment, el fet que en mallorquí només hi hagi una entrada per a **S**, a diferència dels *Estudios* on hi ha entrades separades per a [s] i [z] (**SS** i **S**), no ha d'estranyar. En efecte, Milà, en no localitzar cap discrepància significativa en la distribució de les dues fricatives esmentades en mallorquí respecte el català central, es limità a recollir en una sola entrada (**S**) algunes dissimilacions mallorquines que afecten tant [s] com [z] (per exemple, [ss] > [ts]) per la qual cosa aquest apartat de les notes mallorquines es pot considerar representatiu de totes les fricatives alveolars del mallorquí. Pel que fa a la **X**, en la descripció del barceloní Milà només feia referència en aquest apartat a la fricativa palatal [ʃ], mentre que en la del mallorquí, a més d'aquesta consonant, també recull casos i comentaris sobre la [tʃ] i el grup consonàntic [ks]/[gz] que Milà, en barceloní, tractava per separat (**TX** i **CS-CSS**, respectivament). Per aquest motiu, cal considerar que l'entrada dedicada a **X** en mallorquí engloba les dedicades a **X**, **TX** i **CS-CSS** en barceloní. Un cop fetes aquestes precisions, ens adonem que Milà, en realitat només va deixar de tractar la casuística de **RR**, **NY**, **M**, **F** i **H**³⁸⁵ en mallorquí, unes consonants que tenen una distribució, pronunciació i representació gràfica pràcticament idèntica en mallorquí i barceloní i que, per tant, no presenten cap mena de singularitat que pogués cridar l'atenció de Milà.

³⁸⁴ Vegeu els capítols 5.1.3 i 5.2, respectivament.

³⁸⁵ Cal recordar, tanmateix, les notes sobre la suposada existència de **H** en cierta localidad. Vegeu el capítol 5.10 de la II part.

En conclusió, la menor quantitat d'entrades dedicades a les consonants en les notes sobre el mallorquí, un cop analitzades en detall, amaga, en realitat, un esforç de síntesi que no deixa veure a primera vista moltes de les afinitats existents entre les descripcions milanianes del consonantisme barceloní i mallorquí. Milà, doncs, partia en tots dos treballs de pràcticament el mateix nombre d'elements amb què s'estructuren les entrades d'ambdues descripcions consonàntiques. La majoria de les unitats esmentades són coincidents amb fonemes consonàntics, tot i que algunes com **CS/CSS** o **H**, són, en realitat, qüestions gràfiques. Així mateix, la divergència entre la classificació i l'estructuració de les entrades consonàntiques que formen les dues descripcions diatòpiques s'explica per la provisionalitat i esquemàticitat de les notes sobre el baleàric i no pel fet que Milà hagués variat essencialment la seva concepció sobre els grups i el nombre d'elements que formen el sistema consonàntic del català.

Cal destacar, en segon lloc, un seguit de novetats en les notes sobre el consonantisme mallorquí l'origen de les quals ha de ser una reflexió més profunda sobre els sons del català, especialment del baleàric, i que no apareixen en la descripció milaniana del barceloní. Ens referim, concretament, a la inclusió de **TJ** i **TZ** en el grup de les *Dentales* i de la **U** consonàntica en el de les *labiales*, tres consonants que no disposaven d'entrada pròpia en els *Estudios* i que Milà tracta separatament en les seves notes sobre el mallorquí. Les altres novetats a què fèiem referència són, d'una banda, la inclusió en l'entrada dedicada a la **X** en mallorquí d'un conjunt de sons diferents -[ʃ], [tʃ] i els grups [ks]/[gz]- dels que apareixien en la del barceloní -només [ʃ]- i, per altra banda, el fet de trobar tres entrades dedicades no a una consonant sinó a un fenomen en concret, com és el cas de la pèrdua o debilitament de [j] intervocàlica en mallorquí (*Y suprimida*), l'articulació palatal de /k/ en determinats contextos fonètics (*Finales*) o l'ensordiment de les oclusives i fricatives sonores situats en posició final absoluta (*Iguals en final*).

Pel que fa a **TZ** i **TJ**, doncs, cal destacar el fet que Milà decideixi atorgar-los

categoria de consonants independents, amb les respectives entrades, en les notes sobre el mallorquí i que, en canvi, aquestes dues africades no fossin considerades com a tals als *Estudios de lengua catalana*. En efecte, a la descripció del barceloní solament apareixia un exemple de l'africada palatal a l'entrada dedicada a **J** (*fétge*) i un exemple d'africada alveolar en la de la **T** (*atzeròla*)³⁸⁶, amb la qual cosa es demostra que Milà considerava les africades [dʒ] i [dz] en un primer moment com a simples variants combinatòries de [ʒ] i [t], respectivament. L'africada [tʃ] i el grup consonàntic [ks]/[gz], en canvi, eren definides als *Estudios* com a "sons dobles", és a dir, com a entitats fonètiques formades per dos elements que, no obstant això, calia considerar com a una sola unitat i, per tant, mereixien entrades pròpies (**TX** i **CS/CSS**, respectivament). A banda d'aquesta diferència, també cal tenir en compte que en les notes sobre el mallorquí hi ha alguns exemples de [dʒ] i [dz] en l'entrada dedicada a **X**, al costat d'altres exemples de les palatals [ʃ], [tʃ] i del grup consonàntic [ks]/[gz]. Tal com ja hem exposat³⁸⁷, l'aparent aiguabarreig de sons en una mateixa entrada no pot obeir únicament i exclusiva a la manca d'espai sinó al fet que Milà estava prenent exemples de sons que considerava afins. Aquest fet i la inclusió de dos nous elements consonàntics, [dʒ] i [dz], en les notes sobre el mallorquí, que anteriorment Milà no havia considerat com a sons independents, plasmen, al nostre entendre, una ampliació del concepte de "so doble" que apareixia als *Estudios* i constitueix, per tant, un canvi en les idees fonètiques de Milà. És possible que la freqüència més alta d'aquestes dues africades en mallorquí respecte el català central fes replantejar al nostre autor la seva idea inicial sobre els sons dobles en barceloní. La comparació entre les dues descripcions diatòpiques milianes, doncs, ha fet palès que entre la primera (els *Estudios de lengua catalana*) i la segona (les notes sobre el mallorquí) Milà havia madurat el seu concepte de "so doble" tot ampliant-lo a noves unitats fonètiques en una

³⁸⁶ Vegeu Milà (1875:523 i 525).

³⁸⁷ Vegeu el capítol 5.4.

direcció que l'acosta a l'actual concepte de consonants africades³⁸⁸. Amb tot, la inclusió de la lletra **X** amb valor bifonemàtic ([**ks**]/[**gz**]) en la categoria de sons "dobles" és un fet que ens demostra, una vegada més, els límits imprecisos que tenen els conceptes de so i lletra en el pensament lingüístic milanià.

La inclusió en l'apartat dedicat a les *labiales* del mallorquí d'una entrada dedicada a la **U** consonàntica, que no apareixia als *Estudios*, representa un altre salt qualitatiu en les idees fonètiques milanianes. En efecte, no era lògic que la **Y** aparegués en la descripció consonàntica del barceloní i que, en canvi, el seu correlat velar no fos tingut en compte. Aquest fet demostra que Milà s'havia adonat de la mancança esmentada i que l'havia corregida en les seves notes sobre el mallorquí. La causa més probable que hauria originat la novetat que comentem és, segurament, la freqüència més alta de [**w**] en mallorquí i l'alternança, també molt habitual en aquest parlar segons les zones, entre [**v**] i [**w**]. Els fenòmens esmentats haurien fet recordar Milà que l'aproximant velar feia les mateixes funcions que una consonant i que, per l'afinitat i relació que manté amb [**v**], el millor apartat on es podia classificar la nova unitat fonètica era en el grup de les *Labiales*. Així mateix, és molt probable que Milà no hagués tingut en compte [**w**] en la descripció del barceloní per l'existència en l'ortografia prefabriana de símbols propis per a la consonant [**j**] (**Y**) i la vocal [**i**] (**I**), a diferència de [**w**] i [**u**] que han de compartir el mateix signe gràfic (**U**). Tot i que Milà, com els seus coetanis, s'adonava de la diferència entre so i lletra, no sempre distingia prou bé els límits entre ambdós conceptes. El fet de no disposar d'un mitjà de descripció fonètica eficaç, com els actuals alfabet fonètics, obligava els primers lingüistes, com Milà, a reaprofitar l'alfabet llatí per als seus estudis fonètics, cosa que inevitablement els limitava enormement el seu camp de treball. Tot i així, el contacte amb el mallorquí facilità de ben segur a Milà la tasca d'esmenar algunes de les deficiències que presenta la seva anàlisi del

³⁸⁸ Com ja hem comentat, Milà també considerava que algunes vocals podien ser "dobles"; per exemple, la vocal neutra tònica. Vegeu el capítol 2.3.2.2.

consonantisme barceloní i el dugué a realitzar una descripció més completa i encertada dels fonemes consonàntics catalans en les notes que estudiem.

Tot i que ja han estat parcialment comentades, ens resta acabar de valorar les altres dues novetats que ha palesat la comparació entre les descripcions milanianes del barceloní i del mallorquí: per una banda, la multiplicitat de sons que llegim a l'entrada mallorquina de la **X**, per altra banda, les dues entrades dedicades a fenòmens consonàntics i no a sons concrets. Com hem dit suara, la inclusió de diversos sons africats ([tʃ], [dʒ] i [dz]) al costat de [ʃ] i [ks]/[gz] en una mateixa entrada (**X**) està lligat a l'ampliació del concepte milanià de "so doble" en les notes sobre el baleàric, ja que, de fet, aquest apartat està dedicat a relacionar i comentar tots els sons "dobles" del mallorquí. Les entrades dedicades a fenòmens que afecten algunes consonants en posició final absoluta (*Finales i Iguales en final*) representen un tímid avenç en les tècniques descriptives de Milà en cenyir-se, per primera vegada, a l'estudi dels processos que afecten més d'un so, deixant de banda la tècnica clàssica d'anar descrivint la pronunciació de les lletres segons un ordre preestablert.

En conclusió, la comparació entre la descripció del consonantisme barceloní i mallorquí palesa que Milà segueix bàsicament en ambdós treballs el mateix sistema de descripció. Malgrat els esforços detectats per superar un marc procedimental, que de ben segur considerava limitat, és evident que Milà segueix encara uns models d'arrel clàssica, ja que no sempre diferencia els sons consonàntics de la seva representació gràfica habitual, tal com hem comprovat en el cas de la consonant "doble" **CS-CSS** o la **H**. És evident, doncs, que Milà parteix del mateix concepte de consonant en les seves dues obres i que aquest, a diferència de la seva concepció del vocalisme, és encara deutor de la tradició gramatical prelingüística en el sentit que no hi ha una separació absoluta entre els sons i les lletres que els representen. Com hem dit, els primers lingüistes no disposaven encara d'un instrument de descripció fonètica plenament

independent de l'alfabet³⁸⁹ per la qual cosa les seves reflexions a l'entorn de la fonètica sempre estaven molt o poc condicionades per l'ortografia de llurs llengües. Així mateix, hem comprovat que totes dues descripcions estan formades per un seguit d'unitats consonàntiques pràcticament idèntiques i que la tècnica descriptiva de cada una de les entrades en què s'estructuren ambdós treballs és molt similar. Pel que fa a les divergències detectades, bàsicament en la classificació de les unitats consonàntiques, s'expliquen fàcilment per la poca elaboració de les dades contingudes en les notes sobre el consonantisme mallorquí.

Tanmateix, l'aspecte més destacable que ens ha permès copsar la comparació entre els dos treballs és el fet que Milà sembla haver introduït en les notes sobre el consonantisme baleàric unes petites novetats que suposen una ampliació o perfeccionament de la seva teoria fonètica sobre les consonants. En aquest sentit, ens sembla evident que el concepte de consonant “doble” que apareix als *Estudios de Lengua Catalana* és més restringit que el que apareix en les seves notes sobre el baleàric, ja que no inclou les africades palatal i alveolar sonores **TZ** i **TJ** amb la qual cosa s'evidencia que Milà va redactar primer la descripció del consonantisme barceloní i posteriorment la del mallorquí. Així mateix, hem pogut esbrinar que el concepte milanià de consonant “doble” és molt proper a l'actual noció de consonant africada i que hi coincidiria totalment si no fos pel fet que el nostre autor, influït per l'alfabet, també hi incloïa la “doble” **X** o **CS-CSS**, és a dir, el grup consonàntic doble [ks] o [gz] representat per la lletra **X**. En definitiva, hem pogut comprovar que el pensament fonètic de Milà també contemplava la possibilitat que dos elements consonàntics formessin una sola unitat fonètica que anomenava, com en el cas de les vocals, sons “dobles”.

³⁸⁹ Cal recordar que el primer alfabet fonètic internacional fou proposat per Paul Passy el 1896.

3.3.3 Afinitats i divergències entre les tres descripcions del consonantisme baleàric

Abans de comentar els principals paral·lelismes existents entre les concepcions fonètiques que fonamenten les tres descripcions del consonantisme baleàric, ens agradaria tornar a recordar un aspecte³⁹⁰ que constitueix l'afinitat metodològica més evident entre les descripcions milanianes del consonantisme mallorquí, maonès i eivissenc. Ens referim a la repetició d'alguns exemples en les notes dedicades al consonantisme maonès i eivissenc que ja havien aparegut abans en la secció dedicada al parlar de Mallorca i que Milà ja havia exemplificat o comentat suficientment. Com ja hem dit, la finalitat d'aquestes repeticions era no haver de comentar un altre cop el fenomen que il·lustraven, ja que, en el fons, són exemples claus que remetien a les dades recollides per Milà sobre el consonantisme mallorquí. A banda de l'estalvi d'espai que suposa la tècnica esmentada, és evident que Milà només podia utilitzar aquest mètode quan existien afinitats entre el parlar de Mallorca i el de les altres illes. Aquesta metodologia era un dels motius que ens feia arribar a la conclusió que les notes sobre les consonants del maonès i l'eivissenc eren, de fet, una mena d'apèndixs, més o menys autònoms, de la descripció milanesa del consonantisme mallorquí. La prova més evident és el fet que, si es vol arribar a entendre a fons les dades milanianes sobre la fonètica consonàntica dels parlars baleàrics de les dues illes menors, cal abans haver llegit les notes sobre el mallorquí. En cas de no fer-ho, moltes poden esdevenir incomprensibles o superficials.

Després d'haver comparat en el capítol anterior l'estructura i classificació del consonantisme que Milà havia establert a les notes sobre el mallorquí i als *Estudios de Lengua Catalana* dedicats al barceloní, ens vam adonar que, si bé era difícil fer la mateixa operació amb les dades milanianes referents al consonantisme dels tres parlars baleàrics pel diferent grau de desenvolupament

³⁹⁰ Vegeu el capítol 2 d'aquesta III part (Conclusions sobre el consonantisme).

que presenten, un acarament entre l'estructuració de les tres parts dedicades a la fonètica consonàntica del baleàric podia arribar a descobrir algunes afinitats que encara no haguéssim advertit. Aquests paral·lelismes havien de tenir lloc, sobretot, entre la classificació del mallorquí i la del maonès ja que en aquestes dues parts hi ha una estructuració de les dades sobre consonantisme en entrades dedicades a una o diverses consonants, encara que parcial en la descripció del maonès³⁹¹ i total en la mallorquina. Pel que fa al consonantisme de l'eivissenc, en canvi, el fet que Milà li hagués dedicat un únic apartat general (*Consonantes*), no ens permetrà fer gaires comparacions entre l'estructuració de les notes dedicades a aquest parlar i la resta de descripcions consonàntiques insulars³⁹² per la qual cosa ens centrarem en comentar els paral·lelismes que puguin aparèixer després de comparar l'estructura de les descripcions milanianes del consonantisme mallorquí i maonès.

Esquematzem a continuació les afinitats més evidents que presenten ambdues classificacions:

³⁹¹ Milà classifica el consonantisme maonès en cinc apartats, quatre dedicats específicament a consonants (*IJ-TZ*, *P-K final*, *T* i *V*) i un de general (*Consonantes*) on comenta diversos fenòmens consonàntics. Hi ha, a més, algunes notes esparses no classificades. Vegeu el capítol 7.1.

³⁹² De fet, l'única afinitat que existeix entre la classificació del consonantisme eivissenc i la d'una altra descripció consonàntica de Milà és amb la del maonès, on també existeix un apartat intítulat *Consonantes*, molt més limitat, però, que el de l'eivissenc.

QUADRE N. 38: AFINITATS ENTRE LA CLASSIFICACIÓ DEL CONSONANTISME DEL MALLORQUÍ I DEL MAONÈS	
MALLORQUÍ	MAONÈS
Apartats dedicats a <i>TJ</i> i <i>TZ</i> , respectivament.	Apartat dedicat conjuntament a <i>TJ-TZ</i> .
Apartats intitolats <i>Iguals en final</i> i <i>Finales</i> dedicats a les oclusives en posició final de mot ³⁹³ .	Apartat intitulat <i>P-K final</i> dedicat a les dues oclusives esmentades en posició final de mot.
Apartat dedicat a <i>V</i> .	Apartat dedicat a <i>V</i> .
Apartat intitulat <i>Dentales T</i> dedicat al grup cons+[t] a fi de mot.	Apartat intitulat <i>T</i> dedicat al grup cons+[t] a fi de mot.

Un cop vist el quadre, comprovem que les afinitats entre la classificació milaniana del consonantisme mallorquí i maonès es concentren en la presentació de quatre tipus de consonants: (1) en les africades [dʒ] i [dz] (les dues noves consonants "dobles"), (2) en algunes consonants en posició final absoluta (especialment en [p] i [k], d'una banda, i el grup [-nt] i [-lt], per altra) i (3) en la casuística de la fricativa labiodental sonora. La resta de les notes sobre el consonantisme mallorquí es classifiquen en unes altres entrades³⁹⁴ que no tenen correspondència amb les de la descripció del maonès ja que, a banda dels apartats que acabem de citar, en les notes sobre el consonantisme maonès només hi ha un altre apartat general dedicat a aquest tipus de sons (intitulat, precisament, *Consonantes*) i algunes notes esparses.

Pel que fa a les dues africades, és clar que Milà s'hi interessà especialment tant des d'un punt de vista diatòpic, com des del punt de vista estrictament fonètic. Pel que fa a aquest últim aspecte, és clar, per exemple, que l'africada [dʒ] és molt

³⁹³ A *Iguals en final* Milà també inclou les següents fricatives en posició final: **V** i **F**, i **J** i **X**.

més freqüent en baleàric que en català central i, fins i tot, se'n pot preveure l'aparició en determinats contextos en què el català oriental continental presenta una fricativa palatal sonora. Pel que fa a la qüestió fonètica, i tal com hem vist en el capítol anterior, no és cap casualitat que Milà dediqui a les africades palatal i alveolar sonores entrades pròpies en les notes sobre el mallorquí i maonès, cosa que no havia fet en els *Estudios* sobre el barceloní, i que en totes dues descripcions, en graus diferents, les africades esmentades es relacionin amb d'altres sons africats o afins³⁹⁵. Milà, doncs, hauria redefinit el concepte de so "doble" que apareixia als *Estudios*, més restringit, tot ampliant-lo a dos nous elements: les africades [dʒ] i [dz]. La conclusió a què arribem és que Milà fou coherent amb la seva nova concepció fonètica sobre les consonants "dobles" tant en les seves notes sobre el consonantisme mallorquí com en el maonès. Així mateix, és clar que Milà dedicà una atenció especial a [dʒ] i [dz] en les notes sobre el baleàric, pel fet que les devia considerar consonants especialment significatives en el diasistema balear, un factor que indubtablement devia influir en la redefinició del seu concepte de consonant "doble". Igualment, Milà emprà en ambdues seccions la mateixa tècnica de presentació de les dades que recollia sobre les dues africades, ja que aquest tipus de consonants apareixen relacionades en els respectius apartats amb altres sons "dobles", independentment del títol que presenti l'entrada.

Un altre aspecte que les classificacions del consonantisme mallorquí i maonès posen de relleu és l'interès de Milà per diverses consonants en posició final absoluta. Una part d'aquestes consonants finals són característiques del diasistema baleàric i no es donen en català central, mentre que d'altres hi són coincidents. L'interès de Milà per les consonants a fi de mot pròpies de la fonètica del mallorquí i menorquí s'explica pel fet que l'objectiu principal de la

³⁹⁴ Vegeu-les al capítol 5.

³⁹⁵ Recordem que Milà considerava la lletra **X** amb valor bifonemàtic ([ks] i [gz]) com un so "doble" afí a les africades, ja que en les notes sobre el mallorquí (vegeu el capítol 5.3.3.1) havia relacionat en una mateixa entrada, intitulada **X**, el grup consonàntic esmentat i bona part de les africades mallorquines.

seva descripció del baleàric era reflectir tot allò que no coincidís amb el català central. Aquest és el cas de les notes sobre les articulacions [ŋk] i [c] que llegim en l'apartat *Finales* del mallorquí i la gran quantitat d'exemples sobre l'articulació de la dental als grups [nt] i [lt] a fi de mot que veiem tant a les notes sobre el mallorquí (dins l'entrada *Dentales T*) com a les del maonès (a l'entrada intitolada *T*). Aquest últim fenomen devia interessar especialment Milà perquè, malgrat haver recollit suficients mostres de l'articulació de la dental en posició final en els papers sobre el mallorquí, tornà a reservar-li una de les poques entrades dedicades específicament a un so consonàntic en les seves notes sobre el maonès.

A banda dels casos esmentats, típics de la fonètica insular i altres parlars consecutius catalans, l'interès de Milà per altres consonants en posició final de mot que llegim als apartats *Iguals en final* i *Finales* del mallorquí i *P-K final* del maonès, ja és més difícil de justificar perquè són articulacions que es donen arreu del domini. Aquest és el cas de les notes sobre l'ensordiment de les consonants oclusives i fricatives sonores a fi de mot (*Iguals en final*) i els exemples de [p] i [k] finals que llegim tant a les notes sobre el mallorquí com el maonès. En el cas de l'apartat *Iguals en final*, l'entrada podria haver estat originada pel fet que en mallorquí, com a la resta del baleàric, l'absència de desinència en la primera persona del singular del Present d'Indicatiu origina nombrosos acabaments consonàntics que són desconeguts en català central (per exemple, *priv*, *rif*), però això només justificaria una part dels exemples continguts en aquesta entrada (els referents a les consonants fricatives a fi de mot), però no les referències a les oclusives sordes finals del mallorquí. Així mateix, la nota sobre l'exemple *tapp*, que llegim a l'entrada *Finales* del mallorquí³⁹⁶ i altres oclusives finals, esmentades a l'apartat *P-K final* del maonès tampoc són explicables per cap característica exclusiva del consonantisme mallorquí i maonès. És possible que aquesta última entrada de les notes sobre el maonès

³⁹⁶ Intitolada *Finales*. Vegeu el capítol 5.1.3.

pugui ajudar-nos a entendre l'especial interès de Milà per les oclusives sordes a fi de mot, especialment [p] i [k], unes consonants que, en principi, no ofereixen cap especificitat significativa en mallorquí³⁹⁷ i menorquí. En aquest sentit, cal recordar que les notes sobre el maonès feien palès que Milà havia cregut detectar en aquest parlar articulacions palatalitzades de /k/³⁹⁸, similars però no idèntiques a les que es donen a part del mallorquí, i que l'entrada *P-K final* era, precisament, un dels espais on Milà intentava caracteritzar l'oclusiva velar del maonès per comparació amb la d'altres parlars (*ca capsas como nosotros*³⁹⁹). La conclusió general de Milà era que la /k/ maonesa se situava a mig camí entre la del mallorquí i la del català central, ja que en alguns casos era similar a la d'aquest últim parlar mentre que en d'altres presentava un lleuger matís de palatalitat (*un poco queab*) que l'acostava a l'oclusiva mallorquina. Així, la recerca d'exemples de /k/ més o menys palatalitzada en les posicions en què pot aparèixer, una de les quals és precisament a final de mot, podria ser la causa que expliqués l'especial interès que dugué el nostre autor a dedicar dos apartats paral·lels, un a les notes sobre el mallorquí (*Finales*) i l'altre a les del maonès (*P-K final*) a una consonant que en menorquí no és diferent de l'oclusiva velar sorda del central i que, per tant, no calia ser tractada en la descripció del maonès. En definitiva, Milà va dedicar un apartat a la /k/ a fi de mot en maonès (compartit amb /p/) perquè volia comprovar si aquesta consonant en posició final era de la mateixa naturalesa que la mallorquina.

Ens resta encara per esbrinar el motiu pel qual l'oclusiva [p] final, una consonant amb una casuística idèntica a tot el domini, té cabuda en la descripció milanesa del baleàric fins al punt que li dedicà sengles apartats, compartits amb altres consonants de la mateixa posició, en les seves notes sobre el mallorquí i menorquí. La poca informació recollida per Milà sobre aquest so en la posició esmentada no ofereix cap pista directa que ens ajudi a esbrinar la raó per la qual

³⁹⁷ Tret de la zona mallorquina en què /k/ esdevé palatal.

³⁹⁸ Vegeu el capítol 6.2.1 de la II part.

³⁹⁹ Recordem que en aquest context *nosotros* fa referència al català central.

s'hi interessà. Les referències a l'oclusiva bilabial sorda a fi de mot es localitzen, per una banda, en l'enigmàtic exemple *tapp*, que llegim a l'apartat *Finals* del mallorquí i, d'altra banda, en un altre exemple, *sap*, inclòs a l'entrada *P-K final* del maonès. El cas més cridaner, *tapp*, té la particularitat de presentar una modificació gràfica que no sembla ser gratuïta. Cal recordar que aquest últim exemple va ser inclòs en un apartat que està dedicat a comentar la realització de diverses consonants mallorquines que presenten una pronunciació especial respecte el català central a fi de mot com, per exemple, la palatal [c] i l'articulació del grup [ŋk]⁴⁰⁰. En principi, doncs, hauríem d'entendre que Milà ens està dient que el so final de *tapp* era diferent del que es dona en barceloní. Aquesta deducció és reforçaria, com hem dit, per l'especial grafia amb què decidí enregistrar l'exemple (-pp) i que caldria interpretar com un símbol d'una probable pronunciació més tensa de [p] en mallorquí del que és normal a la resta del català. En el cas del maonès, l'exemple *sap* de l'entrada *P-K final* no ofereix cap element gràfic especial que permeti singularitzar l'oclusiva final menorquina però el fet que Milà li dediqui, amb l'oclusiva [k], una de les poques entrades en què organitzà el consonantisme maonès tampoc no pot ser una casualitat. Tot sembla indicar, doncs, que Milà creia o intuïa que l'oclusiva bilabial sorda del mallorquí i menorquí posseïa unes característiques especials no compartides amb el català central. Aquestes propietats de [p], plasmades per Milà a través de la grafia especial de l'exemple mallorquí i pel fet de dedicar apartats específics en mallorquí i maonès al so que comentem, han de ser paral·leles o comparables a la realització palatal de /k/ a una part del mallorquí (i que Milà també creia localitzar, més afeblida, en maonès), ja que és la consonant que comparteix l'entrada amb la bilabial en les dues entrades en què es localitza. Aquest paral·lelisme també ens permetria explicar el fet que l'exemple mallorquí -*tapp*- presenti una grafia especial, tal com succeeix amb els casos de [c]⁴⁰¹ amb què comparteix l'apartat *Finals* de les notes sobre el mallorquí. Milà, doncs, devia

⁴⁰⁰ Vegeu el capítol 5.1.3.

opinar que aquesta /p/ especial es donava en posició final de mot amb més intensitat a Mallorca que a Maó, de manera similar amb el que succeïa amb l'oclusiva velar palatalitzada; aquesta ha de ser la raó per la qual els exemples maonesos d'oclusiva bilabial final no tenen una representació gràfica fonetitzant. Si és plausible deduir aquesta concepció fonètica de les notes milanianes, no sembla possible, però, esbrinar què va dur el nostre autor a aquestes deduccions ja que no existeix, ni tenim notícia que hagi existit, una articulació especial (potser palatalitzada?) de /p/ en català insular. L'únic que ens atrevim a proposar és que es deu tractar d'alguna de les fantasioses idees fonètiques que acostumem a llegir en les gramàtiques tradicionals, com les referents a la **H** o a l'articulació del dígraf **-CH**⁴⁰², que Milà recollí en les seves notes tot refiant-se, probablement, de les informacions que li proporcionaven els seus col·laboradors illencs, amb molta menys preparació científica que ell.

Pel que fa a les notes dedicades a la fricativa labiodental sonora, un dels aspectes que palesen més clarament la interdependència entre la descripció del consonantisme mallorquí i maonès, com ja vam assenyalar en els capítols oportuns⁴⁰³, és la comparació entre els apartats que Milà dedicà al so esmentat (intitulats igualment *V*) en les notes sobre ambdós parlars. En aquest cas, però, és l'entrada del maonès la que conté la major part de la informació i els exemples sobre la fricativa, tot i que alguns no s'entenen sense consultar abans la del mallorquí⁴⁰⁴. Així, en les notes sobre el mallorquí, Milà pràcticament es limitava a constatar que *se hace la V* i a aportar-ne alguns exemples; en les del maonès, en canvi, hi recollia aspectes de la casuística de [v] en el menorquí que no havia copsat en els fulls sobre el mallorquí, tot i que també es donen en aquest darrer

⁴⁰¹ ['dic] i ['fɔc], per exemple, hi són representats *dicki*, *foki*. Vegeu el capítol 5.1.3.

⁴⁰² Vegeu el capítol 5.9.

⁴⁰³ Vegeu els capítols 5.3.4, per al mallorquí, i 6.3.3, per al maonès.

⁴⁰⁴ Per exemple, el mot *coa*, inclòs a l'entrada *V* de les notes sobre el maonès, té la funció d'assenyalar que aquest parlar no intercala una [v] epentètica entre les vocals del hiat, a diferència del mallorquí que acostuma a fer-ho. L'exemple *cova* (al costat de *cona*), amb un element antihiàtic, és precisament l'únic cas de fricativa labiodental sonora que llegim a les notes milanianes sobre el consonantisme mallorquí (vegeu el capítol 5.5.3).

parlar. L'entrada dedicada a \int en maonès, doncs, esdevé l'apartat més complet i interessant sobre la fricativa labiodental sonora de totes les notes milanianes sobre el baleàric i constitueix l'únic cas en què les notes sobre un parlar no mallorquí esdevenen la referència principal sobre les característiques d'una consonant pròpia del baleàric. Aquest fet, indubtablement, ha de ser el resultat d'una reflexió o descobriment posterior de Milà sobre la casuística de [v] en el baleàric, ja que l'apartat dedicat a la fricativa en les notes sobre el maonès és, en definitiva, un aprofundiment en els aspectes més poc desenvolupats de les notes sobre el consonantisme mallorquí.

La conclusió general que es desprèn de la comparació entre la classificació del consonantisme mallorquí i menorquí que hem anat desenvolupant en aquest apartat reforça la que ja hem avançat en capítols anteriors alhora que hi afegeix nous matisos. Així, la comparació entre l'estructuració d'ambdues descripcions ens ha donat més proves sobre el fet que les notes sobre el consonantisme maonès són realment una mena d'apunts críptics que contenen molta més informació de la que aparentment es pot detectar en una primera lectura. En aquest sentit, cal tenir present que els quatre apartats del consonantisme maonès comentats on es detecten més afinitats amb el mallorquí constitueixen pràcticament la totalitat de les entrades en què Milà classificà els seus coneixements sobre les consonants del menorquí de Maó (només hi ha un altre apartat, *Consonantes*, de caràcter general). Les notes sobre el consonantisme mallorquí i maonès, doncs, constitueixen dues descripcions interdependents en les quals la informació recollida per al mallorquí, majoritàriament però no sempre, fa la funció de marc de referència bàsic. Una vegada més, l'aparent simplicitat, a primera vista, de les notes milanianes sobre el consonàntic baleàric ha quedat substituïda per una nova valoració on destaca la complexitat i profunditat de les dades recollides, aspectes que no s'haurien aconseguit sense una intel·ligent organització i estructuració de les dades sobre el consonantisme baleàric. Aquest fet, al seu torn, manifesta l'existència d'un pla de treball previ

amb uns eixos conceptuals ben definits que creiem haver tret a la llum després d'haver estudiat l'estructura de les notes sobre el consonantisme mallorquí i maonès. Així mateix, i pel que fa als aspectes més estrictament fonètics, la confrontació entre les notes sobre el consonantisme d'ambdós parlars fa palès l'interès de Milà per recollir exemples i informació sobre els fenòmens del consonantisme baleàric que no tinguin lloc en català central, entre els quals destacaríem especialment les notes referents a l'articulació de determinades consonants o grups consonàntics a fi de mot i les dades sobre els sons “dobles” que podem assimilar, a grans trets, amb les africades. A més, la comparació que hem realitzat fa evident la voluntat de Milà d'arribar a establir els trets més rellevants del consonantisme del baleàric i, per tant, de destacar tot allò que sigui propi de la fonètica consonàntica de més d'un parlar insular.

3.3.4 Recapitulació final: aspectes més destacables de la descripció milaniana del consonantisme baleàric

Després d'haver analitzat la informació que es dedueix de l'estructuració de les notes milanians sobre les consonants del baleàric i comparar-la amb la que apareix en la descripció del barceloní feta als *Estudios de Lengua Catalana*, ha arribat el moment de fer una recapitulació que reculli les idees i reflexions fonètiques més destacables i originals de Milà sobre el consonantisme baleàric. Això ens servirà, alhora, per conèixer els principals trets que caracteritzen la concepció milaniana de les consonants del català.

Evidentment, el primer aspecte que cal destacar és el concepte en què Milà basa la seva descripció del consonantisme, tant en barceloní com en baleàric. Tal com hem vist, Milà parteix generalment en els seus estudis sobre consonantisme català d'una clara diferenciació entre els conceptes de so i lletra, una separació, però, que en algunes ocasions no sempre es manté o és prou clara⁴⁰⁵. Per aquest motiu, hem arribat a la conclusió que els conceptes de so i lletra no són sinònims en el pensament fonètic de Milà, però hi estan molt relacionats o són interdependents, especialment en les seves descripcions consonàntiques. Un exemple clar és el fet que en els *Estudios de lengua catalana* Milà tan aviat parla de *sonidos* com de *letras* a l'hora de referir-se a les consonants del barceloní⁴⁰⁶. Tot i així, cal reconèixer que Milà fa un esforç, tant als *Estudios* com en les seves notes sobre el baleàric, per separar les qüestions gràfiques de les fonètiques a través de l'ús de representacions allunyades de les convencions ortogràfiques o de comentaris sobre la pronunciació⁴⁰⁷, procediments que, en el

⁴⁰⁵ Vegeu, per exemple, els capítols dedicats a les consonants o sons "dobles" del mallorquí (5.3.3.1, 5.4 i 5.8).

⁴⁰⁶ **TX**, per exemple, hi és definit com un *sonido doble*. Fins i tot, qualifica l'ús del dígraf **-IG** per a **[tʃ]** de *muy antijonético*. **Y**, en canvi, és definida com una *letra*. Vegeu Milà (1875:525).

⁴⁰⁷ Recordem, per exemple, les lletres entre parèntesis *-ve(r)-*, l'absència de signe gràfic per indicar la pèrdua de sons *-vel-lá-*, l'ús del guió entre consonants geminades *-dob-bé, trip-ple-*, la representació de l'oclusiva palatal mallorquina *-quea/ quia-* o els comentaris específics sobre la pronunciació *-fêya, se dice fêa-*.

fons, són un intent de bastir un mena de protoalfabet fonètic no reeixit. Milà, doncs, maldava per descriure unes realitats fonètiques, però no disposava d'un instrument adequat que li permetés realitzar el seu objectiu amb total precisió. En aquest sentit, hem de tenir present que els primers alfabet fonètics foren creats a finals del XIX⁴⁰⁸, quan Milà ja havia mort, i que el problema que acabem d'esmentar és comú a molts treballs lingüístics de l'època⁴⁰⁹, per la qual cosa no és en absolut específic del nostre autor sinó que és un tret compartit per la majoria dels lingüistes del XIX. A més d'aquesta característica general de la jove ciència lingüística, cal afegir l'especial situació del nostre país pel que fa a l'estat dels estudis o reflexions sobre la llengua catalana, fortament centrats en qüestions ortogràfiques. Milà, doncs, com tots els filòlegs catalans de la dinovena centúria, no podia evitar parlar de representacions gràfiques en els seus treballs sobre fonètica consonàntica, especialment a l'hora de descriure els sons la representació dels quals havia esdevingut polèmica o emblema de faccions culturals. La descripció del consonantisme barceloní feta als *Estudios de Lengua Catalana* és un exemple clar del que diem ja que, en moltes de les entrades o apartats dedicats a una consonant en concret, les consideracions ortogràfiques hi tenen el mateix pes o més que les purament fonètiques⁴¹⁰. Això també succeeix en el cas de les notes sobre el mallorquí en què, per exemple, les diferències en la representació de determinades consonants africades, específicament entre la d'autors com Amengual (allunyades de la tradició i pretesament fonetitzants) o Obrador (seguidor de les grafies clàssiques), era un dels principals punts d'interès en determinades entrades⁴¹¹. Milà, doncs, era ben conscient de la diferència entre els sons i les lletres, però, com els seus coetanis, no disposa d'una eina de treball adequada. Així mateix, com a erudit i

⁴⁰⁸ Els primers foren els proposats per Rousselot (1892) i Passy (1896). Vegeu Bergounioux (1994:40-41 i 237-277).

⁴⁰⁹ El 1874, per exemple, quan Milà devia estar recollint les notes que comentem, Charles Joret publicava a França un estudi lingüístic intítulat *Du C dans les langues romanes*. Com veiem, només el títol de l'article ja és un exemple del problema a què fem referència.

⁴¹⁰ Vegeu, per exemple, les entrades dedicades als sons-lletra **G**, **J** o **SS** a Milà (1875:524-525).

⁴¹¹ Per exemple, a l'entrada dedicada a la **X**. Vegeu els capítols 5.3.3.1 i 5.4.

capdavanter del moviment jocfloralista, tampoc és capaç d'obviar les qüestions gràfiques. En definitiva, tant per a Milà com per als filòlegs de la seva època, no era possible deixar de banda totalment les grafies a l'hora de parlar dels sons. Les descripcions consonàntiques de Milà constitueixen, en aquest sentit, una clara mostra dels inicis de la lingüística a casa nostra, ja que no podem oblidar que som davant de la primera descripció del català feta des d'un punt de vista científic i això al segle XIX significava haver de tenir molt present la tradició gramatical i prescriptivista que imperava en la comprensió de la nostra llengua.

Passarem, a continuació, a destacar les concepcions fonètiques que subjauen en les descripcions milanianes de determinades consonants baleàriques, a fi de copsar els aspectes més originals del pensament fonètic de Milà sobre el consonantisme. Com que les idees fonètiques de Milà sobre les consonants no es destaquen per ser el producte d'una teorització global, amb proposta de classificació inclosa, sinó per tractar-se d'un conjunt de reflexions sobre determinats sons en concret, comentarem seguidament les notes milanianes sobre les oclusives palatals en qualsevol posició, les oclusives /k/ i /p/ a fi de mot, les consonants “dobles”, la relació entre les laterals i l'aproximant /j/ i els breus comentaris sobre la **H** de *cierta población* mallorquina.

Començarem, doncs, per les notes que, al nostre entendre, constitueixen una de les reflexions fonètiques sobre consonants del baleàric més destacables de Milà: la descripció de les oclusives palatals del mallorquí, que el nostre autor també creia haver localitzat en menorquí⁴¹², però més dèbils. Milà, en efecte, havia detectat l'existència d'un tipus d'occlusives especials en les dues illes que no es localitzaven en cap altre lloc del domini lingüístic català i va dedicar-hi una part destacable de les seves notes sobre consonantisme baleàric, però tenia dificultats a l'hora de descriure'n les característiques. Per aquest motiu, la major part dels comentaris sobre la [c] i [j] que hi llegim es basen en la descripció de la sensació acústica que produeixen aquests dos sons palatals per a un neòfit:

l'existència d'un element asil·làbic segregat, que Milà no sap si considerar [j] o [e]⁴¹³, entre la consonant pròpiament dita i la vocal que la segueix⁴¹⁴. Aquesta és la raó per la qual la major part dels exemples recollits per Milà sobre les dues consonants palatals són representats amb grafies parafonètiques (per exemple, *quear* o *quiar* per a **car**⁴¹⁵). La suposada presència del so asil·làbic esmentat, així mateix, era un obstacle per a la descripció adequada del fenomen per part de Milà. Per aquest motiu, en unes notes semblava decantar-se per definir el so segregat com una conseqüència de la transmissió de les característiques de la consonant a la vocal que hi està en contacte –seria, per tant, un fenomen consonàntic- i en d'altres, en canvi, per considerar que l'element asil·làbic era l'origen de les propietats especials de la consonant amb què estava en contacte, amb la qual cosa caldria classificar aquest fenomen entre les característiques del vocalisme mallorquí. Com hem vist, Milà es decanta més aviat per l'opció de considerar el fenomen dins el consonantisme, però no deixa la qüestió tancada⁴¹⁶. Un altre punt destacable és l'abast territorial de les oclusives esmentades en la descripció milaniana del baleàric, un aspecte en el qual les deduccions de Milà no són encertades. Així, per una banda, Milà sembla fer extensives la [c] i [j] palatals a tot Mallorca ja que, a diferència d'altres fenòmens fonètics mallorquins⁴¹⁷, no precisa el contrari. Tot i així, en les notes sobre el maonès⁴¹⁸ llegim un comentari on Milà sembla circumscriure el fenomen al

⁴¹² Ens referim a l'oclusiva palatal sorda, ja que no Milà no aporta informació en els notes sobre la suposada existència del correlat sonor en maonès.

⁴¹³ Recentment s'ha comprovat (vegeu Mascaró-Rafel [1981]) que en mallorquí no existeix pròpiament [j] sinó una [e] asil·làbica. Els dubtes de Milà en aquest aspecte, doncs, eren encertats.

⁴¹⁴ Moll (1960:21) i Veny (1983:88) també han usat aquesta fórmula, amb caràcter purament descriptiu i divulgador, amb la finalitat de fer entendre els trets palatals d'aquestes consonants als catalanoparlants que les desconeixen.

⁴¹⁵ Vegeu-ne tots els exemples al capítol 5.1.1.

⁴¹⁶ Milà diu en una nota, que podem considerar com una mena de conclusió sobre aquestes consonants, *creo simple modificacion a efecto de la K* però a continuació diu *Yo creo e muy suave aunque Obr. como yo antes ha creido i*. Vegeu el capítol 6.1.1.

⁴¹⁷ Així ho intentava fer, per exemple, en les notes sobre el tancament de [o] davant [i]/[u] o en les que descriuen l'abast social del pas del grup [js] a [jɛs]. Vegeu els capítols 2.4.4 i 5.3.3.

⁴¹⁸ Vegeu el capítol 5.2.1.

campo de Mallorca, un abast diatòpic que no coincideix amb la realitat actual, però que no podem descartar absolutament, ja que desconeixem l'extensió exacta de les palatals que comentem a la Mallorca del XIX. Tanmateix, i per altra banda, el punt més destacable sobre l'extensió geogràfica de les oclusives palatals que llegim a les notes de Milà és l'afirmació segons la qual aquestes realitzacions, molt més *suaves* però, també es donaven en el menorquí de Maó. L'únic que podia dur Milà a aquesta deducció és l'articulació lleugerament palatal de la /a/ tònica menorquina⁴¹⁹, amb la qual cosa tenim una altra prova sobre el fet que el nostre autor dubtava entre considerar el tipus de palatalitat que comentem entre els fenòmens d'origen consonàntic o vocàlic. Tot i ser rudimentària i geogràficament mal delimitada, cal tenir present que estem davant d'una de les primeres descripcions amb voluntat científica de les oclusives palatals del mallorquí en què Milà aconsegueix descriure amb prou encert, tant les posicions en què apareixen els sons esmentats, com la sensació acústica que produeixen.

Una altra característica de les notes sobre consonants baleàriques, estretament lligada al tipus de palatals que acabem de comentar, és la concepció fonètica de Milà referent a l'oclusiva bilabial sorda a fi de mot. Milà havia dedicat a aquesta consonant dos breus comentaris en els apartats *Finales* i *P-K Final*, situats a les notes dedicades al mallorquí i el menorquí de Maó, respectivament. Ambdós comentaris, a més, es localitzen en entrades en què la informació sobre la bilabial sorda comparteix l'espai amb exemples sobre una altra consonant en posició final: l'oclusiva sorda /k/⁴²⁰. El que més sobta dels exemples de [p] situats en aquestes dues entrades és, en primer lloc, el fet que Milà es preocupi de recollir exemples d'una consonant que no presenta cap mena de variació diatòpica en les posicions en què apareix en català. A més, i en segon lloc, l'exemple de bilabial del maonès està situat en unes notes en què Milà, amb una gran esquematicitat, només recull els trets més generals i distintius que caracteritzen el

⁴¹⁹ Vegeu Recasens (1991:90-91)

⁴²⁰ Concretament, es tracta d'exemples de la velar palatalitzada en [c] i del grup final [ŋk]. Vegeu el capítol 5.1.3.

consonantisme maonès, per la qual cosa és sorprenent que dediqui una de les poques entrades de què consta aquesta secció al so que comentem⁴²¹. En tercer lloc, és també molt destacable la grafia amb què apareix l'exemple de [p] final en mallorquí: *tapp*. Si la descripció milanesa dels parlars baleàrics estava feta a partir de destacar les diferències i no les coincidències fonètiques amb el català central, la primera conclusió a què arribàvem era que la presència d'exemples de [p] a fi de mot en les notes sobre el mallorquí i el menorquí de Maó no podia ser gratuïta. El més probable, doncs, és que Milà considerés, potser a partir de deduccions d'altri, que en les dues varietats insulars esmentades l'oclusiva bilabial sorda no tenia les mateixes característiques que en el català oriental del Principat. Així ho justificaria la grafia *-pp* de l'exemple mallorquí i el fet que Milà dediqués dues entrades a [p] final (compartides amb casos de /-k/) en mallorquí i maonès. Hi havia, però, una diferència: l'exemple menorquí d'oclusiva bilabial (*sap*) no presentava la mateixa grafia geminada que en mallorquí. Aquesta última característica i el fet que en tots dos casos els exemples de bilabial anessin sempre associats amb exemples de /k/ ens dugué a la conclusió que, per raons que desconeixem, Milà creia estar davant de dues consonants oclusives del baleàric que presentaven en posició final uns trets diferenciats dels que es donen a la resta del català central.

Per aquest motiu, Milà havia decidit destacar aquestes dues consonants en apartats propis pel fet que constituïen, segons els seu parer, uns sons que singularitzaven el consonantisme dels dos parlars insulars. Basant-nos en el seguit d'afinitats que presenten les notes sobre les dues oclusives esmentades en posició final, hem deduït que Milà considerava l'oclusiva bilabial sorda a fi de mot del mallorquí com un so diferent del que es dona en català central, probablement, i per la grafia *-pp*, més tens o de característiques semblants a [c], la consonant amb què comparteix l'entrada en els notes sobre el mallorquí. Aquest tipus de fonema, segons Milà, també devia donar-se en posició final en

⁴²¹ Es tracta de l'entrada intitulada *P-K final*.
785

maonès perquè l'hi dedicà -conjuntament amb la /k/ - una de les poques entrades amb què estructurà les notes sobre el consonantisme maonès (**P-K final**), cosa que no hauria fet si hagués cregut que les dues consonants en posició final eren idèntiques a les que es donen en català central. Tot i així, i com en els pretesos exemples de [c] en maonès, la bilabial devia ser més *suau*, ja que l'exemple que aporta (*sap*) no és representat amb la mateixa grafia duplicada que llegim en el cas mallorquí (*tapp*). En definitiva, Milà devia opinar que l'oclusiva bilabial sorda a fi de mot presentava en mallorquí i maonès unes característiques paral·leles a la velar palatalitzada [c] (més acusades, segurament, en el primer parlar i més difuminades en el segon). Restaria encara per resoldre què o qui féu arribar Milà a aquesta percepció fonètica errònia, però l'esquemàticitat de les seves notes no ens permet anar més enllà de destacar les afinitats evidents en el tractament de les dues oclusives en posició final que, com hem intentat demostrar, no poden ser casuals. Així mateix, hem vist com la nostra explicació justificava i relacionava alhora l'estranya grafia de l'exemple *tapp* en mallorquí amb el fet que una de les poques entrades en què es classifiquen exemples de consonants del maonès estigui dedicada paradoxalment a dos sons que no presenten cap mena d'especificitat en el parlar de Menorca.

Tal com comentàvem en el capítol anterior, una de les concepcions més originals de Milà era la referent a les consonants que anomenava "sons dobles", una categoria de consonants que incloïa, a més de les tres africades més reconegudes actualment⁴²², la lletra **X** quan representa el grup bifonemàtic [ks]/[gz]. Com hem demostrat, aquesta classe de consonants és un dels millors exemples de l'evolució del pensament fonètic milanià, ja que Milà aprofità els fulls dedicats a la fonètica del baleàric per redefinir i ampliar el nombre d'unitats consonàntiques que considerava "dobles". En efecte, als *Estudios de lengua catalana* els sons que Milà considerava pertanyents a aquest grup eren només

⁴²² Milà no contempla l'existència d'un so *doble* que correspongui a l'africada [ts]. En aquest punt, cal remarcar que Badia (1994:134), un dels lingüistes que més ha defensat l'existència de les africades com a grup diferenciat i amb caràcter monofonemàtic, tampoc creu que l'africada

[tʃ] (**TX**)⁴²³ i [ks]/[gz] (**CS-CSS**) -la lletra **X** amb valor bifonemàtic-, mentre que a la descripció del mallorquí i menorquí les africades [dʒ] i [dz] no només són considerades com a sons independents (per això Milà els dedica entrades pròpies) sinó que apareixen sovint relacionades amb altres exemples dels dos primers elements “dobles” esmentats⁴²⁴. Cal recordar, que les africades palatal i alveolar sonores eren contemplades a la descripció del barceloní com a simples variants combinatòries de **T** i **Z** respectivament, per la qual cosa eren incloses dins els exemples d'aquestes dues últimes consonants.

No és estrany que Milà anomenés aquest tipus de consonants "dobles" ja que, ultra la seva naturalesa fònica especial, la representació ortogràfica més habitual de les africades en català han estat els dígrafs; fins i tot, en el cas del grup [ks]/[gz]⁴²⁵ al qual alguns autors del XIX també van proposar representar amb dígrafs específics. Aquest fet podria haver influït decisivament Milà a l'hora de considerar l'existència d'una macrodivisió consonàntica: les consonants simples, representades amb una sola lletra, i les dobles, que es representen habitualment amb dígrafs. Com hem vist, Milà no sempre separava prou bé els conceptes de grafia i so en les seves descripcions consonàntiques per la qual cosa no seria estrany que el tipus de representació gràfica hagués estat la base de la classificació consonàntica esmentada. Tanmateix, el concepte de so “doble” no és exclusiu de la teoria fonètica consonàntica de Milà sinó també, com hem vist, de la seva concepció de les vocals. L'exemple més clar de so “doble” vocàlic era, segons Milà, la vocal neutra tònica del baleàric, un fonema que sempre caracteritzà al llarg de la seva obra com una combinació de dues vocals (generalment **o** i **e**) definida amb els termes vocal *doble*, *mixta* o *diptongo*

alveolar sorda es pugui considerar com un fonema independent.

⁴²³ Val la pena recordar l'opinió de Milà sobre la naturalesa d'aquesta consonant: "*Es un sonido doble en que la X se convierte en la ch del castellano.*" "*Por eso algunos (catalans) pronuncian despacho en castellano.*" Vegeu Milà (1875:525, nota 1).

⁴²⁴ Vegeu el capítol 5.3.3.1.

⁴²⁵ Cal recordar que, als *Estudios* que Milà dedica al barceloní, aquest grup fònic era presentat com a **CS-CSS**. Vegeu Milà (1875:525).

*simultáneo*⁴²⁶. Tots aquests casos són, en definitiva, descripcions basades en la creença que el sistema fonètic d'una llengua pot presentar elements mixtos o combinacions de dues unitats simples, una de les idees que creiem més emblemàtiques del pensament fonètic de Milà.

Una altra de les concepcions milanianes sobre el consonantisme que volem destacar fa referència a les relacions de proximitat o gradació que Milà estableix entre diferents consonants, majoritàriament laterals. Es tracta, en primer lloc, de la relació que detectem entre la lateral palatal [ʎ] i l'aproximant palatal [j] en les descripcions consonàntiques de Milà. No és, però, una idea nova de les notes sobre el baleàric, perquè Milà ja l'havia exposada amb claredat als *Estudios de lengua catalana*. Específicament, Milà creia que l'aproximant palatal era *una letra intermedia*⁴²⁷ entre la *ll* i las *palatales anteriores* ([k] i [g])⁴²⁸. Aquesta afinitat i relació especial entre [ʎ] i [j] era la causa, segons Milà, que les dues consonants es poguessin intercanviar amb facilitat en *muchos distritos rurales nuestros, como en algunos puntos de lengua castellana y francesa on la ll se cambia en y*⁴²⁹. Com acabem de veure, Milà opinava que la iodització del català era el mateix fenomen que es dona en castellà i francès, on tota lateral palatal esdevé [j] independentment del context i de l'ètim llatí, i que l'origen d'aquest canvi era l'afinitat entre les dues consonants esmentades. La coneixença més aprofundida dels parlars insulars no va modificar aquesta idea del pensament fonètic de Milà, ja que en les notes sobre el consonantisme eivissenc hi podem llegir comentaris com *uy pero caball, caballé* que denoten un desconeixement de la llei que explica la iodització en català. En conseqüència, Milà no s'adonava que el tipus de iodització que té lloc en català és un fenomen circumscrit als mots que presenten uns determinats ètims consonàntics llatins (-LJ-, -G'L- i -C'L- concretament) i que en absolut es tracta d'un canvi que afecti qualsevol lateral palatal, tal com succeeix en moltes

⁴²⁶ Vegeu el capítol 3.2.1.4 d'aquesta III part.

⁴²⁷ Fem notar la manca de separació entre els conceptes de lletra i so en aquesta afirmació.

⁴²⁸ Milà (1875:525).

⁴²⁹ Milà (1875:525, nota 3). És clar que en aquest text Milà solament es refereix a les àrees del català central on es fa la iodització.

varietats del castellà i en francès. Així mateix, és evident que rere el terme *letra intermedia* amb què Milà defineix l'aproximant hi subjau la idea que pot existir una gradació entre determinats sons consonàntics que, a més, cal tenir molt en compte a l'hora d'interpretar i explicar alguns dels canvis fonètics que es donen en català⁴³⁰.

En segon lloc, l'altra relació especial que detectàvem en la concepció milaniana de les consonants l'havíem deduïda a través de l'especial ordenació dels exemples dels apartats que Milà dedica a recollir exemples de laterals en mallorquí⁴³¹. Específicament, notàvem que el títol de les entrades no es corresponia sempre amb el tipus de lateral que s'exemplificava. La disfunció més destacable la localitzàvem en l'apartat intítulat **L** on pràcticament només s'anotaven exemples de [j] producte de la iodització. A banda de la relació entre [ʎ] i [j] ja comentada, i tenint en compte que als *Estudios de Lengua Catalana* sobre el barceloní Milà també havia relacionat [ʎ] i [ʎ] a causa de la tendència de la lateral alveolar en català a palatalitzar-se en posició inicial de mot⁴³², havíem arribat a la conclusió, unint els dos tipus de relacions esmentades, que Milà concebia una cadena de relacions especials o gradació entre les consonants [ʎ], [ʎ] i [j]. Les profundes afinitats entre els tres membres de la cadena seria, segons Milà, la causa per la qual les tres consonants esmentades “s'intercanviaven” freqüentment en llengües com el català o, en altres mots, l'origen d'una sèrie de fenòmens de canvi fonètic, com la palatalització de [ʎ] inicial i la iodització, que afecten els tres sons esmentats en català. Així doncs, ens adonem que les idees fonètiques de Milà sobre el consonantisme no només tenen implicacions a l'hora de fer classificacions o definicions, sinó que també són un intent d'explicar determinades evolucions fonètiques que s'han donat al llarg de la història de les llengües.

⁴³⁰ Així succeïa també en el cas de la [ə] del baleàric, un altre dels sons mixtos milanians format per una combinació de e i o. Segons Milà, allò que explicava que mots com **crou** o **vou** del català medieval haguessin passat a **creu** i **veu** era la pèrdua del caràcter mixt de la vocal, que havia passat a ser una vocal simple. Vegeu Milà (1876).

⁴³¹ Vegeu el capítol 5.5.

Per finalitzar, ens agradaria comentar breument una nota de Milà que pot ser molt il·lustrativa de la influència de la tradició clàssica en la descripció del milaniana del consonantisme baleàric. Es tracta, concretament, de la nota que llegim en l'apartat dedicat als parlars *campanars* mallorquins⁴³³ que ens informa sobre la suposada existència d'una localitat en què es conservaria l'aspirada /h/: *H en cierta población. Amengual prólogo*. Certament, Milà es limitava a copiar una cita de la **Gramática de la lengua mallorquina** d'Amengual en què l'erudit mallorquí, seguint una vella tradició d'arrels clàssiques, justificava la necessitat d'articular la lletra **H** en el fet que així s'havia fet en el passat i que aquesta era la causa per la qual, suposadament, algunes localitats no especificades de Mallorca conservaven restes de l'antiga aspirada⁴³⁴. Milà, però, havia deixat ben clar als **Estudios de lengua catalana** que la lletra **H** era un signe gràfic sense valor fonètic i que únicament tenia contingut sonor en interjeccions com *ha-ha* o *hi-hi*⁴³⁵. Per aquesta raó, és sorprenent que en els fulls dedicats al mallorquí Milà no tingui cap mena de prevenció a l'hora d'anotar una informació sobre una grafia que no té cap justificació sonora en català. En aquest sentit, la nota esmentada hauria de ser interpretada com una prova del fet que Milà no descartava l'existència d'una aspirada en mallorquí. Indubtablement, si Milà es refiava de la informació d'Amengual era perquè, com molts filòlegs de l'època⁴³⁶, encara era deutor de la idea clàssica, difosa durant segles pels docents de gramàtica, segons la qual la lletra **H** havia tingut una base sonora que s'havia perdut recentment en les llengües romàniques, per la qual cosa no era estrany que se'n poguessin localitzar mostres en algunes zones aïllades, com els parlars de l'interior de Mallorca. Milà, doncs, havia certificat la inexistència d'una base fonètica per a la

⁴³² Vegeu Milà (1875:520-521)

⁴³³ Concretament, en el full n. 35, intitulat *Mallorca. Localidades*. Vegeu el capítol 5.9.

⁴³⁴ *La letra h es un signo de aspiración y por lo mismo ofrece un sonido gutural; pero tan tenue que no deja percibir sino una sombra de lo que fuera en otro tiempo entre nosotros, si hemos de juzgar lo que es en el comun de ciertas poblaciones, y que parece un resto del sonido aspiral que otras edades formara la base de nuestra pronuncia* [el subratllat és nostre]. Vegeu Amengual (1835:15).

⁴³⁵ Vegeu Milà (1875:37).

⁴³⁶ Vegeu, per exemple, els comentaris que justifiquen l'entitat fonètica de la **H** a les gramàtiques de Ballot (1813) i el diccionari de Labèrnia (1840).

H en barceloní, però les seves idees sobre el consonantisme encara contemplaven la possibilitat –errònia- que pogués existir en algunes varietats del català, com en mallorquí, car altrament no hauria donat crèdit a l’afirmació d’Amengual i aquesta no hauria aparegut enregistrada en les notes que estudiem.

Hem vist, en conclusió, que les idees fonètiques de Milà referents al consonantisme són més acostades a la tradició clàssica i menys desenvolupades que les seves concepcions sobre el vocalisme. Les proves més evidents són, per una banda, el fet que Milà no va concebre en cap moment una teoria global que intentés donar compte del conjunt del sistema consonàntic català i, per altra banda, que les seves descripcions fonètiques de consonants no aconsegueixen ser totalment independents de les representacions gràfiques de l’alfabet. Amb tot, cal reconèixer que Milà fa un esforç considerable en la definició de determinades consonants, especialment en les oclusives palatals mallorquines, i basteix algunes idees o conceptes generals, com és el cas de les consonants “dobles” o la gradació entre els laterals i l’aproximant palatal, que són, en molts aspectes, molt més avançades que les descripcions d’altres filòlegs catalans de l’època. En definitiva, i tal com ja hem exposat en les conclusions sobre les idees milanianes referents al vocalisme, Milà, com a pioner de la lingüística catalana, hagué de fer un enorme esforç de descripció a partir d’uns precedents poc o gens vàlids des del punt de vista científic. El valor dels seus treballs dialectològics, doncs, no és tant el grau de validesa de les seves deduccions sinó el fet que Milà fou un veritable home-pont que va facilitar amb la seva tasca el pas de la vella tradició gramatical a la lingüística moderna al nostre país.

4 COROL·LARI FINAL

Cal reconèixer, d'entrada, que les notes que hem estudiat no són la primera descripció d'un parlar baleàric. Com bé sabia Milà, Amengual ja havia fet un assaig de caracterització prou interessant del mallorquí en la seva gramàtica del 1835. Tanmateix, el mètode i la intenció amb què treballen Milà i Amengual són essencialment diferents. En el cas d'Amengual, es tractava de fer la gramàtica d'una hipotètica llengua mallorquina que servís per facilitar l'aprenentatge del castellà⁴³⁷; en el cas de Milà, la voluntat de donar compte científicament dels trets que caracteritzen una varietat ben significativa del català insular o baleàric. Pel que fa al menorquí, i paral·lelament al cas anterior, Febrer i Cardona, ja ens havia proporcionat a principis del XIX una panoràmica il·lustrativa del parlar de Menorca. La descripció de Milà, tanmateix, torna a ser la primera feta des d'un punt de vista científic abans d'Alcover. En el cas de l'eivissenc, però, i a banda de la voluntat científica que subjau en la descripció milaniana d'aquest últim parlar, cal remarcar que els fulls que hem estudiat constitueixen el treball més antic de què disposem sobre la llengua d'Eivissa⁴³⁸. Milà, doncs, i no Alcover, seria l'iniciador dels estudis científics sobre dialectologia catalana. Amb tot, cal reconèixer que el factor decisiu que ha permès engegar la ciència dialectològica a casa nostra ha estat el ressò i l'abast de la feina realitzada per Alcover, ja que la tasca de Milà, pel fet d'haver restat inèdita fins avui, no ha pogut tenir aquest paper.

Ha quedat demostrat, així mateix, que les notes que hem comentat són la continuació del projecte de descripció del català parlat que Milà s'havia proposat

⁴³⁷ *Patente la imposibilidad de desterrar de aquí el limosín, tampoco la hay para conocer que es fuerza contentarnos con generalizar el castellano entre nosotros. Para emprender con fruto el estudio de una lengua estrangera, es preciso haber antes aprendido la nativa por principios. Esta máxima sentada por los sabios, aborra el trabajo de dilucidarla; y es tan cierta como lo es que, generalmente hablando, entre nosotros el castellano es estrangero por desconocido. La necesidad de una obra que facilitara su conocimiento es el motivo de la presente gramática.* (Amengual [1835:X-XI]).

⁴³⁸ Fins ara es considerava que el primer estudi lingüístic fet sobre l'eivissenc era l'aportació de Serra i Orvay al Ier Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1908).

dur a terme; el primer que ha estat aplicat a la nostra llengua i del qual els *Estudios de Lengua Catalana* (1875) dedicats al barceloní en són la primera –i única- part publicada. La gran novetat d'aquest projecte, si el situem en el context del segle XIX al nostre país, és la voluntat de Milà d'enllaçar amb els corrents de la romanística europea i trencar, així, amb la tònica general dels estudis lingüístics catalans de l'època, tal com sintetitzà magistralment en aquesta frase: *De estos estudios, donde se inquiere lo que es y lo que ha sido, no lo que debiera ser, damos ahora tan sólo un primer ensayo*⁴³⁹. Cal remarcar la importància d'aquest objectiu de Milà, desgraciadament estroncat, en un temps en què els treballs lingüístics fets a casa nostra anaven adreçats majoritàriament a establir prescripcions per al català, ja que aquesta era la mentalitat dominant entre els prohoms de la Renaixença. La voluntat de conèixer científicament la nostra realitat lingüística, doncs, no era el principal objectiu dels homes del XIX. Així ho ha remarcat adequadament Rafel (1991:209):

*L'únic entre els predecessors de Fabra que podríem considerar comparable per l'actitud mancada de prejudicis en la descripció lingüística i per un coneixement de la llengua semblant és Milà i Fontanals; si Milà hagués començat abans i hagués continuat els treballs que ara només tenim representats pels seus **Estudios de lengua catalana** (obra publicada el 1875), probablement ara no hauríem de dir que la primera tasca descriptiva de la llengua portada a terme aplicant mètodes rigorosos i científics desprovistos d'apriorismes i prejudicis és la de Pompeu Fabra.*

Així, i tal com hem anat veient, Milà havia aconseguit reunir molt de material per continuar els *Estudios de lengua catalana*, però l'edat avançada del nostre autor, el volum de l'empresa i els darrers treballs que l'absorbiren anaren ajornant la data de publicació de les notes que hem estudiat fins que el sorprengué la mort.

És evident que la comparació entre la descripció milanesa de la fonètica del barceloní i la que hem anat comentant sobre el baleàric, a banda de les evidents

⁴³⁹ Milà (1875:509).

connexions que presenten, ens porta a concloure que la primera és molt més treballada, estructurada i exemplificada que la segona. Aquesta suposada mancança, però, es justifica si tenim en compte que Milà només pretenia caracteritzar allò que fos més distintiu de la fonètica baleàrica o, simplement, fer-ne un primer esbós. No podem oblidar, en definitiva, que estem davant d'uns apunts que havien de ser la base per a la continuació d'un ambiciós projecte que Milà no va poder completar i no d'una obra acabada.

Amb tot, i tal com hem anat destacant, les notes inèdites de Milà sobre la fonètica del baleàric constitueixen una de les parts més interessants dels estudis lingüístics de Milà, no només pel fet que són la primera aproximació científica al baleàric, sinó també perquè ens revelen dades desconegudes fins ara sobre el pensament lingüístic del nostre autor que són bàsiques per entendre punts claus del conjunt de l'obra lingüística milaniana. Així, aspectes com les dues classificacions dialectals de Milà i la caracterització de les vocals àtones del català en què es basen o el fet que Milà és el primer estudiós que aplica al català els interessos de la romanística europea, no s'acaben d'entendre si no es té present aquesta part inèdita de l'obra milaniana que hem estudiat.

És segur que, anys després, Fabra hauria agraït molt haver pogut conèixer aquests papers inèdits de Milà⁴⁴⁰.

⁴⁴⁰ Segons Rubió i Lluch (1890) [reproduït per Solà 1991:143], Fabra va aprofitar-se dels *Estudios de lengua catalana* de Milà per a la redacció de l'*Ensayo de Gramática de Catalán Moderno* (1891), "sin tener el valor de confesarlo".

5 APÈNDIX